

MAGYAR ORVOSI NYELV

MAGYAR ORVOSI NYELV

MEGJELENIK

A MAGYAR SZAKÍRÓK SZÖVETSÉGE,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ORVOSTUDOMÁNYI OSZTÁLYA,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELV ÉS IRODALOM TUDOMÁNYOK OSZTÁLYA,
A MAGYAR ORVOSI KAMARA ÉS AZ EURÓPAI NŐGYÓGYÁSZATI RÁK AKADÉMIA
GONDOZÁSÁBAN.

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ

Prof. dr. Bősze Péter

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTESEK

Prof. dr. Bertók Lóránd

Dr. Brencsán János

Prof. dr. Eckhardt Sándor

Prof. dr. Fábián Pál

Prof. dr. Gáti István

Prof. dr. Szabó István Mihály

SZERKESZTŐ

Dr. Grétsy Zsombor

SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR

Barabás Terézia

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ELNÖK Prof. dr. Vizi E. Szilveszter

TAGOK

Prof. dr. Ádám György, Prof. dr. Besznayk István, Prof. dr. Donáth Tibor, Prof. dr. Egyed Jenő,
Prof. dr. Fehér János, Prof. dr. Grétsy László, Prof. dr. Horváth Attila,
Prof. dr. Jászberényi Csaba József, Prof. dr. Juhász-Nagy Sándor,
Prof. dr. Keszler Borbála, Prof. dr. Kiefer Ferenc, Prof. dr. Kupcsulik Péter,
Prof. dr. Lapis Károly, Prof. dr. Palkovits Miklós, Prof. dr. Paulin Ferenc, Dr. Prószéky Gábor,
Prof. dr. Sótónyi Péter, Dr. Szilágyi Zoltán, Prof. dr. Telegdy Gyula, Dr. Ungár László.

Köszönettel tartozunk a Semmelweis
Orvostörténeti Múzeumnak,
Könyvtár és Levéltárnak,
hogy e számunk képanyagát
rendelkezésünkre bocsátotta.

A Magyar Orvosi Nyelv megjelenik évente kétszer

Előfizetési díj nincs, érdeklődők
számára térítésmentesen biztosítjuk.

Hirdetéssel kapcsolatos
tájékoztatásért forduljon
a kiadóhoz!

ISSN 224 3754

KIADÓ Primed-X Kiadó

CÍM 1301 Budapest, Pf. 46.

TÁVBESZÉLŐ (36 1) 429 0316 • TÁVMÁSOLÓ (36 1) 429 0318

E-POSTA mail@primed-x.hu, bosze@axelero.hu, gretsy-zsombor@axelero.hu

BORÍTÓTERV Eper Stúdió • LAPTERV Heltai Csaba • TÖRDELŐSZERKESZTŐ Kardos Gábor

NYOMDAI KIVITELEZÉS Visit Kft., Budapest

TARTALOM

AZ ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ KÖSZÖNTŐJE

- Bősze Péter** ■ Visszapillantás és bevezető gondolatok 2

A SZERKESZTŐ LAPKÖSZÖNTŐJE

- Grétsy Zsombor** ■ Néhány gondolat 3

- KÖSZÖNTŐK** ■ Bertók Lóránd, Brencsán János, Donáth Tibor, Eckhardt Sándor, Egyed Jenő, Fehér János, Gáti István, Grétsy László, Horváth Attila, Jászberényi Csaba József, Juhász-Nagy Sándor, Keszler Borbála, Kiefer Ferenc, Lapis Károly, Pálincás József, Palkovits Miklós, Szabó István Mihály, Telegdy Gyula, Varga Csaba, Vizi E. Szilveszter 4

ELŐADÁS-ÖSSZEFOGLALÓK

- Kupcsulik Péter** ■ A magyar orvosi nyelv hagyományai 14

- Vizi E. Szilveszter** ■ „Szeretett Nemzet betses nyelvének pallérozása” - avagy a magyar orvos nyelvújítók munkássága 15

- Grétsy László** ■ Globalizáció és anyanyelv 20

- Györffy Sándor** ■ Nem magyarkodunk, hanem magyarul beszélünk 24

- Bertók Lóránd** ■ Szakmai nyelvünk 25

- Fábián Pál** ■ Fontos-e a magyar orvosi nyelv? Ahogy a nyelvtudós látja 26

- Ádám György** ■ Fontos-e a magyar orvosi nyelv? Ahogy az orvos látja 28

- Michelberger Pál** ■ Nemzeti nyelv a tudományban: múlt-jelen-jövő? 30

- Grétsy Zsombor** ■ Az orvosi szavak írásának általános szempontjai és lehetőségei 34

- Donáth Tibor** ■ Gondolatok a magyar anatómiai nevezéktanról 36

- Varga Zoltán** ■ Híd a szerző és az olvasó között: a szaklapszerkesztő nyelvi felelőssége, kétélyei és teendői 38

SZÓCSISZOLÁS

- Bősze Péter** ■ Kolposzkópiával kapcsolatos kifejezések ... 44

DÍSZPINTY

- Grétsy Zsombor** ■ Egy izgalmas gyógyszerleírás 46

JÁTÉKOK

- Eszperente, Orvosi növények 47

- SZERKESZTŐI ZÁRSZÓ** ■ Bősze Péter, Grétsy Zsombor
A lappal kapcsolatos néhány megjegyzés ... 48

BŐSZE PÉTER

Visszapillantás és bevezető gondolatok

Sok évtizedes orvosi tevékenység, több száz tudományos közlemény és a szerkesztői munka során szerzett tapasztalat győzt meg arról, hogy a magyar nyelvű orvosi irodalom tele van nyelvi kérdőjelekkel. A magyar nyelven író orvosok körében nemcsak hogy egyetértés nincs az idegen nyelvekből átvett, új kifejezések magyar megfelelőit illetően, de úgy tűnik, hogy erre még az igény sem merült fel széles körben. A magyartás nehéz, és nem ütközésmentes. Sokan ma is úgy érzik, hogy a szakma a magyar kifejezésekkel írt dolgozatot megmosolyogja. Mások azt mondják, hogy egy közös világ felé haladunk, és az idegen kifejezéseket azok is megértik, akik nem tudnak magyarul. A magyar kifejezések zavart keltenek, mert „idegennek” tűnnek, sokak számára érthetetlenek. A kérdések egyre másra gyűltek, és válasza vártak. Még az is felmerült, hogy egyáltalán szükséges-e a magyar orvosi nyelv. A magamban megfogalmazott válasz természetesen igen volt. Cselekedni, és nem töprengeni. A kérdés nyilvánosságot igényel, és megfogant a „Betű- és szóvetés a magyar orvosi irodalomban” című tudományos rendezvény ötlete. Lelkesítő volt a fogadtatás és a támogatás, a közös gondolkodás és szervezés. Az is világossá vált, hogy egyetlen tudományos értekezés csak kezdet lehet, és hogy folytatásra van szükség. Így született a *Magyar Orvosi Nyelv*.

A *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóirat célja a magyar orvosi, és ezen keresztül – közvetve és közvetlenül is – a magyar nyelv ápolása. Egy „nyomtatott nyilvánosság”, amelyben kivétel nélkül mindenki elmondhatja a magyar orvosi nyelvvel kapcsolatos véleményét, kifejtheti nézeteit, javaslatot tehet új fogalmak magyar megfelelőire, új szavakra és bírálhatja, csiszolhatja a javasolt új szavakat és kifejezéseket. Állást foglalhat továbbá az orvosi szavak és szó szerkezetek írásának módjában is. Nyitott mindenre, mely a magyar orvosi nyelv jobbítása érdekében történik, és elősegíti a közös állásfoglalást, a nyelv egységes használatát.

A ma orvosa az orvosi szakma forradalmi változását, a molekuláris biológia korát éli. Az orvosi irodalom elkerülhetetlenül átíródik a betegségek molekuláris alapú osztályozása szerint. Ez a változás hasonló ahhoz, mint amelynek elődeink voltak tanúi, amikor a mikroszkóp használata az orvosi gyakorlat részévé vált, és az addig kézzel fogható – szöveti és sejtszintűvé zsugorodott. A betegségek szövettani beosztást

nyertek. A változás azonban nagyságrendekkel nagyobb, a sejtek, a sejtelemelek és kromoszómák szintjén keresztül a molekuláris méretvilágba jutottunk. A kikökönt gének és termékeik megismerésének korát éljük, és nem „kárhozat, hogy mi születünk arra, hogy helyretoljuk azt”. Az ismeretek mennyisége hatványozódik. A molekuláris biológia új fogalmak ezreit szüli, új szótár születik – mind angolul. Az angol kifejezések rátelepszene más nyelvekre, beléjük épülnek és előbb-utóbb uralni fogják azokat. Ez a veszély minket is fenyeget, és – ha nem találunk magyar megfelelőket, nem készíjtjük az új szótárt magyarul is – a magyar orvosi nyelv cse-nevésszé válik, egy kificamodott zagyva keverékké, melyet az orvosok is csak részben fognak érteni.

Senki nem tagadja, hogy az orvosi irodalom és szakma nemzetközi nyelve az angol. Ez teljesen helyénvaló, mert a közös nyelv és a közös értelmezés a határok nélküli kutatás és orvosi gyakorlat elengedhetetlen része. Téves lenne minden országnak saját meghatározásokat megfogalmazni: áttekinthetetlené tenné a helyzetet és nagyon sokat ártana. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy az Európai Közösség egy közös csapat által vezetett, arctalanná vált országok szürke tömege legyen. Önazonosságukat megtartott, ezeréves gyökereiket erősítő, mérhetetlen nemzeti kulturális kincseiket őrző országok színes közösségébe akarunk belépni. Ez pedig nem képzelhető el a nemzeti nyelv megőrzése nélkül. A köznyelv, az irodalmi nyelv és a szaknyelvek – beleértve az orvosi nyelvet is – egységet képeznek, egymástól elválaszthatatlanok. Nekünk, orvosoknak és az egészségügyben, kutatásban tevékenykedőknek tehát kötelességünk és felelősségünk a magyar orvosi nyelv megőrzése és ápolása, amihez a nyelvészek-től felbecsülhetetlen segítséget kapunk. A *Magyar Orvosi Nyelv* ennek a törekvésnek kíván országon belül és határon túl teret adni.

A magyar orvosi nyelv ápolása nem lehet sikeres, ha csak egy maroknyi csapat, a megszállott szerkesztők munkálkodnak rajta. Mindnyájunk összefogása, együttgondolkodása hozhat csak eredményt. Új szavak, fogalmak és írásmódok csak akkor létezhetnek, ha mindnyájunk tudatában testet öltenek, mindnyájan egységesen használjuk azokat. Ezért nem csak köszönetemet, hálámat fejezem ki, de fejet hajtok mindenki előtt, aki közreműködik, mert hiszem, hogy küldetést teljesít.

Néhány gondolat

Nem szokásos, hogy egy születő lapot annak egyik készítője is köszöntse. Mégis megteszem, mégpedig két okból.

Az első, amit mondanom kell, egy teljesen személyes közlés: ennek az újságnak az elindulása – és remélem sikeres további pályafutása – egy régi, nagy vágyam, álmom, tervem megvalósulása is egyben. Az már csak külön megtiszteltetés, hogy a lap születésénél magam is ott bábáskodhatok és készítésének személyesen is résztvevője lehetek – ezért megköszönöm az alapító-főszerkesztő bizalmát.

A másik fontos dolog, amelyről úgy vélem, itt célszerű és helyénvaló szólnom, az maga a lappal kapcsolatos elképzeléseink rövid áttekintése.

Ez, a kedves olvasó kezében lévő, első szám különleges, hiszen jórészt a 2001. december 7-ei, „Betű- és szóvetés a magyar orvosi irodalomban” című konferencián elhangzottakból áll össze, köszönhetően az előadók segítségének és buzgalmának, annak, hogy az időt nem sajnálva, írásban, előre a rendelkezésünkre bocsátották mondandójukat, sokan komoly tanulmány formájában.

A lap későbbi számaihoz több rovatot is szeretnénk kialakítani. Természetesen nem mindegyikben szerepelhet majd az összes, általunk most elképzelt témakör, de a legtöbb rovat újból és újból elő fog bukkanni.

Lássuk, mik is lesznek ezek!

VITAFÓRUM, VÉLEMÉNYFÓRUM

Itt mindenki, bármely szaknyelvünket érintő kérdéstről írhat, vitatkozhat, véleményt nyilváníthat! Magunk is felvetünk vitatémákat (ilyen például a latinosan-magyarosan kérdéskör, az elkerülhetetlen angol kifejezések használata, az onkogének nevezéktana, magyarosítási lehetőségek stb.). A lényeg: kezdjünk végre beszélni saját szaknyelvünkről, annak érdekében, védelmében, ápolásáért – hiszen világosan látszik, hogy ezt helyettünk senki sem fogja és (hivatásunk sajátosságai miatt) talán nem is tudja megtenni.

Ezért rendkívül hangsúlyos, hogy a lap igazi értékét, értelmét maguk az olvasók, tehát a gyakorló orvosok, a szakemberek, a nyelvészek, a szaklapszerkesztők, az egészségügygel kapcsolatban állók adhatják csak meg! Nélkülük, tevékeny hozzájárulásuk nélkül a magyar orvosi szaknyelv ügye – attól tartok – elveszett...

DÍSZPINTYEK, PÉLDASZÖVEGEK

Ebben a rovatban egy-egy cikkrészlet, könyvidézet, zárójelentés, lelet, gyógyszerleírás stb. helyesírási, stílári vizsgálatát tervezük, persze a tanulságok levonásával.

ÁLTALÁNOS NYELVI-HELYESÍRÁSI-STÍLUSTANI CIKK, TANULMÁNY

Nem elég csak a szaknyelvi szövegtannal foglalkoznunk. Az, hogy „három dimenziós képkalkotás” nem létezik (mert a háromdimenziós egy szó: visszatérő hiba!!!), bizony nem szaknyelvi

kérdés, hanem helyesírási probléma. Ilyen ismereteket is érdemes fölleveníteni.

SZAKNYELVI KÉRDÉSEKET FESZEGETŐ CIKKEK

Várjuk az írásokat, a gondolatokat, a véleményeket, amelyek adott esetben már valamiféle konszenzus, közös megegyezés szintjére is emelkedhetnek egy-egy kritikus kérdésben. Ide tartoznak a már nem általános, hanem szaknyelvi helyesírási és stílári témákat összefoglaló, vitát ma már nem képező írások, tanulmányok is.

SZÓCSISZOLÁS, MINISZÓTÁR, ÚJ SZAKSZAVAK, ELTERJEDT RÖVIDÍTÉSEK

A kedves olvasóktól kérjük, várjuk leleteiket: az utóbbi évtized új, szótárazatlan szakszavait, azok jelentését, leírási gyakorlatát, esetleges magyarázati lehetőségeit és a sok-sok, ma már az egyes szakterületek közötti megértést is megnehezítő rövidítést, azok eredetét, feloldását, jelentését: mindez nagyon fontos nyelvművelő gyűjtőmunka!

SZAKNYELVTÖRTÉNET, SZAKSZÓ-ETIMOLÓGIA

Szórakoztató, érdekes, színes kultúrtörténeti csemegéknek szánjuk ezt a rovatot.

ORVOSLÁS ÉS IRODALOM

Ebben az egységben orvos írókról szeretnénk megemlékezni, illetve a betegség, a halál irodalombéli megjelenéséről, a hivatásunk, vagy épp az emberi szenvedés művészi megfogalmazásaival megismerkedni, újra találkozni.

HÍREK

Itt eseményekről, rendezvényekről, szakmai vonatkozású kulturális kiadványokról, művek megjelenéséről stb. szándékozunk tájékoztatást adni.

JÁTÉKOK, VETÉLKEDŐK

Reméljük, hogy a szójátékok, esetleg helyesírási tesztecskék, az általánosabb, illetve szakmaiabb műveltségi, tudást próbára tévő játékok minden nyelvet, kultúrát kedvelő kollégának, orvosnak, gyógyszerésznek stb. szórakozást, örömet szerezhetnek – akár egy éjjeli ügyelet üres óráiban is.

Ennyit tehát jelenlegi elképzeléseinkről. Tisztelettel várunk azonban minden megjegyzést, ötletet, javaslatot – bízva abban, hogy az orvostársadalom, az egészségügyiek képesek egy értékes és hasznos orvosi szaknyelvi-kulturális lapot létrehozni és gondolataikkal, értelmiségi mivoltukkal fönntartani!

Számítva a szellemi együttműködésre, a közös gondolkodásra, tisztelettel és örömmel köszönt minden olvasót:

Grétsy Zsombor

BERTÓK LÓRÁND

Biztos vagyok benne, hogy nagy öröm nemcsak nekem, de minden magyarul gondolkozó szakembernek e folyóirat elindítása. Napjainkra ugyanis már úgy megromlott a magyar orvosi nyelv, hogy lassan már nem is lehet magyarnak nevezni. Pedig a XIX. század végén kialakult szakmai nyelv, melyen Hőgyes Endre és kortársai írtak és beszéltek, tisztességes magyar nyelv volt. Sajnos, az orvosi nyelvünk eredetileg latin kifejezései is már korcs angollá változnak. Kialakult egy zagyva, gyarmati nyelv. Egészségügyi intézményeink nagy részében már csak idegen feliratok mutatják az egyes részlegeket, a leletek nagy része is többnyire angol, sőt a kórisme sem latin, hanem az is angol. Nem is beszélve rendezvényeinkről, melyek címükben, napirendjében és előadásainak címében teljesen idegenek. Ha hazajön egy fiatal ember amerikai, 1-2 éves tanulmányútjáról, már nem tud egy tisztességes magyar mondatot elmondani. Szakmai nyelvünk, a köznyelvvvel egyetemben zagyva, gyarmati nyelvvé zuhlott. Így minden olyan igyekezet, mely célul tűzi ki a magyar szakmai nyelv tisztítását, megőrzését feltétlen elismerést, támogatást érdemel. Ilyen céllal indult meg ez évben a „Mondjuk Magyarul” országos mozgalom. Szaknyelveink tisztítása kezd közügygé válni. Ezért nagy öröm e folyóirat elindulása is. Meggyőződése, hogy lehet ma is magyarul beszélni és írni, csak oda kell rá figyelni. Gondoljunk arra, hogy ez az egyetlen összekötő kapocs, amelyik e nemzetet napjainkban és a jövőben összetartja. Bízom benne, hogy ez a folyóirat sokakat fog anyanyelvünk helyes használatára buzdítani.

BRENCsÁN JÁNOS

Köszöntöm a *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóiratot, és köszöntöm a folyóirat olvasóit. Mindazokat, akik a magyar nyelv és különösképpen a magyar orvosi szaknyelv iránt érdeklődnek, akiknek szívéigye a nyelvművelés, a magyar nyelv tisztasága, szeretete. Ilyenek sokan vagyunk.

Ez a folyóirat alkalmas lesz arra, hogy sok vitás vagy nem vitás, de félreértett nyelvészeti kérdésben állást foglaljon, vagy legalábbis ilyen kérdéseket felvessen és arról vitát indítson.

Nem aggódom azon, hogy aki kézbe kapta ezt az első számot, nem fogja türelmetlen érdeklődéssel várni a következőt. Mire alapozom ezt a jóslatomat? Tessék megfigyelni, hogy milyen népszerűek a televízió és a rádió nyelvészkedéssel foglalkozó műsorai vagy az újságok ilyen jellegű rovatai, olvasói hozzászólásai. Pedig ezek többnyire csupán egy-egy résztémával, egy-egy kifejezés, szóhasználat helyességével foglalkoznak.

Az orvosi nyelvnek számos olyan területe van, amely nyelvészeti tanácsra szorul, mert használója bizonytalan. És ez a jobbik eset. A rosszabbik az, ha valaki öntudatosan használ hibás vagy téves változatot. Sok ilyen ága van az orvosi szaknyelvnek. Aki tollat ragad, annak szembe kell néznie rengeteg olyan kérdéssel, amelyre először talán nem is gondolt.

Megkockáztatom azt a megállapítást, hogy a szakírónak sok tekintetben nehezebb a dolga, mint az irodalmi nyelvet alakító szépírónak. Elvégre a helyesírást az írók, költők alakítják, a szakírók alkalmazzák.

Mennyi olyan terület van, ahol szükség van útbaigazításra.

Néhány ezek közül: a stílus és a szakszerűség. Van-e, lehet-e stílusa, irodalmi értéke például egy, a vesebetegségek gyógykezeléséről szóló írásműnek? Itt említendő a germanizmusok, az anglicizmusok és az ezekkel kapcsolatos tévhitek. Ha pedig anglicizmusról beszélünk, elkerülhetetlenül napirendre kell tűzzük a számítógép, az internet világának kérdését. Ennek a nyelvét nemigen lehet összeegyeztetni a magyarosságra való törekvéssel. De mégis, mi a megoldás?

Nehéz a kérdések fontosságát rangsorolni, mégis, lehet, hogy első helyen kellett volna említeni az orvosi szakszavak nagy többségét meghatározó latin és görög nyelv szerepét.

Azután itt van a szaknyelv és a köznyelv viszonya. Ez utóbbihoz kötődik a régies, esetleg elavult vagy tájnyelvi kifejezések sorának témája.

Ha az orvosi szaknyelvről esik szó (elsősorban a helyesírás kérdésében), soha el nem múló viharos vitákra kell gondolnunk. Az idegen szakszavak használatáról orvosaink nagy része nem mond le. Ha pedig használjuk ezeket, akkor hogyan írjuk? Ehhez ismernünk kell az illető nyelv helyesírását. Ebben sem járunk biztos talajon, mert például az angol sok latin szót más helyesírással ír, mint a klasszikus latin.

Végül nem volna érdektelen egy összeállítást olvasni arról, hogy mennyi orvosi, anatómiai megnevezés épült be a köznyelvbe.

Az előbbieken olyan témákat soroltam fel, amelyek mind érdeklődésre tarthatnak számot. Olyanokat, amelyek éppen eszembe jutottak annak kapcsán, hogy megindult egy folyóirat, megszületett egy olyan fórum, ahol az efféle kérdéseket meg lehet vitatni.

Biztos vagyok abban, hogy a folyóiratnak szakmai és nem szakmai körökben egyaránt nagy sikere lesz, amit magam is szívből kívánok.

DONÁTH TIBOR

Nagy örömmel üdvözlöm a *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóirat megszületését. Mint anatómus, aki közel 50 éve foglalkozom szakterületem terminológiájának részben etimológiai, részben értelmező elemzésével, röviden az anatómiai nyelvvel, úgy látom, a nemzeti nyelveket háttérbe szorító nemzetközi trendekkel szemben sürgős feladatunk és felelősségünk a magyar orvosi szaknyelv védelme és továbbfejlesztése.

Az anatómiai terminológia, mely az orvosi nyelv döntő részét adja, elsősorban latin, görög, illetve arab eredetű. Szókincse azonban egyre gyorsuló tempóban anglicizálódik és az angoloság lassan uralkodóvá válik a szaknyelvben.

Mindannyian tudomásul vettük a II. világháború után, hogy a tudomány nyelve az angol. Ez azonban nem jelenti a nemzeti

szaknyelv feladását, hanem éppen ellenkezőleg, szükségessé teszi annak egyidejű fejlesztését, egy ún. *vernakuláris szakszógyűjtemény* megteremtését.

Korai fáradozásaink egyik gyümölcse az 1992-ben megjelent Fábíán–Magasi: *Orvosi Helyesírási Szótár*, mely hatalmas magyar szakszógyűjteményt tartalmaz.

A napokban kerül ki a nyomdából „*Négynyelvű anatómiai szótár*” című munkám, melyben megpróbáltam a latin szakkifejezéseknek angol, német és magyar megfelelőit megadni.

Remélem, hogy az új folyóirat, a *Magyar Orvosi Nyelv*, méltán folytatja majd azt a nemes nyelvapoló munkát, melyet olyan elődök indítottak el, mint *Apáczai Csere János*, *Geléji Katona István*, *Dugonics András*, és folytattak, hogy csak *Bugát Pált* említsem, olyanok, akik világossá tették számunkra, hogy elsőrendű feladat egy, „*a tudomány kifejezésére is alkalmas, kimívelt nyelv megteremtése*” és annak folyamatos ápolása.

ECKHARDT SÁNDOR

„*Idegen nyelvet művelni szép, a hazait pedig lehetőségig művelni kötelesség.*” Ezt a mondatot Kölcsey Ferenc írta le a *Paraneisis*-ben, csaknem két évszázada, s az *Orvosi Hetilap* egyik legutóbbi számában jelent újra meg.

Azt hiszem, nem is lehetne ékebben bizonyítani, hogy Kölcsey fentebb megfogalmazott bölcs és előrelátó gondolata ma is mennyire aktuális. Ennek értelmében mindenképpen melegen üdvözölni kell azt a törekvést, hogy *Magyar Orvosi Nyelv* címmel új folyóirat létesüljön.

Mi lehet e kezdeményezés célja? Az utóbbi évek feltartóztatatlanul terjedő globalizációs folyamata orvosi nyelvünket sem kímélte meg. Az információk áradata nemcsak kötelezővé tette a kutatók és a klinikusok számára egyaránt a naprakész tájékozottságot, amely persze mérhetetlen segítség valamennyiünk számára, hanem egyúttal becsempészte tudatunkba azt a nagyszámú, új fogalmat, amelyeket az angol nyelvű szóhasználat magáénak tekint, s amelyeket az informatika gyakorlata is megkövetel. Ennél is lényegesebb azonban, hogy a mondatok szerkesztése megváltozott, idegen szavak és gondolatok rövidítései jöttek divatba, elfelejtettük a bevált és elismert magyar szakkifejezéseket. A helyesírási szabályzat megszegése is mindennapos gyakorlat. Mondhatjuk tehát, hogy veszélybe került a magyar nyelv a biológiai és az orvosi területen is.

A cél tehát világos: a magyar orvosi nyelv védelme. Tudomásul kell venni az új szavak, kifejezések létét, de el kell hártani azok kritika nélküli alkalmazását. Mindazt pedig, ami eddig is helyes anyanyelvi gyakorlat volt, újból birtokba kell venni. Szükség van tehát egy olyan fórumra, ahol minden vitatható kérdésnek helyet lehet biztosítani.

A huszonnegyedik órában vagyunk. A globális kultúrának eddig is részesei voltunk, de hamarosan még inkább előtérbe kerül a kérdés, hogy felhasználó szolgálai vagy azt gazdagító szerep-

lői leszünk-e. Semmi kétség, hogy az utóbbi feladatra kell vállalkoznunk.

Köszöntöm tehát a *Magyar Orvosi Nyelv*-et, és remélem, hogy várakozásunknak megfelelően be fogja tölteni nemes hivatását!

EGYED JENŐ

Gondolom, aligha kétséges, hogy ősünk Európában foglaltak hont, európai módon rendezkedtek be, és élünk azóta is itt, a nemzetek országútján. A történelem időnként valóban kiismerhetetlen fordulatainak egyike, hogy mindezek után mégis elsőleges törekvésünk a legszélesebb vonatkozásokban felkészülni a politikai-gazdasági Európai Unióhoz való rövidesen realizálódó csatlakozásra.

Függetlenül attól, hogyan alakul, azaz milyen ütemben halad előre a pozitív értelemben várt globalizáció, hogy hogyan fejlődnek az ezzel összefüggő gazdasági-társadalmi kérdések, az ma is vitathatatlan, hogy mindezek a nemzeti kultúrára csak érintőlegesen lehetnek befolyással. Megőrizni kulturális értékeinket legalább olyan kiemelt feladat, mint felkészülni a harmonizációra az élet egyéb területein.

A tudománynak és ezen belül minden egyes szaktudománynak kiemelten fontos kötelezettsége megővni és erősíteni mindazt, ami ezekhez a kérdésekhez kapcsolódik. A feladat nem könnyű, ellentmondások, logikusnak tűnő tendenciák bizony vannak. Közben a fiatal orvos képzettségének már ma is része a nyelvtudás, és kötelezettségeihez hozzátartozik a külföldi, egyetemes, leginkább angol szakmai irodalom követése, más oldalról ugyan olyan sürgetőnek látszik a háttérbe szorult hazai publikációs tevékenység tekintélyének visszaadása, melynek elengedhetetlen feltétele a „kristálytiszt” magyar orvosi nyelv visszatérése, művelésének belső igénye. A folyóirat életre hívói minden bizonnyal ezt az ügyet kívánják szolgálni, ami valamennyiünk szándékával mélyen összecseng.

A fenti rövid, inkább köszöntőnek írott sorok jegyében kívánok az induló folyóiratnak megérdemelten sok sikert.

FÁBÍÁN PÁL

Sokszor tapasztaltam, hogy a kétszáz éve lezajlott nyelvújítást társadalmunk irodalmi mozgalomként tartja számon, s valahogyan az az elképzelés él közönségünkben, hogy az olyan szavakat is, mint tartály, lőszer, hordágy, kereskedelem, mozdony stb. írók, költők találták ki. A helyzet a valóságban nem ez: a vasút szót például nem Petőfi alkotta híres verse számára, hanem már készen kapta, talán Széchenyitől, akitől etimológiai szótárunk az első adatot idézi, 1828-ból. A nyelvújítási szavaknak igen jelentékeny (valószínűleg nagyobb) hányada szaknyelvi eredetű, a szaknyelvekből kerültek be az irodalmi és köznyelvekbe, nem pedig fordítva történt a dolog. Nem is lehe-

tett ez másképpen! Íróink képtelenek lettek volna a sok ezer új szó meggyártására, meg aztán nem is értettek a szövéshez-fonáshoz, a gépekhez, az orvosláshoz stb. Az irodalom művelőinek szerepe, küldetése inkább abban állt, hogy egyrészt ők voltak a nyelvújító mozgalom szorgalmazói és irányítói, másrészt ők emelték irodalmi nyelvi rangra – mint Petőfi is tette – a megfelelően bizonyuló új szavakat.

Nem felel meg a valóságnak az a kép sem, amely szintén elterjedten él a köztudatban, s amely szerint a kiegyezéstől az első világháborúig tartó időszak a haladást szolgáló nyelvújítással szemben visszaesést hozott. A valóság az, hogy a kiegyezéssel újra megnyílt az út a hazai tudományok fejlesztése előtt, és ez szükségképpen magával hozta azt is (mint a reformkorban), hogy meg kellett teremteni a szaktudományok korszerű magyar szókincsét. Az iskoláztatás nyelve az elemi iskolától az egyetemig magyar lett, következésképpen minden iskolafokozat minden osztálya számára, minden tantárgyból meg kellett írni a tankönyveket; magyarul kellett előadni és magyarázni az osztálytermekben. A gyorsan fejlődő ipart, a kereskedelmet, az államigazgatást stb. magyarul kellett megszervezni. Mindez hihetetlen tömegű új szó alkotására és elterjesztésére kényszerítette a tudósokat csakúgy, mint a tankönyvírókat, az iparosokat, kereskedőket, jogászokat stb. És gyorsan kellett cselekedni! Ezt a roppant nagy teljesítményt okkal és joggal nevezhetjük második nyelvújításnak.

A két világháború közti évek nyelvművelő programjának szintén fontos eleme volt a szaknyelvekkel való foglalkozás. – Jelentősen háttérbe szorították a műhelyzsargonnak vinkli, pemzli, malter, spicc, flekk, sparherd típusú szavait, s helyettük megerősítették a sarok, ecset, habarcs, orr, folt, tűzhely használatát. – Továbbá: a sportújságírók, a sportolók és a közönség jól szervezett összeműködése révén megteremtették számos sportág magyar szókincsét. A les, hátvéd, partdobás, kicselez stb. mind a harmincas-negyvenes években váltotta fel az ofszájdót, a beket, a taccsot, a kidriblizt meg a többi mind.

A világban most végbemenő hatalmas változások a nyelvektől (pontosabban a társadalmaktól) nagy erőfeszítéseket kívánnak. Csak azok a nemzeti közösségek lesznek képesek önazonosságuk megőrzésére, amelyek saját nyelvükön tudják birtokukba venni a rohamosan bővülő szaktudományi ismeretanyagot. Nagyarányú szókincsbővítésre – egy harmadik nyelvújításra – van tehát szükség. Számos jel – most induló folyóiratunk is – arra mutat, hogy ebben már javában benne is vagyunk.

FEHÉR JÁNOS

Majd másfél évszázada, 1857. június 4-én jelent meg az Orvosi Hetilap első száma. Alapítója és első főszerkesztője Markusovszky Lajos volt. Két fő cél vezette Markusovszky Lajost a lap alapításában akkor. Az egyik: legyen magyar nyelvű, hetente megjelenő orvosi szakfolyóirat – hisz az orvosi szakirodalomban akkortájt Magyarországon zömmel német nyelvű szaklapok voltak elérhetők. A másik: szolgáljon ez a tudományos folyóirat szak-

mai orgánumként a hazai és külföldi új gyógyászati eredmények ismertetésére és terjesztésére.

Az Orvosi Hetilap indításáról Markusovszky Lajos a következő képpen szól: *„A lap megindításának kötelesség érzete mindnyájunknál közös volt. Hogy mi határoztuk el magunkat e hitünk szerint szükséges magyar orvosi lap létesítésére, annak indoka nem az volt, mintha kizárólag hivatottnak éreztük volna magunkat ezen vállalkozásra, hanem mivel évek lefolyta alatt másvalaki nem igen találkozott, aki abbéli óhajátunkat életbe léptette volna.”*

Az orvostudomány történetében a nemzetközi irodalomban a szaknyelvet illetően 5 különböző korszakot lehet elkülöníteni. Az ókorban, az orvostudomány kialakulásának kezdetén, a Krisztus előtti 5. században a görög nyelv volt az általánosan elfogadott orvosi szaknyelv. A középkorban a görög mellett a latin és az arab nyelv volt használatos, régióként függően. A reneszánsz kor idején a latin nyelv vált legfontosabbá az orvosi beszédben. A francia forradalom után a francia, majd a német és az angol nyelv használata terjedt el az orvostudományban. Az angol nyelvnek az orvosi szakterületen való előretörése az első világháború idején kezdődött, majd a második világháborút követően fokozatosan kiszorította a szaknyelvek területéről a franciát és németet egyaránt. Az elmúlt fél évszázadban az orvosi szaknyelvben az angol használata a nemzetközi szakirodalomban csaknem egyeduralkodóvá vált, háttérbe szorítva más nyelveket, lett légyenek azok nemcsak a kisebb nemzetek nyelvei, hanem hosszú időn át gyakorta használt világnyelvek is.

Az angol nyelv elterjesztését a szakirodalomban különösképpen elősegítette, hogy az utóbbi évtizedben a szakmai előmenetelnél kiemelkedő súllyal vették figyelembe a magasabb impaktfaktorú közleményeket. Éppen az idézettség miatt, amely az angol nyelvű szaklapokból sokkal magasabb volt, a különböző szerzők közleményeiket – saját egyéni érdekükben – ha tehették, elsősorban angol nyelvű lapokhoz juttatták el. Ez azzal is együtt járt, hogy a német és a francia, de a más nyelvet beszélő országok kutatói is háttérbe helyezték saját hazájuk szakirodalmát. Ennek az lett az eredménye, hogy a hazai lapok idézettsége tovább csökkent, és féltő, hogy az alacsonyabb színvonalú nemzeti nyelven megjelenő dolgozatok nem kellő súllyal szolgálják az alapellátás orvosainak továbbképzését.

Itt, Magyarországon, a harmadik évezredben számunkra nagy gond, hogy kövessük-e ezt a világjelenséget, használjuk-e közléseinkben az angol nyelvet, vagy hagyományainak megfelelően továbbra is a magyar nyelv legyen honi orvostudományunk szószólója.

Szabadjon most ugyancsak Markusovszky Lajos bölcs előrelátására hivatkoznom, mint ahogy már korábban erre utaltam. Markusovszky lelkesen helyeselte a magyar orvosok külföldi utazásait és érdeklődését a tudomány nemzetközi eredményei és kérdései iránt, ugyanakkor szelíden megrója azokat, akik indokolatlanul hajbókolnak a „nyugat” tudománya előtt és tudományos eredményeik publikálásában a hazai irodalmat mellőzve, más or-

szágok szakirodalmát részesítik előnyben. „... *A búvárnak* – írja egyik cikkében – *midőn hona közelében figyelő és vizsgáló közönségre nem talál, mindig szabadságában áll szellemi termékeivel valamely idegen nemzet irodalmában fellépni, mi reá nézve talán előnyös, mert nagyobb számú közönséghez szól, ámde ilyenkor ezen irodalom munkásává válik, s bár nevezetes szerepkört vívhat ki magának, de hazája művelődésére befolyás nélkül marad.*”

Mint ahogy az idézetből nyilvánvaló, a magyar nyelvnek a használata az orvosi szakirodalomban országunkban feltétlenül kívánatos. Az alapellátásban dolgozó orvosaink egyértelműen igénylik, hogy hozzájuk a szakirodalom magyar nyelven jusson el. Ha nem használjuk nyelvünket a hazai szakirodalomban, nyelvünk szegényedik, s szépsége is csorbul. Az Orvosi Hetilap szerkesztőbizottsága és szerkesztősége egyaránt Markusovszky gondolatának megfelelően magyar nyelvű közleményekkel kívánja növelni a hazai szakirodalom színvonalát.

Mindezen gondolatok alapján messzemenően üdvözljük Bősze Péter dr. és munkatársainak erőfeszítéseit a magyar orvosi szaknyelv gazdagítása érdekében, és kívánjuk, hogy a *Magyar Orvosi Nyelv* új folyóirat céljának megfelelően szolgálja a magyar nyelv gazdagítását és legyen segítségünkre a szaknyelv fejlesztésében.

GÁTI ISTVÁN

Nagy gondja a magyar orvostudománynak, hogy az orvosi szaknyelvnek nem egységes a helyesírása, és régóta általános óhaj az orvosi helyesírás egységének megteremtése. A rendezés ügye 1987-ben fordulóponthoz érkezett, a Magyar Tudományos Akadémia illetékes orvostudományi és nyelvtudományi testületei közös erőfeszítéssel elvi állásfoglalást dolgoztak ki az orvosi szakszavak, illetve -kifejezések írásmódjára nézve, és elhatározták egy alapos orvosi helyesírási szótár megszerkesztését. Az orvosi helyesírási szótár megalkotására orvosok és nyelvészek közösen vállalkoztak. Az előszerkesztés munkája 1990 elején fejeződött be és a kézirat 1991 nyarán nyerte el a végleges formáját. Tudomásul kell azonban venni, hogy az orvosi nyelv állandóan alakul, változik, így a revízióra időnként sor kell, hogy kerüljön. Ezt a célt szolgálja a jelenlegi tudományos ülés is, melyhez a Magyar Tudományos Akadémia nevében sok sikert és eredményes munkát kívánok.

Befejezésül engedjek meg, hogy megköszönjem Bősze Péter professzor fáradságos munkáját, akinek komoly érdeme a tudományos ülés megszervezése.

GRÉTSY LÁSZLÓ

Lapok jönnek, lapok mennek. Napjainkban, a – Marx György szavaival – „felgyorsult fejlődés” időszakában megszoktuk már, hogy szinte hetenként feltűnik egy-egy új lap, folyóirat az újságárusok kirakataiban vagy a hírközegek ajánlásaiban, mások viszont ugyanakkor egyszer csak megszűnnek, eltűnnek a polcokról.

Legnagyobb örömömré én most egy olyan új lapot köszönthe-

tek, amelyik – életre hívóinak nemes célja szerint – az orvosi nyelv gondjaival, megvitatásra váró kérdéseivel foglalkozik majd, s úgy tudom, nyitva áll mindenki előtt, akinek e tárgyban mondanivalója van.

A címe: *Magyar Orvosi Nyelv*. Őszintén mondhatom, eddig álmomban sem gondoltam arra, hogy egyszer külön lapja lehet ennek a fontos tudomány-, illetve szakterületnek. Már azt is dicséretesnek tartom, hogy hosszú idő után újra tudományos tanácskozás folyik az orvosi nyelvről, ráadásul a legilletékesebb helyen, a Magyar Tudományos Akadémián. Tudomásom szerint – persze lehet, hogy tévedek – ehhez hasonló 1965-ben volt legutóbb, 36 évvel ezelőtt! Akkor a Debreceni Orvostudományi Egyetem volt a székhelye az Orvosi nyelvünk helyessége című konferenciának. A nyelv művelők örömmel és részletesen méltatták az eseményt (lásd *Magyar Nyelvőr* 1965. 3: 414–7). Most, egy nemzedéknyi idő elteltével, nem is csupán egy újabb tanácskozás a folytatás, hanem egy, a kérdés napirenden tartására hivatott folyóirat? Ez igen, ez olyan eredmény, azazhogy olyan vállalkozás, amely előtt már a kezdet kezdetén fejet kell hajtani!

Azt kívánom ennek az új folyóiratnak – vagy ha úgy tetszik: periodikának –, amit valamely kiváló pályatársunk ünnepi köszöntésekor szoktunk mondani, tisztelettel és féltő szeretettel: Ad multos annos!

HORVÁTH ATTILA

Egy új orvosi lap indul megint.

Manapság nincs ebben semmi szokatlan. Szinte hetente születnek rövid életű, csúnyácska küllemű, elnagyoltan szerkesztett, pongyola és nem ellenőrzött ismeretekkel teli szaklapok, amelyeknek kiadói mintha nem is nagyon szeretnék, hogy kiadványukat valaki el is olvassa.

A *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóirat azonban más. Joggal kelti fel az érdeklődését mindazoknak, akik az igényes munkavégzéshez szükségesnek érzik azt is, hogy a szaknyelvük rendbe tett szabályok keretei között fejlődjen és így tegye lehetővé, hogy egyre pontosabban értse az orvos az orvost és a beteg az orvosát.

A magyar orvosi nyelv az élő magyar nyelv részeként alakul (fejlődik?). A *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóirat hiánypótló nagyszerű fórumot biztosít mindazoknak, akik a magyar orvosi nyelv alakulását elkötelezett véleményükkel segíteni kívánják.

Kívánom, hogy sikeres éveket érjen meg a lap a lelkes szerzők, munkatársak és olvasók támogatásával.

JÁSZBERÉNYI CSABA JÓZSEF

A *Magyar Orvosi Nyelv* című kiadvány gondolata és megjelenése számos szempontból is örömteli esemény. A nyelv (jó esetben) együtt fejlődik a körülöttünk lévő világgal, és ezzel minden szakterületnek együtt kell haladnia. Különösen fontos, hogy lépést tudjunk tartani a nemzetközi fejlődéssel, mert ha ez nem így tör-

ténik, akkor egy olyan szakzsargon jön létre, amelyben a már régóta létező magyar szavak is feloldódnak, és adott esetben visszaváltoznak idegen, eredeti alakjukká.

A gyógyításnak (így a hozzá tartozó szavaknak és kifejezéseknek) fontos része a gyógyszerek használata, a diagnosztika és az orvosi kémia alkalmazása. Fontos ezért, hogy a magyar orvosi nyelvben a kémiai nevek is szabályosan, helyesen jelenjenek meg. Szerencsére a magyar kémiai nyelv szorosan követi a nemzetközi változásokat, amelyeket az IUPAC (International Union of Pure and Applied Chemistry) kiadványai rögzítenek. Nem feltétlenül nekünk kell tehát a kémiai neveket kitalálni, hanem alkalmazni kell(ene) a meglévő szabályokat és elnevezéseket, és nem szerencsés dolog ezektől kényelmi okokból vagy megszokásból eltérni. Mindez pedig nem csupán a tankönyvek-re vonatkozik.

Elég riasztó példa akad a köznapi nyelvben is, hiszen nemritkán shopokban vásárolunk, City Centerekben fordulunk meg és adott esetben egy pubban találkozunk barátainkkal. De sokszor nincs ez másként a szakmai, orvosi nyelvben sem. Ezért fordulhat elő, hogy van fordító, lektor és kiadó, akinek a magyar szövegben is jó a bevált „kén” helyett a „sulphur”, a „szulfur”, a „szulfurtartalmú orvosság”, a kálium helyett a „potassium” stb. Míg ezek egy része egyszerűen lefordítható, de nem lefordított angol szó, mások, mint például az említett „szulfurtartalmú orvosság”, a „szulfur-dioxid” vagy a „betelactamok” (sic) már a fordítói/lektori igénytelenség és tudatlanság termékei. Fontos, hogy az ilyenek ne terjedjenek, mert ha valaki nyomtatásban lát hasonlókat (kommentár nélkül), esetleg hajlamos elhinni, hogy lám-lám, jól van ez így (is). Nincs jól.

Határozott célunk, hogy a gyógyszer-tan és a gyógyítás nemzetközi fejlődését kövesse a magyar orvosi nyelv fejlődése, és a riasztó hibridszavak tömege helyett legyen igazi magyar orvosi nyelv. Ennek kémiai vonatkozásait tekintve nagy segítségünkre lehet Nyitrai József és Nagy József (szerkesztés és magyar nyelvű adaptáció) könyve: *A magyar kémiai elnevezés és helyesírás szabályai. Útmutató a szerves vegyületek IUPAC-nevezéktanához*. (Az IUPAC Szerves Kémiai Nomenklatúrabizottságának 1993-as ajánlása alapján.) (Magyar Kémikusok Egyesülete, Budapest, 1998). Adott esetben hasonlóan hasznos lehet a megfelelő szerzetlen kémiai munka: Fodorné Csányi Piroska és Simándi László (Fodorné Csányi Piroska, szerk.) *Szerzetlen kémiai nevezéktan* című munkája (Magyar Kémikusok Egyesülete, Budapest, 1995).

Csak remélni tudom, hogy lesz egy egységes, nemzetközi gyökerrű, de igazi magyar orvosi nyelv a kémiai és gyógyszerekkel kapcsolatos területen is. Ez egyszerre szolgálhatja a haladást és anyanyelvünk megőrzését, gazdagítását.

JUHÁSZ-NAGY SÁNDOR

A korszerű, magyar tudományos nyelv kialakulása nagyjából egybeesett a tudományos kutatás hazai fellendülésével, az önálló magyar tudományos élet megteremtődésével. Noha a folyamat

csíráiban már jóval korábban bontakozni kezdett, nyelvünket a késő reformkortól kezdődően egy-két tudósnemzedéknek (Arany és Jókai kortársainak) voltaképpen bámulatosan rövid idő alatt sikerült alkalmas eszközzé alakítani tevékenységük pontos leírására, gondolataik árnyalt kifejezésére. Így a magyar nyelv, ha említett feladatkörének betöltésében – de csakis abban! – kezdetben jócskán le is maradt a nagy nyugati nyelvektől, ezt a történeti hátrányt hamarosan és tökéletesen behozta. Kifejező és tömörítő erejében, választékosságában, szabatoságában a magyar tudományos nyelv – a helyesen használt magyar – ma már egyetlen tudományágban sem marad el a nagy világnyelvektől, ami az emberiség igen kevés (legfeljebb két-három tucat) nyelvéről mondható el a sok ezer közül.

Szellemi elődeinknek, köztük az első magyar orvosnemzedék kiválóságainak (Balassáéknak, Markusovszkyéknak) mindezek véghezviteléhez kevés lett volna – egyébként vitathatatlan – „szakmai” illetékességük. A kényszer sem hajtotta őket, hiszen valamennyien hibátlanul beszéltek és írtak németül (többnek, köztük a legnagyobbak, az anyanyelve is ez volt), így az akkori világ elsőszámú természettudományos közlési eszközének birtokában, egy németül kormányozott birodalom kellős közepén, nem lehettek szakmai előmenetelüket gátló kifejezésbeli gondjaik. Teljesítményük véghezvitelére mindezek helyett egy dolog sarkallta őket: izzó patriotizmusuk. A természettudósok, köztük az orvosok, nem voltak egyedül ebben; egy hatalmas áramlat ragadta magával őket, amelyben ők nem pusztán csak sodródtak, hanem önkéntes vállalással vetették magukat belé. Személyes élményükké vált a tudás, hogy a magyar nemzet és a magyar nyelv úgyszólván egyet jelent; e két dolog nálunk szervesebben kapcsolódik egymáshoz, mint e világ igen sok más népénél. Az értelmiségi réteghez tartozván mindenekelőtt természetesen a kapcsolat magasabb művelődésbeli szempontjaira figyeltek. E nézőpont elsődlegessége ma sem vitatható. Ha a magyarság 1100 éves Kárpát-medencei történetének számtalan értékes művelődésbeli vívmányai, alkotásai közül csak egyetlenegy szabadna megnevezni, habozás nélkül választhatnánk az anyanyelven létrehozott művészi teljesítmény *egészét* (a „szépliteratúrát”), a közös emlékezet legősi, már-már ködös rétegeibe visszanyúló népköltészettől kezdődően egészen Weöresig, Nagy Lászlóig és (remélhetőleg) tovább. Ezért, amikor annak idején az első hazai orvosiskola nagyjai – ki-ki a maga szűkebb szakterületén – Nyugat-Európa akkori nagyságainak színvonalához törekedtek (sikerrel) hasonulni, nyelvi igényeik szerint a korabeli magyar írás kiválóságaihoz – Vörösmartyhoz, Petőfihez, Arany Jánoshoz – és szellemiségükben természetesen a nyelv fellendítésére akadémiát alapító Széchenyihez „zárkóztak fel”. Céljukat talán nem érhették el egy csapásra (ehhez hosszú évtizedek kellettek), de törekvéseikkel (hasonlóan a tudomány sok más ágazatához) az orvoslás számára valódi értékfeltáró és értékmegőrző *közösségi keretet* teremtettek. És törekvéseikből éppen ez maradt meg máig a legidősebbnek.

A patriotizmus ma sem jelent mást, mint egyrészt a nemzeti közösséggel önként vállalt mély érzelmi azonosulást, másrészt e

közösség iránti tudatos felelősségvállalást. A fogalomról lekophattak a másfél század előtti idők romantikus szóvirágai, és – talán – a hangsúly is áthelyeződhetett, racionálisabb korszemléletünknek megfelelően, a dolog másodikként említett oldalára – ám a lényeg változatlan maradt. Adott tárgykörünkre leszűkítve a kérdést: aki orvosként magyar nyelven ír – magyar nyelven is ír –, s törekszik ezt a csodálatosan fejlett közlési eszközt színvonalasan használni, tudatosan kinyilvánítja – mintegy a hazai tudományos közösség éltető elemébe lépve –, hogy felelősséget vállal e közösségért és fontosnak tartja annak értékítéletét. Ezáltal hozzájárul egy *valós* értékrend természetes kialakulásához, ami nélkül az igazi, torzításmentes szakmai közvélemény és az egészséges közélet elképzelhetetlen. Mindnyájan tudjuk, hogy ez utóbbi téren ma is milyen sok a kívánnivaló a megvalósulthoz képest. Viszont éppen a valós értékeken alapuló közvélekedés szükségességéből következik, hogy a leírtaknak nem csupán a népesebb (így jó értelemben belterjesebb) „gyakorlati” orvosi területekre kell vonatkozniuk, hanem a sokkal nemzetközibb „elméleti” orvosi kutatásokra is. Mert bár igaz az az állítás, hogy a magyar nyelvű közlés nem pótolhatja a nemzetközi kapcsolatrendszer és az ottani köztereken történő megmérést, de a fordítottja is igaz. Különösen fontosnak tarthatjuk, hogy a kortárs, hazai orvosi kutatóink legkiemelkedőbb eredményei összegzett formában, közérthető, ápolat, magyar szaknyelven hozzáférhető legyenek – mindenekelőtt a fiatal, magyar orvosnemdékek számára. Ez hozzásegít annak fenntartásához (vagy újraélesztéséhez?), ami a magyar szakemberek legnagyobb erőssége (s a külföldre került magyarok – nemcsak orvosok! – sikerének legfőbb „titka”) volt, s a jövőben is lehet: a sokoldalúsághoz, az *egészet* egyben látó, átfogó szemlélet létrejöttéhez, a „csőtlátás”, a túlszakosodás helyett. Bátran kijelenthető, hogy mindez elsőrendű nemzeti cél abban a szellemben, amelyben Széchenyi István látnoki módon, éppen 160 éve, feladatként népe számára előírt (*Kelet népe*, 1841). „Kisnyelvi” voltunk ebben a tekintetben hátrány helyett előnnyé válhat, hiszen szűkebb, eszményi síkon összefogottabb szakmai közösségeket tételvez fel, természetesebb módon történő odafordulást a többiek eredményei, tudományos nézetei felé.

KESZLER BORBÁLA

Nagy öröm számunkra, hogy a magyar nyelv művelés szakmai vonala e folyóirat megjelenésével olyan fórumhoz jut, amilyen a magyar nyelv művelés történetében még soha nem volt, hiszen egy teljes folyóiratot hazánkban még nem szenteltek a szaknyelv művelésének.

A *Magyar Orvosi Nyelv* folyóirat megindítása jelentőségében hasonló Bugát Pál tetteéhez, aki 1825-től (amikor még a magyar egyetemen latinul vagy németül adtak elő minden tantárgyat) magyarul kezdte oktatni az orvostudományt. Annak idején ez egy mozgalom elindulását, a szaknyelvek magyarításának kezdetét jelentette. Reméljük, hogy a *Magyar Orvosi Nyelv* is mozgalmat indít el a szaknyelvek ápolására és fejlesztésére.

A szaknyelvek magyarosításának és korszerűsítésének folyamata mintegy két évszázados múltra tekint vissza. A korszerűsítés feladatát a Magyar Tudós Társaság – megalakulásától kezdve – magára vállalta, sőt, a Magyar Tudós Társaságnak eredeti és fő célja a tudományok magyar nyelven való megszólaltatása volt.

Ezt a célt sikerült elérni. A modern tudományoknak ma nincs olyan ága, melyet ne lehetne magyar nyelven művelni. Sajnos azonban, napjainkban a szaktudományok magyar nyelven való művelése iránti kedv alábbhagyott. Ennek oka főként az, hogy a nemzetközi tudományos életbe csak valamilyen világnyelven (főképp angolul) lehet bekapcsolódni. Az angol nyelven író kutatóktól azonban természetesen kevésbé várható a magyar szaknyelv ápolása. Ilyen helyzetben nagy jelentőségű minden olyan kezdeményezés, mely a szaknyelvek fejlesztését szolgálja. Az Akadémia ennek tudatában ma is fáradhatatlanul küzd a szaknyelvek korszerűsítéséért.

Az Akadémia Magyar Nyelvi Bizottsága az utóbbi tíz évben például a következő szaknyelvi szótárak munkálataiban vett részt: *Orvosi helyesírási szótár* (főszerkesztő: dr. Fábíán Pál és dr. Magasi Péter; szerkesztő: dr. Donáth Tibor, dr. Ferenczy Gyula, dr. Hargitai Rezső, dr. Keszler Borbála. Akadémiai Kiadó–Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest, 1992); Gozmány László: *A magyar állatnevek helyesírási szabályai* (Folia Entomologica Hungarica – Rovartani Közlemények 55 [1994]: 429–45); Az állatfajtanevek helyesírása (szerkesztő: Jávorka Levente, Fábíán Pál, Hőnyi Ede. Állattenyésztés és Takarmányozás 44 [1995]: 465–70 = Acta Agraria Kaposváriensis 4 [2000]: 82–6); Fábíán Pál, Hőnyi Ede, Földi Ervin: *A földrajzi nevek helyesírása* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998); Priszter Szaniszló: *Növényneveink* (Mezőgazda, Budapest, 1998); Nyitrai József–Nagy József: *Útmutató a szerves vegyületek IUPAC-nevezéktanához* (Magyar Kémikusok Egyesülete, Budapest, 1998).

Az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága 1992-ben szaknyelvi konferenciát is szervezett a Budapesti Műszaki Egyetemmel együtt, melynek anyaga az ehhez kapcsolódó nyelvművelő konferencia anyagával együtt a Magyar Nyelvőr 117. évfolyamának 4. számaként jelent meg.

Az Akadémia Magyar Nyelvi Bizottsága folyóiratával, a Magyar Nyelvőrrel együtt (melyet 1872-ben a polgárosodás, városiasodás nyelvi művelődésének támogatására hoztak létre) az elkövetkező időkben is feladatának tekinti a szaknyelvek fejlesztésének segítségét, szem előtt tartva a magyar szaknyelvi hagyományokat, de figyelembe véve az európai szaknyelvfejlesztő törekvéseket is.

Az Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának, a Magyar Nyelvőrnek, valamint az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszékének a nevében még egyszer gratulálva a folyóirat szervezőinek és szerkesztőinek, kívánom, hogy segítségükkel váljon valóra, amit Kosztolányi „*A tudomány nyelve*” című írásában megfogalmazott (1933-ban): „*Elmúlt az a kor, amikor a szaktudósokat azért becsülték, mert a tömeg nem értette őket, vagyis mert nem tudtak ír-*

ni, legföljebb egymásnak. [...] Azt tapasztaltam, hogy a kitűnő tudósok kitűnő írók is. Nem a népszerűsködő tudósokra gondolok itt, akik uraságtól levetett, ellenszenvesen-színes szépirodalmi kellekkel piperéztetik mondataikat, hanem az alkotókra, akik mindig egyszerűek és közvetlenek, az olyan fajta tudósokra, [...] akik-től írni tanulhat a szépíró is.”

KIEFER FERENC

Az elmúlt években, évtizedekben hazánkban öröndetesen fel-lendült a szaknyelvek művelése, szótárak, kiadványok, tanulmányok sora is ezt bizonyítja, s ez minden bizonnyal a természettudományok ugrásszerű fejlődésének is köszönhető. A tudományostechnikai forradalom, az informatikai robbanás, a digitalizáció stb. mind-mind megannyi új fogalmat, tárgyat, eszközt hozott forgalomba, s ez számos nyelvi, nyelvhasználati kérdést vetett fel.

Nagy öröm számunkra, s ezt az MTA I. osztálya elnökeként, a Nyelvtudományi Intézet igazgatójaként és minden bizonnyal az anyanyelvi kultúra ápolásán buzgólkodó kollégáim nevében is kijelenthetem, hogy a most induló folyóirattal az orvosi nyelv művelésére is jó lehetőség teremődik. Az anyanyelv ápolása már a XIX. század első felében az Akadémia megalapításának elsődleges célja volt, s az MTA azóta is fontos feladatának tekinti elődeinek megfogalmazásában azt, hogy a magyar nyelvet alkalmassá tegyék a különféle tudományok művelésére. Az orvosi nyelv fejlesztésének, terminológiai kutatásának nagy hagyományai vannak a magyar tudományban. Biztos vagyok abban, hogy ezeket a nemes hagyományokat folytatja majd ez a folyóirat.

LAPIS KÁROLY

A köszöntés előtt néhány sorban szeretném összefoglalni az előzményeket. Először a „*Betű- és Szóvetés a Magyar Orvosi Irodalomban*” című rendezvényre szóló meghívót kaptam meg. A kitűzött előadások színes csokra, nem kevésbé az eminens előadók köre, nagyon felkeltette érdeklődésemet. Ezt követően az Orvosi Osztály legutóbbi ülésén meglepetéssel, de nagy örömmel szerettem tudomást Bősze Péter hatalmas, – azt hiszem joggal minősíthetem – a hazai orvostudomány életében történelmi jelentőségű kezdeményezéséről. Röviddel ezután kaptam meg tőle a megtisztelő felkérést a szerkesztőbizottsági tagságra.

E nagy megtiszteltetés kapcsán hirtelen végigfutott emlékezetemben, hogy egy-egy, a városban tett séta után, mennyit boszszankodtunk feleségemmel együtt a különböző üzletek idegen vagy magyar és idegen szavak szerencsétlen összekapcsolásával gyártott torz és nyomorék öszvér szavakkal történő elnevezése miatt. Szomorúsággal töltött el, hogy ezáltal szép és gazdag anyanyelvünk a többnyire magyar tulajdonosok önkéntes elhatározása következtében nap mint nap, a saját hazánkban megalázást, ha nem meggyalázást kell, hogy elszenvedjen.

Úgy könyveltem el, hogy ezt vagy a műveletlenség okozta „nyugatmajmolásból” vagy egyszerűen abban a hitben teszik, hogy így jutunk közelebb Európához, ahhoz az Európai Unióhoz, amely

különböen rendszeresen kinyilvánítja, hogy a nemzeti nyelvi saját-ságok történelmi tarkaságának megőrzése mellett kívánja létrehozni az egységes Európát. Ezután elgondolkozva, sajnos, hama-rosan rádöbbenem, hogy velünk, orvosokkal, egymás közötti napi véleménycseréink, megbeszéléseink során sok esetben ugyan-ez történik: gyakran ugyanolyan torz szóképződményeket használunk, mint amilyeneket az üzletek elnevezéseiben láthatunk. Felidéződött az emlékezetemben egy, az 1960-as években, De Gaulle elnökségének idejében tett franciaországi tanulmányutam során belém vésődött emlékem a francia nyelv és tudományos szaknyelv védelme (és tegyük hozzá: fejlődése) érdekében hozott akkori, drasztikus intézkedés. Ennek lényege az volt, hogy az állami kiküldetésben, nemzetközi tudományos kongresszusokon részt vevő francia tudósoknak kötelezően francia nyelven kellett megtartaniuk előadásait. Persze azóta ez már túlhaladott intéz-kedés, s a tudomány területén a nemzetközi érintkezés és eszme-csere nyelve világszerte elfogadva az angol lett.

Napjainkban a természettudományos alapokon nyugvó orvos-tudomány kimunkálása terén úttörő szerepet betöltő, nagy múltú, német nyelvű szakfolyóiratok egész sora is már angol nyelven jelenik meg. Emellett azonban minden európai országban – és szerencsére hazánkban is – megjelennek, élnek, sőt, virágoznak az anyanyelvű szakfolyóiratok is.

Osztom azonban a *Magyar Orvosi Nyelv* nevű lap alapító-jának, Bősze Péternek a nézetét, hogy mindez a magyar orvosi nyelv fejlődése, fejlesztése céljára nem elegendő.

Napjainkban az orvosbiológia területén végbemenő, hihetetlen tempójú és egyben lenyűgöző fejlődés, az orvostudomány rendkívüli specializálódása, a rohamosan fejlődő technológia vívmányainak egyre szélesebb körű orvosi felhasználása következtében naponta számos angol terminus technicus születik. Ha ezeket változatlan vagy – ami még rosszabb – kissé kitekert formában vesszük át és használjuk, torz lesz a magyar orvosi nyelv fejlődése, illetve meg is áll. Márpedig, ha egy nyelv valamelyik összetevőjének, a mindennapi élet vagy az emberi tevékenység bármelyik területén használatos ágának fejlődése megáll, akkor az a nyelv egészének a fejlődésére is károsan hat, megtorpan-tja azt, ami azután előbb-utóbb a nyelv halálát eredményezi.

Ezért van szükség a magyar orvosi nyelv folyamatos és céltu-datos fejlesztésére – új szavak megalkotására – még akkor is, ha tudatában vagyunk annak a ténynek, hogy a szóban forgó magyar orvosi szaknyelv csak szűk körben: itthon és a környező országok-ban, a diaszpórában élő magyarság körében lesz majd használatos.

Gondoljunk csak bele, hol tartana a magyar orvosi szaknyelv nagy elődeink céltudatos nyelvművelő tevékenysége nélkül.

Ezért köszöntöm nagyrabecsüléssel, tisztelettel és igen nagy örömmel Bősze Péter úttörő kezdeményezését és a *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóiratot. Teszem ezt abban a reményben, hogy a kezdeményezést az egész magyar orvostársadalom – ha-táron innen és túl – felkarolja és aktív közreműködéssel sike-ressé teszi azt.

Elképzelem, hogy a folyóiratnak lesz majd az *interneten* egy honlapja és egy postafiókja, ahova bárki, bármikor beküld-

heti az általa kigondolt új, magyar orvosi szakszavakat, és a közösség kritikájának tüzeiben úgy fejlődik a magyar orvosi szaknyelv és más tudományágak szaknyelve is, hogy nyelvünk, ahogy József Attila írta: „ősi és modern, erdei, mezei és városi, ázsiai és európai” és legfőképpen magyar marad. Kívánom, hogy a *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóirat ennek eléréséhez minél eredményesebben járuljon hozzá.

PÁLINKÁS JÓZSEF

„A gondolat a szóban nem kifejezést nyer,
hanem végbemegy.”

(LEV SZEMJONOVICS VIGOTSKIJ)

Ha a gondolat és szó egy, akkor tudomány és annak nyelve is entitás: egysége mindannak, ami a teória és a gyakorlat eredményeképpen létrejött.

Platón elképzelése szerint az orvoslás a test szolgálója, a beszéd a léleké, így mindkettő hozzájárul az ép lélek és test megőrzéséhez. A nyelv használata is lehet tehát természettudomány és az orvoslás is nyelvművelői feladat. A *Magyar Orvosi Nyelv* folyóirata ezt a feladatot vállalja, ezt a művelést és ezt a tudományosságot tűzi ki célul.

A magyar oktatás ügyében az utóbbi néhány év komoly változást hozott, s ezek közé tartozik az intézményekben az egészségügyének nagyobb hatásfokú képviselete. Az orvoslás tárgya képzéssé, képzésből képzettséggé, abból pedig átadható tudássá válik – s ez a tudás nevelhet majd a fiatalokból egészségesen gondolkodó és élő generációt, generációkat. Az orvosi nyelv mélyebb ismerete a nyíltabb és korlátlanabb kommunikációt teszi lehetővé majd, mind a képzés, mind a mindennapi élet során.

Mindannyian tapasztalhattuk már, milyen a diagnózist hallani, olvasni kellő kompetencia nélkül, milyen a szaknyelvi fordulatokból kikeveredve a valós helyzetet önmagunkkal vagy másokkal, adott esetben éppen a betegekkel kapcsolatban felmérni. A magyar orvosi nyelv, mint minden szaknyelv, művelést kíván: a nyelvészeti szempontok átvitelét arra a dinamikus fejlődésre, amely az orvosi gondolkodásban lezajlik.

A sokszínűvé váló orvosi publicisztika egyúttal metanyelvi igényeket is felvet a medicina nyelvének művelésével kapcsolatban. A népszerű, könnyen hozzáférhető, ismeretközlő folyóiratok nyelvezetét is érintheti tehát az a munka, amelyet a *Magyar Orvosi Nyelv* vállal és bizonyosan elvégez.

Az egészségügy is beépül a társadalom tudatába, a jövőről való gondolkodásba. Az európai uniós csatlakozásban a helykeresésünk és helyünk megtalálása új identitás létrejöttét fogja elősegíteni, amelyben nyelvünk megtartó-megújító szerepe kiemelkedő jelentőségűvé válik. A csoportnyelvi jelenségek leírása, hibáinak kiemelése, javítása, fejlődési irányának alakítása a tudományos kutatásnak, a kutatás fejlesztésének közvetlen és közvetett forrásává is válhat.

Ennek reményében köszöntöm az útjára induló *Magyar Orvosi Nyelv* folyóiratot és kívánok a szerkesztőbizottságnak ta-

paszlatokkal szolgáló, tartalmas, lelkesítő munkát, az olvasóknak hasznos, élvezetes időtöltést és az olvasottak gyümölcsöző felhasználását!

PALKOVITS MIKLÓS

Őszinte örömmel üdvözlöm a *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóirat létrehozását, és megtisztelésnek tartom, hogy a szerkesztőbizottság munkájában részt vehetek. Nagyra értékelem Bősze professzor töretlen erőfeszítését a magyar orvosi nyelv kimunkálása érdekében. Véleményem szerint a magyar orvosi nyelvvel kapcsolatos tudományos rendezvények mellett egy rendszeresen megjelenő folyóirat nagy szolgálatot tehet a cél érdekében. A magyar orvosi nyelv helyes használatának szándékával nagyon sokan értenek egyet, de érdekében csak nagyon kevesen vállalnak szerepet. Őszinte megbecsülésem mindazoké, akik e munkára vállalkoznak.

A magyar orvosi nyelv kérdése – hasonlóan más tudományok, szakmák nyelvi kérdéseivel – egyidős magával a magyar orvoslással. Tudom, hogy ez a megállapítás közhely marad, ha nem telik meg tartalommal. A magyar orvosi nyelv kimunkálása és helyes használata az elmúlt évszázadok során mindvégig két tevékenységen alapult: az ismeretek bővülésével együtt járó szókincsgyarapodás szakmailag helyes, és a magyar orvosi nyelvbe legjobban illeszkedő ápolása, valamint az új szavak széleskörű ismertetése, használatának általános elfogadtatása. Felgyorsult világunkban e két tevékenység is felgyorsul, s ha ehhez nemcsak alkalmazkodni kívánunk, de tenni is az érdekében, minden lehetséges fórumot igénybe kell vennünk, illetve újabbakat létrehozunk. A *Magyar Orvosi Nyelv* folyóirat létesítése is ezt a célt szolgálja.

Megítélésem szerint az új folyóirat elsődleges célja az, hogy széleskörű vitafórum legyen. Az orvosi nyelv kérdése rendkívül összetett, nyilvánvaló, hogy soha nem érjük el, hogy mindenben egyetértés alakuljon ki. Az orvosi nyelv latin alapjai és a tudományos publicisztika angol nyelvű túlsúlya – új orvosi fogalmak angol nyelvű bevezetése és napi használata – erős hatással van és lesz a magyar orvosi nyelvre. Lesznek idegen (zömmel angol) szavak, melyek beépülnek majd a magyar orvosi nyelvbe – hasonlóan az új szavak beépüléséhez a magyar nyelv egészébe – és lesznek új magyar orvosi szavak, kifejezések. Hogy ezek az új szavak milyenek lesznek, és közülük melyek simulnak nyelvünkhöz úgy, hogy tartalmukat oly annyira tökéletesen fejezik ki, hogy gyorsan és spontán válnak nyelvkincsünk részévé, az rajtunk is múlik. Ennek elérése érdekében a *Magyar Orvosi Nyelv* folyóirat nagyon sokat tehet. De ne felejtsük, egy folyóirat csupán keret, lehetőség, amelyet tartalommal kell megtölteni – ez sokunk feladata: megtisztelő feladat, és – véleményem szerint – valahol művészet is. Tekintsük így, és műveljük ennek szellemében.

SZABÓ ISTVÁN MIHÁLY

A magyar orvosi nyelv mint egyike az anyanyelvünkől sarjadt számtalan tudományos és munkaköri szaknyelvnek, elméleti és módszertani ismereteink gyarapodásával folyamatosan differen-

ciálódik, szaknyelvisége mindinkább elmélyül. Az ilyen, fokozottan specializált szaknyelvek – egy bizonyos szinten túl – a spontán és öntörvényű kibontakozással szemben már tudatos, célszerű és sokoldalúan egyeztetett fejlesztést igényelnek. A jövőben a magyar orvosi nyelv legalábbis keretek közé szorított, irányított fejlesztésének – nyelvtudományunk képviselőivel szoros együttműködésben – három részterülete van.

1. Az EU univerzális nomenklatúrájának megfelelő, alig vagy kevéssé magyarított és főleg a specializált szakorvosok egymás közötti információcseréjét szolgáló, szorosabb értelemben vett orvosi szaknyelvváltozatok fenntartása és további építése. Következetelenül alkalmazott (univerzális) orvosi szaknyelvre csak zavaros és hibás magyar orvosi (szak)nyelv építhető.

2. A jelen magyar orvosi nyelvnek az anyanyelvünk szó- és mondat szerkesztési szabályaihoz kifogástalanul alkalmazkodó továbbfejlesztése. Ezt illetőleg nem tévesztendő szem elől az a rendkívül fontos követelmény, hogy a magyar orvosi nyelv szókincsének és zsargonjának köznyelvünkbe, közös „munkanyelvünkbe” hatolva, alkalmasnak kell lennie annak korszerű, de mégsem elidegenítő gazdagítására.

3. Minthogy a magyar orvosi (szak)nyelv számára elengedhetetlen, hogy a természet- és a műszaki tudományok számos egyéb más részterületeinek szaknyelvi nomenklatúrájával is dolgozzon és mivel a felmérések szerint ez gyakran igencsak kifogásolható módon valósul meg, számolni kell azzal, hogy az orvos nyelvművelők feladatainak tekintélyes hányada majd éppen e területen jelentkezik.

A *Magyar Orvosi Nyelv* megjelentetését mind az orvosi szakterületi adatközlés és informatika, mind a magyar szak- és köznyelvi kultúra fejlesztése terén történelmi szükségszerűségnek tekinthetjük. Bizonyosak lehetünk abban, hogy Bősze Péter professzor úr úttörő vállalkozása nemcsak az orvosi szakterület számára teremti majd eredményes szaknyelvfejlesztő kritikai fórumot, de más szakterületeknek is példát nyújthat, továbbá – amit egyébként ugyancsak nagy fontosságúnak tekinthetünk – e folyóirat a magyar köznyelv szakirányú fejlesztését is hatékonyan szolgálhatja.

TELEGDY GYULA

A Magyar Tudományos Akadémia Orvosi Tudományok Osztálya nevében köszöntöm az újonnan született *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóiratot. Úgy vélem, hogy nagyon fontos ügy gondozását vállalták fel a szervezők és mindenekelőtt Bősze professzor úr. A magyar nyelv sorsáról, jövőjéről nagyon sok szó esik manapság, de az orvosi magyar nyelv már a születésétől fogva is sok tekintetben nehezebb helyzetben van, mint más magyar szaknyelvek.

A világban végbement technikai fejlődés, mindenekelőtt az informatika, a molekuláris biológia, a genetika sok olyan új szakmai elnevezést hozott a köztudatba, amelyeknek a magyarra fordítása igazán meg sem történt, elfogadtuk őket úgy, ahogy vannak. A nyelvészek feladata lesz annak eldöntése, hogy ezáltal a magyar nyelv vajon gazdagodott-e vagy szegényedett.

Az orvosi nyelv fejlődése és jelen helyzete is eltér a többi

szakmai nyelvétől. Az orvoscépzés nyelvének nevezéktana a latinra épül. Egy diagnózis elnevezése ma is latin. Az emberi testen való tájékozódáshoz a szakma szintén a latin nyelvet használja. A nyelvújítás idején megpróbálták a betegségek elnevezését magyarra lefordítani. A szaknyelvhasználatba ezek a magyarítások nem nagyon mentek át. Ma, ha illet hall az ember vagy régebbi tudományos közleményekben ilyen szóval találkozunk, inkább a csodálkozás vagy – az esetek egy részében – az érthetlenség érzése tölti el.

A problémákat csak tetézi az, hogy a tudományos folyóiratok jelenleg elsősorban az angol nyelvet helyezik előtérbe. Ez részben jó, részben további nehézségeket jelent. Jó, mert a nemzetközi kommunikációt ez teszi lehetővé: a kiváló magyar eredmények megismerhetővé válnak a világ számára is. Baj azonban az, hogy miközben a latin mellett most már az angol nevezéktan is megjelenik, elfelejtjük a magyar szakmai nyelvet, amelyre pedig továbbra is nagy szükség van, hiszen az orvostársadalom körülbelül 40 000 főt számláló közösségének, az új eredmények megismerésének, a továbbképzésnek a nyelve a magyar.

Sajnos azonban, azt lehet érezni, hogy a magyar orvosi nyelv lassan sorvad, noha a jövevényszavakkal színesedik is. Kérdés azonban az, hogy ez utóbbi gazdagítja-e vagy szegényíti a magyar orvosi nyelvet. Különösen nehéz helyzetben van az az oktató, akinek a hallgatók számára tankönyvet kell írni, vagy a fiatal, akinek záródolgozattal vagy disszertációval kell befejezni életének egy-egy fontos periódusát.

Tartsuk meg a latin nomenklatúrát vagy fonetikusán írjuk a latin szavakat? Ha ez utóbbit választjuk, akkor minden latin szót fonetikusán használunk vagy csak egyeseket – és akkor melyeket? Az idősebb korosztály a klasszikus latin nevezéktanban nőtt fel. Számukra a fonetikus írásmódot sok esetben még olvasni is elborzasztó. Ha ilyen tankönyvet adunk a hallgató kezébe, hogyan fogja a latin diagnózist leírni? A dilemmák sokaságát folytatni lehetne. Meg vagyok győződve arról, hogy ezekkel a kérdésekkel foglalkozni kell. A most szerveződő, a magyar orvosi nyelvvel foglalkozó „*Betű- és szóvetés a magyar orvosi irodalomban*” című rendezvény fel fogja tární azokat a kérdéseket, amelyek további gondolkodásra, vitára késztetnek. Remélhetőleg a *Magyar Orvosi Nyelv* folyóirat fórumot fog teremteni erre a továbbgondolkodásra, a vitára és ennek eredményeként feltehetően ki fog kristályosodni néhány olyan iránymutatás, állásfoglalás, amelynek valamennyien érezzük a szükségességét.

Az új folyóirat ebbeni igyekezetéhez sok sikert kívánok.

VARGA CSABA

Az Amerikai Egyesült Államokban dolgozó orvosként igen tekervényes úton (magyar kollégáimon, barátaimon keresztül) jutott el hozzám a hír: otthon egy szaknyelvi konferencia készül, s egyúttal egy szaknyelvvel foglalkozó lap is útjára indul. Ez a hír számomra, de inkább talán azt mondanám: számunkra, az anyaországtól távol praktizáló orvosoknak, különösen szívmengető. Igyeksznünk magyarságunk, magyar nyelvünk megtartani, hogy

hazalátogatásainkkor ne akcentussal beszéljünk, hogy ne kelljen „idegenbe szakadt hazánk fiainak” éreznünk magunkat. Azonban a szakmai nyelv megőrzése sokkal nehezebb. Magam már az egyetemet is az USA-ban fejeztem be, s azóta is angol nyelvi közegben tevékenykedem. Így érthető, különleges ajándék egy olyan lap, amelyik segíti a szakmai anyanyelv megőrzését – esetenként részben megtanulását is. Érthető, hiszen elsősorban magyar orvos vagyok, s csak utána külföldön dolgozó magyar! Tudom azt is, hogy a magyar orvosi szaknyelv alakítása, fejlesztése milyen komoly hagyományokkal bír. Örömmel tölt el a tudat, hogy ezek a hagyományok tovább élnek. Csak remélem (és miért ne teljesülhetne ez is), hogy a folyóirat az interneten is megjelenik, s így sokunkat hozzáférhető és élvezetes olvasmányként segít majd magyarságunk, magyar orvos voltunk tudatosításában, ápolásában, megtartásában. A honvágy újra és újra feltörő pillanataiban pedig különösen jó érzés lesz hivatásunk magyar anyanyelvéről olvasni: ez erőt ad, nemcsak a szakmai munkához, de magához a külföldi életéhez is!

Köszönet ezért mindenkinek, aki a lap létrejöttében, fenntartásában szerepet vállalt!

Sok sikert kívánok a nagy és komoly munkához!

VIZI E. SZILVESZTER

„Nekünk a nyelvünk nagyobb kincs, mint a földünk, mert régiebb, s akkor is él, amikor a föld már nem a miénk. Nagyobb, mint a történelmünk, mert a történelem a nyelvben elfér, de a nyelv nem fér el a történelemben. Az egyetlen nemzeti vagyon, amelyből a szegény embernek is éppen annyi jut, mint a hercegnek. Leghűbb képünk, mert nem a nyelvünk olyan, mint mi, hanem mi vagyunk olyanok, mint a nyelvünk.” (Ravasz László, református püspök)

Egyébként már Bessenyei György, a magyar kulturális és irodalmi felvilágosodás vezéralakja írta *„Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem.”* Nem véletlen, hogy a XVIII. század végén és a XIX. század elején orvosprofesszorok (Rácz Sámuel és Bene Ferenc) jelentős szerepet játszottak a tudományos nyelv magyartításában, akkor, amikor az államigazgatás nyelve a deák (latin) volt. Amikor a pesti egyetem orvosi karára Bugátot 1819-ben kinevezték, hogy a sebészeket tanítsa

belorvostanra, a tanítás nyelve még teljesen a latin volt. Érdekes, hogy csak a sebészhallgatók számára engedték meg, hogy magyarul is tanuljanak, figyelembe véve ezen hallgatók alacsonyabb felkészültségét. Bugátot egyébként az irodalmi és nyelvújító tevékenységéért választották 1830-ban az Akadémia rendes tagjává.

1841-ben a Természettudományi Társulatot is a tudomány eredményeinek magyar nyelvű közvetítése céljából alapította Bugát, akadémikus társaival együtt. Schedel (Toldi) Ferencsel megindítja az „Orvos Tár”-at, az első magyar nyelvű orvosi folyóiratot, amely kezdetben természettudományi cikkeket is közölt. Nyelvújító tevékenysége azonban sajnos végtelen túlzásokba ment át, és ezért élete végén erősen kritizálták. Viszont olyan magyar nyelvújítási szavak maradtak fenn tőle, mint az *agy*, az addig használt *érző ín* helyett az *ideg*, a *mirigy*, a szövetekben a *sejt* szó, amelyeket ma is használunk. „Természettudományi Szóhalmaz” című munkájáért, amely 40 000-nél több műszót tartalmazott, V. Ferdinánd értékes gyémántgyűrűvel tüntette ki. A szintén akadémikus Almási Balog Pál, aki egyébként Széchenyi orvosa volt, a filozófia nyelvének magyartításáért kapott akadémiai aranyérmét.

Az európai uniós csatlakozásunk küszöbén érdekes és fontos kezdeményezés ez a folyóirat, amely hivatva lesz őrizni szakmai nyelvünket. Korunk orvostársadalmának tagjai még ma is latin kifejezések segítségével értik meg egymást. A latin az orvosok lingua francája. Receptet is latinul írunk.

Figyelembe kell venni, hogy az Unió nem az államok, hanem a nemzetek összessége lesz, amely őrizni akarja alkotó nemzetek sajátosságait is, beleértve a kultúrát, a nyelvet. Az orvosi nyelv viszont, ha akaratlanul is, de őrzi latin eredetét, viszont a betegjogi törvény szerint a betegnek, illetve bizonyos esetben a hozzátartozónak joga megtudni betegségét, a kezeléséhez, műtétéhez „Tájékozott beleegyező nyilatkozatot” kell adnia, amelyet érthető magyar nyelven kell megfogalmazni számára. Jogi szempontból a jövőben az orvostársadalom érdeke, hogy szabatos magyar nyelven és egyértelműen írjuk a körmeghatározást (diagnózist), a kórelőzményt (anamnézist) stb.

Kívánom, hogy legyen e folyóirat hosszú életű és szolgálja a magyar tudományos nyelv gyarapodását!

Most induló lapunk első számának e rovatában a *Magyar Orvosi Nyelv* megszületésével szorosan összefonódó „Betű- és szóvetés a magyar orvosi irodalomban” című, a Magyar Tudományos Akadémián, 2001. december 7-én megrendezett konferencia előadásainak – az előadók jóvoltából hozzánk előre eljuttatott – összefoglalóit tesszük közzé. Ezek következnek tehát az alábbiakban.

KUPCSULIK PÉTER

A magyar orvosi nyelv hagyományai

A technika fejlődése, a gazdaság növekvő lehetőségei, a társadalmi elvárások bonyolult összefüggései kritikus szakaszhoz érkeztek az elmúlt évtizedekben. Az orvostudomány fejlődését mindeddig általános érdeklődés és támogató fogadtatás övezte. Ezekben az évtizedekben azonban teret nyertek a pénzügyi, gazdasági szempontok, és megszülettek az egészségügyi kiadások csökkentését célzó intézkedések sorai. Sajátosan kapcsolódott össze ezzel az egyén önrendelkezési jogának általános elismerése. Az egészségügy szempontjából ez azt jelentette, hogy az orvos–beteg-kapcsolat, illetve az orvosi szakma és a társadalom viszonya alapvetően megváltozott. Míg korábban az orvosi tevékenység mind az egyén, mind a társadalom szemében a feltétlen bizalomra épülő, kiemelkedően magas erkölcsi szintű, objektív szakmai tudáson alapuló, de a gyógyító orvos képességei és tapasztalata által döntően meghatározott tevékenység volt, melyet az elzárkózás alig átlátható fala vett körül, ezután a számonkérés, az elszámoltatás, a beleszólás igénye merült fel. Nem vitatva azt, hogy ennek kétségtelen emberi jogi okai is voltak, a döntő tényező azonban a gazdasági szempontokban lelhető fel. Ez a kényszerű helyzet azt tette szükségessé, hogy a szakmai tevékenység a társadalom felé, az egyes orvos munkája a betege felé érthető és átlátható legyen.

A tájékoztatás kritikus pontja a nyelv, jelesül az orvosi nyelv. Ebben az összefüggésben az orvosi nyelv nemcsak egyes szavakat vagy szóhasználatot jelent, hanem összességében a közlés tartalmi jellemzőit és szerkezetét is: azt a törekvést, hogy az orvosok egymás közötti vagy a beteg számára használt tájékoztatói módszereiben az anyanyelvi kifejezések használata, a magyarra jellemző fogalmazás, azaz a közérthetőség váljon uralkodóvá. Magyarország ebből a szempontból is késésben van a nyugati féltekéhez képest. Ennek talán megvan az az előnye, hogy elkerülhetjük a nem kívánatos szélsőségeket.

E bevezetőben arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a fent leírt események, illetve az orvosi szakma válasza nem új je-

lenségek Magyarországon. Mintegy 500 évvel ezelőtt hasonló felismerések alapján, hasonló kezdeményezések indultak el.

Az orvosi könyvek jellemzően latinul íródtak. Az első magyar nyelvű ilyen könyv egy kézzel írott kódex, melynek keletkezési idejét a szakértő (Varjas Béla) a XVI. századra teszi. E század végéről három magyar nyelvű „füves könyv” ismert, az említett kódex azonban korábbi, vélhetően 1560-ban készült. A címe: „Emberi Testnek betegségről való orvosságok”. Talán ez az első, magyar nyelvű orvosi könyv, de biztosan az első, átfogó, magyar nyelvű orvosi munka. Ma már nem tudható, hogy ismeretlen szerzője úttörője volt-e a magyar orvosi nyelvnek, vagy csak egybeszerkesztette a korábban már meglévő orvosi írásokat. Kétségtelen azonban, hogy felfogása a tudományos ismeretterjesztés modern szemléletével rokon, szóhasználata a közérthetőségre törekszik. Lássuk! (A szöveg a közönségességig egyszerű.)

„*Nemző magnak akarát ellen elmenéséről (gonorrhoea). Az asszony állat fejr gennyedtséges folyásának szinte majd sógorsága az nemző magvának elménetele. Az madrának fejr gennyedtséges folyásátul még jobban abból esméred meg, hogy nem az madrából jön ki ez, hanem az nemző magnak tartójából. Mert mikor az természet szerint való havi vér folyás rajta vagyon is az asszony állaton, ez meg nem szűnik, de azzal együtt azon kívül is foly.*”

„*A veséknek megrekedéséről (obstrukcio). Az vesék rekedésének különb különb féle okai vagynak. Az fűnyök teremnek az vesének felső üregében, kinek állatjától keménnyé és véressé lesznek az fűnyök és annak színét tartják meg. És onnét az vizeletnek folyásának általa az vizelet süllýétként hozatnak az hólyagban. És így lesz az fűnyös vizelet.*”

Nekünk már nem mindig érthető ez a magyar szöveg, de a kor olvasói nyilván értették.

A most induló újság a mai kor terméke. Célja a magyar orvosi nyelv gondozása és fejlesztése, de születésének talán oka a szaknyelv megőrzésének kényszere is. Van mit megőriznünk, hiszen hagyományaink nagyon régről valók.

VIZI E. SZILVESZTER

„Szeretett Nemzet betses nyelvének pallérozása”

– avagy a magyar orvos nyelvújítók munkássága

A középkorban a latin volt a tudomány nyelve. Európában latinul írtak és beszéltek a tudósok. Latin volt a kor lingua francája. Ez tette lehetővé *Erasmus* gondolatának megvalósulását, a „respublica litteraria” létrehozását, amely a kor tudományának fejlődése szempontjából is fontos volt: a tudósok latinul egymást megértve könnyen kicserélhették gondolataikat. Ez persze azt is jelentette, hogy a tudás csak néhány ember számára volt hozzáférhető, monopólium volt. Magyarországon még a XIX. század elejéig az államigazgatás nyelve is a latin volt. A magyar orvostársadalom pedig még a mai napig is részben megőrizte azt a gyakorlatát, hogy a diagnózisokat, gyakran a kórfolyamatok leírását latinul írja. Sőt, nálunk – ellentétben sok nyugati országgal – a vényeken a gyógyszerek és a használati utasítások is latin nyelvezetűek.

A XVI. században kezdődik el az a folyamat, amely a magyar mint szakmai nyelv térhódítását eredményezte. Ezzel a társadalom lényegesen nagyobb része számára vált lehetővé, hogy kora tudományos eredményeit megismerje. Egyébként ennek a következménye az is, hogy megszokottá vált a magyar nyelv használata. Mivel a nyelv mindig kulcsszerepet játszott egy nemzet fennmaradásában, így vált fontossá azoknak a tudósoknak (beleértve az orvosokat) a tevékenysége, akik kiemelkedő szerepet játszottak a szakmai nyelv magyaráításában, azaz a magyar nyelv térhódításában.

A XVI. században a Nádasdy Tamás által alapított sárvári iskolában – ahol nyomda is volt – dolgozott *Sylvester János*. Sylvester úttörő munkát végzett az Új Testamentum fordításával (*Új Testamentum Magyar Nyelven*, 1541) és a vele párhuzamosan készülő, de az előbbi megjelenését két évvel megelőző *Grammatica Hungaro-Latina* címet viselő tankönyv megalkotásával. Ezek voltak az első magyar nyelvű botanikai, geográfiai, matematikai szövegeket is tartalmazó kiadványaink. A korabeli európai keresztény kultúrát (a latin, görög és héber) megjelenítő *Grammatica* volt Közép-Európában az első olyan nyomtatott könyv, melyben például héber betűk is voltak. Ez a munka keltette fel egyébként az érdeklődést a botanikai, az orvosi, a geográfiai és a gazdasági magyar szaknyelv kialakítása iránt is. Ezeket tekinthetjük a magyar nyelvtudomány első megjelent műveinek, amelyek már tartalmuk miatt is a természet-, és orvostudomány első magyar nyelvű közlései voltak. De az említett sárvári nyomdában adják ki *Melius Juhász Péter*, debreceni püspök *Her-*

báriumát (1578) és az egykori sárvári tanító, *Beythe István* könyvét is, a *Füves könyvet* (1595). Mindkét mű a botanikával és a gyógyítással foglalkozik, magyar nyelven.

Váradi Lencsés György (1530–1593) tekinthető az első olyan nyelvújítónak, aki az orvosi szakmai nyelvet megpróbálta magyarázni. A fiatal Váradi Lencsés György a Padovai egyetemen (ahol Vesalius is tanított) részesült orvosi képzésben, s onnan került Erdélybe. Az *Egész orvosságról való könyv*, azaz az *Ars Medica* kiadását Heltai Gáspár készítette elő, de végül nem jelent meg nyomtatásban a kézirat, amely a XVI. századi, erdélyi nyelvben használatos szakszavakkal van tele. A Varjas-féle, 1943-as kiadás után Szabó T. Attila dolgozta fel az anyagot, ezzel mindenki számára lehetővé téve a XVI. századi magyar orvosi szaknyelv megismerését. A most megjelent CD-lemez kiadásában Szabó T. Attila az eredeti szöveget ma használatos betűkkel helyettesítette, hogy könnyebben olvasható legyen! Csak érdekessésképpen: a következő fejezetcímek árulkodnak például a kor által ismert nőgyógyászati megbetegedésekről.

„Az asszonyállatnak madrájáról (méhéről, a szerző megjegyzése),

madrának tüzeléséről,
madrának gennyetsége,
madrának sebesüléséről,
madrának dagadásáról,
madrának fenéjéről,
madrának kemény dagadásáról,
madrának fuvalkodásáról,
madrának üszögéről,
madrának vízibetegségéről,

Madrának fájásáról,

madrának szorulásáról,
madrából való véfolyásról,
madrának hidegségéről,
madrának hévségéről,

Folyásokról,

havivérfolyásról,
havivérfolyásnak megrekedéséről,
havivérfolyásnak természet kívül való menéséről,
fejér gennyetséges folyásról,
nemzőmagnak akarat ellen elmenéséről,

Madra leszállásáról, lecséséről,

madrának megfulladásáról,
 madra torokszorításáról,
 havivér-folyástól,
 nemzőmagtól,
 madrának leszállásáról és leeséséről is,
 leszállás,
 leesés,
 madra ha megdagad,
 madrának összevonódásáról,
Meddőségről, fogantatásról, gyermekvesztésről,
 az meddőségről,
 mitől meddők az férfiak,
 miért meddők az asszonyállatok, hogy ne fogadhasson az
 asszonyállat,
 hogy megnehézkessüljön az asszonyállat,
Három dolgok az nehézkessüléshez,
 közösülésnek előtte,
 az közösülés korán,
 ha azt akarod, hogy fiú vagy leány legyen,
Fogantatásnak jeleiről,
 férfiú-e vagy leány fogantatott,
 gyermekvesztésről,
 hogy gyermeket ne veszítsen az asszonyállat,
Terhességről, szülésről,
ha gyomrában ételnek kívánsága megveszne,
 ha valamit kívánna enni,
Az szülésről,
 tápláló lélek,
 érző lélek,
 okos lélek,
 nehezen szülésről,
 hogy könnyen szülhessen az asszonyállat,
 holt gyermeknek anyja méhéből kihozásáról, gyermektartó-
 nak kihozásáról,
 madrának tisztulásáról az szülés után,
 szülés után való fájdalmaikról,
 hasa sömörögzéséről,
 sebesüléről,
 hervadásról,
 hasa dagadásáról, főfájásról, széknak megállásáról, havivér-
 folyása ha megállana az szülés után,
 ha az szüléskor kevés vére folya ki és elrekedne,
 ha vérfolyása fölöttébb menne az szülés után,
 szeméremteste,
 asszonyállatnak hogy összeveszoruljon,
 asszonyállatnak szeméremteste viszketéséről.”

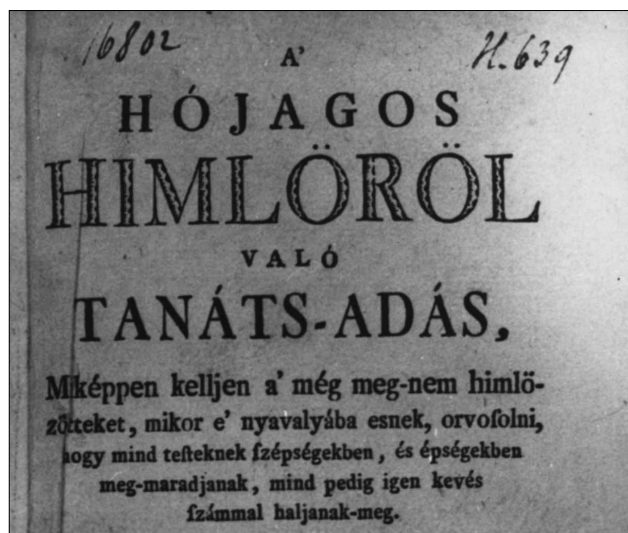
A XVII. században élt *Pápai Páriz Ferenc* (1649–1716), a tu-
 dós, orvos, kollégiumi professzor és költő. A latin címmel meg-
 jelent *Pax corporis* című könyve („Az emberi testnek belső Nyá-
 valyáinak Okairól, Fészkeiről és azoknak Orvoslásának módjá-
 ról való Tracta”) teljes egészében magyarul íródott. Ezzel Pápai
 Páriz megalkotta az első, teljes, átfogó magyar nyelvű orvosi
 munkát, amely egyébként Kolozsvárott jelent meg.

A PAX CORPORIS (KOLOZSVÁR, 1764) 209. OLDALA

Wesprémi István orvos 1776-ban, Debrecenben adja ki az el-
 ső magyar nyelvű szülészeti tankönyvet („*Bába mesterségre taní-
 tó könyv*”), amely valójában Crantz, bécsi szülészprofesszor tan-
 könyvének fordítása.

Benkő Sámuel a leydeni bölcsészdiploma után Pesten sze-
 rez orvostudományi oklevelet 1781-ben, és Kassán adja ki magyar
 nyelven „*A' hójagos himlőről való tanács-adás, Miképpen kelljen a'
 még meg-nem himlőzöttet, mikor e' nyavalyába esnek, orvosolni,
 hogy mind testeknek szépségeiben, és épségeiben meg-maradjanak,
 mind pedig igen kevés számmal haljanak meg*” című könyvét,
 amely még a himlőoltás hazai bevezetése előtt jelenik meg.

Nyelvészeti szempontból nagyon jelentős Rácz Sámuel (1744–1807) orvosprofesszor munkássága, aki „*Orvosi oktatás*” címmel 1778-ban Budán kiadta magyar fordításban az osztrák Stöck professzor könyvét hadi és mezői borbélyok számára. Érdekesség, hogy Rácz a könyvében a Váradi Lencsés György által a XVI. században használt „asszonyállat” kifejezést az „asszonyemberrel” váltotta fel. *Madra* helyett *nadráról* ír, de már a *méh* kifejezés is megtalálható nála „*Az Asszonyok nyavalyáiról*” című fejezetben: „Némellykor á fejér folyás egyedül csak á Nádrának vagy-is szülő anya-méhnek különös meg-taknyosodásától függ; ebben az állapotban á No. 215. le-írt orvosság igen hasznos.” (l. 121. old.). A menstruációs ciklust „asszonyi hószám”-nak nevezte el.

Rácz, aki egyébként a pesti egyetem dékánja, majd rektora lett, az 1789-ben kiadott „*A Physiologiának rövid sommája*” című tankönyvében saját magáról a következőket írta: „*Szabad mesterségeknél, philosophiának és orvosi tudományok doctora; és Pesten a királyi universitásban a physiologiának közönséges, és rendes tanítója*”. Ebben a tankönyvben kora legkorszerűbb orvosi gondolkodását közvetíti magyar nyelven, és ezt akkor teszi, amikor Európában még főleg latin nyelvű tankönyveket használnak. Ezen kívül még két magyar nyelvű műve is megjelenik: a „*Fiziologia, anatomia, materia medica* (gyógyszertan, a szerző megjegyzése), *sebészet és bába ...*” (1794), valamint az „*Orvosi Praxis*” (1801). Nem véletlen, hogy 1793-ban a magyarul verselő, fiatal Csokonai Vitéz Mihály lelkesen üdvözlí az orvosprofesszort „*A híres Rácz Sámuel Úrhoz*” című versében:

„Uram! Örvezde a magyar
Haza, hogy a mostani
Esculap fiait hallja
Magyar hangon szólni;
Hogy görög-módi ruháit
Hyppokrates letette
S magyar köntösre váltotta
S már azt is megszerette.
Galenus már Pestet lakja,
Szólván magyar nyelven a,
hangzik a Dunának mindkét
partjain Avicenna”

Nagyon jelentős volt a „*Beszéd a nemes magyar nemzethez, hogy Magyarországon lehet, s kell is a magyar nyelvet és a magyar tanításokat felállítani és hogy az Univeritásnak Pest a legjobb hely*” címet viselő, 1790-ben közölt írása, amely komoly szerepet játszott abban, hogy latin helyett magyarul és nem németül kezdtek oktatni az egyetemeken.

Földi János Szalontán született, ott, ahol Arany János. 1788-ban avatják orvosdoktorrá. Ugyanekkor kezdi levelezését Kazinczy Ferencsel, verseket küld neki, munkatársi kapcsolatba kerül vele. Wessprémi István főorvos Juliska nevű leányával 1790-ben köt házasságot. Hajdúhadházban főorvosi kinevezést nyer, így, közel Debrecenhez, kapcsolatba kerül Fazekas Mihállyal, Diószegi Sámuel prédikátorral és Csokonai Vitéz Mihállyal. Első műve a „*Rövid Kritika és Rajzolat a Magyar Fűvészet-tudományról*”, amelynek függeléké 289 magyar növénynevet sorol fel. A

következő a „*Természet históriája Linné systémája szerint*” (Pozsony, 1801). Ez 1118 új, magyar állatnevet tartalmaz. (Néhány példa: bélféreg, czinke, futrinka, galandféreg, leveli béka, ponty, természet, teknősbéka, végbél kukac.) Két orvos, Földi János és Gyarmathy Sámuel nevéhez fűződik a „*Debreceni-Grammatika*” néven ismertté vált magyar nyelvtan, amelyet 1795-ben Bécsben adtak ki. A könyvet erősen kritizálták, mert a szerzők maguk is alkottak új szavakat és Toldi Ferenc szerint „... a szótár ... csak gyűjtője lehet ... egy tudományos irodalom által teremtett műnyelvnek ...”.

Egyébként 1779-ben Földi János is egy időmértékes verssel köszöntötte Rácz Sámuel magyarul írt, „*A borbélyi tanításoknak első darabja*” című könyvét:

„Olly ember pedig, á ki böldegítja
Ezzel Nemzetedet; ki Bontzolás – is,
Testünkben magyaros nevén nevezve
Minden részt, Magyarúl íra.”

Egyébként szükséges megjegyezni, hogy a XVII–XVIII. században az orvosokat, illetve a sebészeket, bábákat külön oktatták, és a magyar nyelvű tankönyvek főleg a sebészek és szülész-nők számára íródtak.

Gyarmathy Sámuel (1751–1830) orvosdoktor kell még megemlítenünk, akit orvosi végzettsége ellenére elsősorban nyelvészeti kutatásai révén méltat a XVIII. századi művelődéstörténet. Ő maga írta le egyik munkája előszavában, hogy a gyógyítás mellett megmaradt szabad idejében kezdett el „*a szeretett Nemzet betses Nyelvének pallérozásával*” foglalkozni. 1788-ban látott

BENE FERENC

hozza „*Okoskodva tanító magyar nyelvmester*”-ének megírásához, azonban csak 1794-ben valósult meg a mintegy 650 oldal terjedelmű mű kinyomtatása. Ugyanebben az évben jelent meg ennek a kiegészítéseként az „*Új próba a magyar írás módjában*” című írása is, amelyben egy új, egységesített helyesírás bevezetését javasolta. Élete fő műve az „*Affinitas linguae Hungaricae cum linguis fennicae originis grammatica demonstrata*” című, 400 oldalas könyv (Göttinga, 1799). A mű sikerét jelzi, hogy elismerésképpen a Göttingei Tudós Társaság a tagjai közé választotta. Ezzel a munkájával Gyarmathy egyúttal megalapította a finnugor összehasonlító nyelvészetet.

Bene Ferenc tanítványa, *Gebhardt Ferenc* (1791–1869) 1823-ban lett a „különös kór- és gyógytan” rendes tanára. Egyébként a gyógyszeriant is ő adja elő. Ő volt az első, aki (1823-ban) magyarul tartotta meg a székfoglaló előadását. Az Orvosi Hetilapban megjelent nekrológjában (Orvosi Hetilap 13:747, 1869) kiemelték, hogy „*fiatal korában a magyar irodalommal buzgón foglalkozott ... ekként ma a magyar orvosi irodalom terén az első kezdeményezők közé tartozott ...*” Az „*A különös orvosi nyavalya és gyógytudományos alapvonalai*” című, kétkötetes munkája (1828/30) is magyarul íródott.

Kovács Pál, Győrött praktizáló orvos, 1833-ban kapott orvosi diplomát, Pesten. Novelláival a Kisfaludy szerkesztette Aurorában jelentkezett először. Hatalmas érdemei vannak Győr (Raab), a német kultúrájú város, elmagyarításában. Később az MTA tagja lett.

Barna Ignác, a 13. huszárezred főorvosa, első verseskötetét 1846-ban jelentette meg. Akadémiai tagságát viszont Vergilius-fordításokért kapta.

Bene Ferenc (1775–1858) orvosprofesszor (1831-től Akadémiánk tagja) a „Magyar Orvosok és Természetvizsgálók” vándorgyűléseinek életre hívásában játszott jelentős szerepet. Indítványát a Pázmány Péter egyetem orvosi kara 1840. július 25-én fogadta el. 1841 májusában tartották az első vándorgyűlést, amelynek programját Bugát Pállal együtt készítették elő.

Bugát Pál (1793–1864) a pesti egyetem elméleti orvostan tanszékének vezető professzora. 1831-ben Schedellel (Toldyval) együtt megindította az első magyar nyelvű orvosi folyóiratot, az *Orvosi Tár*at. Az Orvosi Tár, bár elsősorban a „gyakorlati orvostudomány tárháza” kívánt lenni, megtartotta a kapcsolatot a többi természettudományokkal: közölt nem orvosi, hanem általános természettudományi cikkeket is. Sőt, a lap megjelenésének első öt éve alatt a Természettudományi Társulatnak (amelyet 1841. május 28-án, Bugát javaslatára, akadémikus társaival alakítottak meg) is a folyóirata volt. A lap magyar és külföldi orvosok cikkeit közli, találhatók benne könyvismertetések, vegyes tudósítások, álláshirdetések, pályázati kiírások, például „A deáknak írt pályáírásoknak ...” (Orvosi Tár 3. füzet 1833, 240. oldal). Bugát 1848-ban Magyarország tisztí főorvosa lesz. Még ebben az évben javaslatot tesz „Egy népszerűsítő folyóirat” megindítására. Javaslatát, elképzelését 1869. január 1-jével valósul meg, akkor indul el a Természettudományi Közlöny, amely ma is megjelenik, „Természet Világa” címmel, és fontos szerepet tölt be az ismeretek terjesztésében.

Bugát az uralkodónak ajánlotta a „*Természettudományi Szóhalma*” című könyvét, amely 40 000-nél több, részint magától Bugáttól és részben nyelvújító társaitól származó műszót tartalmaz. Munkásságát értékes királyi gyémántgyűrűvel jutalmazták. A túlzásba vitt nyelvújítói tevékenységet kortársai közül sokan kritizálták. Toldy Ferenc rövid, meleghangú nekrológgal így búcsúzott Bugáttól, az akadémikustól az Akadémia 1865. július 11-i ülésén: „*Magyarul helyesen szólni Révai; szépen Kazinczy; műszabatosan Bugát tanította e nemzetet.*”

A magyar orvostudomány és a nyelvészet jelentős alakja *Schedel (Toldy) Ferenc* orvosprofesszor, aki a dietetika területén dolgozott. Később lesz az irodalomtörténet, valamint a magyar nyelv és irodalom művelője. Bajzával és Vörösmartyval együtt a reformkor szellemi életének egyik irányítója. Egyébként ő írta az első monográfiát a műfordítás elméletéről, s ő a Kisfaludy Társaság megalakításának kezdeményezője is. Toldy, a Magyar Műnyelvi Bizottmány elnöke, a következő levelet írta Jedlik Ányosnak: „... *A magas közoktatási ministerium rendeletéből egy, a gymnasiumi tanítás körül az illetőknek zsinórmértékül szolgáló magyar műnyelv kidolgozására bizottmány lévén rendelve, a Tekintetes Úr egyik tagjául neveztetett ki. Megkülönböztetett tisztelettel vagyok a Tekintetes Úrnak alázatos szolgálója Toldy Ferenc mint a magyar műnyelvi bizottmány elnöke.*” Ennek a Bizott-

TOLDY (SCHEDEL) FERENC

PÓLYA JÓZSEF (1802–1873)

mánynak tagja volt még Pólya József orvosprofesszor. A Bizottmány feladata az volt, hogy a magyar műnyelv kialakításával egyre könnyebbé tegye a tudományok megértését és megértését: „*a magyar nyelvet az idegen szók nem csak kellemetlenül zavarják, mint a melynek hangzásától lényegesen elütnek, de ... felette nehezen kezelhetők is, miután származékokat csak bajjal és darabosan képeznek. Nem vegyülvén a magyar előadással ... mindannyi folatok gyanánt ennek tiszta folyását elidomtalánítják.*”

Meg kell említeni Almási Balogh Pál orvost, a Magyar Tudományos Akadémia tagját, aki egyébként Széchenyi háziorvosaként is tevékenykedett. Szintén nyelvújító volt, és akadémiai aranyérmet kapott a filozófia nyelvének magyarításáért.

Amíg a XVI. századtól kezdve az orvosok a magyar nyelv „megalapozásában” jeleskedtek, az elmúlt évszázadban már nem mint nyelvújítók tűntek föl, hanem feltűnően sokan – orvosi tevékenységük mellett – verset, novellát, regényt írtak, ezzel játszva szerepet a magyar nyelv pallérozásában. Az orvos Csáth Géza, Földi Mihály és a hatalmas Németh László mellett Ágai Adolf, Peterdi István, Salgó Ernő, Tömörkény István, Töltényi

Szaniszló, Hugó Károly, Osvát Kálmán, Sztankovics Kornél, Forbáth Imre, Sebes Ernő, Fábián Dániel, Pude Sándor, Mária Béla, Magyar Imre, Benedek István is művészi igényességgel használta a magyar nyelvet versekben, regényekben.

Álljon itt befejezésképpen Szent-Györgyi Albert verse, a Psalmus Humanus ötödik zsoltára:

„Uram!
E drága bolygót adtad nekünk lakóhelyül
Rejtett titkos kincsekkel tele.
Képessé tettél művedet megérteni.
Könnyítsd meg hát munkánk, úzd el az éhséget és a kórt,
Kiássuk a kincset, hogy elherdáljuk,
Hogy megalkossuk a pusztulás iszonyú gépezetét,
Mely most azt pusztítja, amit mások építettek,
Mely majd ellen fordul, elpusztít engem s gyermekeim.
Uram!
Legyünk társak az alkotásban.
Dolgozzunk tovább műved nyomán,
hogy bolygónk a bőség, a boldogság
És az összhang erős otthona legyen.”

Szent-Györgyi Albert – aki egyébként irodalmi lapot is szerkesztett „Szegedi Hét” címmel, amelyben verseket is közölt – a következőt írta Selye János „In vivo” című könyve elé „... az életet csak az értheti meg, aki egy kicsit költő is.” Talán ez lehet az oka, hogy oly sok orvoskolléga volt nemcsak az irodalom élvezője, de művelője is.

IRODALOM

- Benkő Lóránt: Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében. Bp., Akadémiai K., 1982. (Nyelvtudományi Értekezések 113.)
- Buzinkay Géza: Gyarmathy Sámuel (1751–1830). Orvosi Hetilap, 1970, 111., 26., 1529–1532. p.
- Gyarmathy Sámuel: Vocabularium... Szótár, melyben sok magyar szókhöz hasonló hangú idegen nyelvbéli szótak rendbe szedett... Béts, Zwack, 1816.
- Kapronczay Katalin: Orvosok és természettudósok szerepe a nyelvművelésben a 18. századi Magyarországon. Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből. (Szerk.: dr. Vámos Éva, dr. Vámosné dr. Vigyázó Lilly) Budapest, MTE SZ pp. 241–245, 2001.
- Lázár György: Népi írók – Orvos írók – Recipe, Magyar Orvosírók és Képzőművészek Köre XXV. jubileumi antológia. (Szerk. dr. Barta Kálmán) Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesház, Békéscsaba, pp. 53–59, 2001.
- Magyar Grammatika, melyet készített Debreczenben egy Magyar Társaság. Béts, a Magyar Hírmondó Íróinak Költségével – Alberti betőivel, 1795.
- Szállási Árpád: Magyar írók orvosai és a magyar orvosírók. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 1998.
- Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története a legrégibb időkől a jelen korig. Pest, Emich, 1864–1865. 32., 35–37., 113–114., 150–164., 178–181. p.
- Wesprémi István: Bába mesterségre tanító könyv. Debretzenben, 1766.

Globalizáció és anyanyelv

1. Elismerem, nem valami elegáns dolog egy konferencián, amelynek az orvosi nyelv, tehát nagyon is jól körülhatárolható dolog a tárgya, olyan általános kérdéssel foglalkozni, amit, illetőleg amelyet az én előadásom ígér: *globalizáció és anyanyelv*.

Nem elegáns, de megkerülhetetlen, elengedhetetlen. Ezért vállalkoztam rá én, a nyelvész, ezenkívül pedig azért is, mert – az orvostudományhoz csak vajmi keveset értő laikus lévén – e konferencia résztvevőjeként másban nem is igen tudnék használni az itt összegyűlt jeles közönségnek, holott a kitűzött téma rendkívül fontos, a cél pedig igen nemes. Hogy mennyire az, annak érzékeltetésére, úgy vélem, már az is bőségesen elég, ha idézem *Bősze Péter* professzornak (1), a rendezvény megálmodójának és életre hívójának az előzetes meghívó hátoldalán olvasható gondolatmenetéből a következő néhány sort:

„Ma az orvosi irodalom és szakma nemzetközi nyelve az angol. Ez teljesen helyénvaló, mert kell egy közös nyelv a nemzetközi érintkezésben és kapcsolattartásban. A fogalmak pontos körülhatárolása is elengedhetetlen, és erre komoly nemzetközi erőfeszítések történtek. Téves lenne minden országnak saját meghatározásokat megfogalmazni, áttekinthetetlenné tenné a helyzetet, és nagyon sokat ártana. A közös nyelv és a közös értelmezés a határokon kívüli kutatás és orvosi gyakorlat elengedhetetlen része. Ez azonban semmilyen körülmények között nem vezethet a hazai nyelv elsorvasztásához. A ma orvosának felelőssége a magyar nyelv megőrzése, művelése, amely csak a magyar kifejezések használatával érhető el. Feladatunk, hogy a nemzetközi elnevezések magyar megfelelőit megtaláljuk, és azokat egységesen értelmezve használjuk. Hiszem, hogy a nemzetek csak gyökereik megőrzésével őrizhetik meg a globalizáció által fenyegetett önazonosságukat.”

2. Nem idézem tovább, mert ezzel máris itt vagyunk választott témámnál, a globalizációnál, illetve a globalizáció által fenyegetett önazonoságnál. Mit is jelent általában, illetve ránk nézve ez a globalizáció? Noha talán meglepő, nem valamilyen közgazdasági, szociológiai, esetleg filozófiai szakmunkából idézek, hanem a magyar nyelv hete mozgalomnak, az Anyanyelvápolók Szövetsége és a TIT immár több évtizedes, évenkénti rendezvénysorozatának tavalyi országos megnyitójából idézek egy erre vonatkozó részt. A megnyitót *Orbán Viktor* miniszterelnök (2) tartotta. Többek között arról szólt, hogy egy jóakarójától nemrégiben kapott egy magyarító könyvecskét, amelyben a *globalizáció* szó már eleve áthúzva szerepel, s magyarításul ezek olvashatók helyette: *egyetemesítés, egyetemesülés, világegyesítés, világgyarmatosítás*, majd ezután így folytatta:

„Beszéljünk hát kicsit erről a globalizációról. Vannak az életnek olyan területei, ahol ez a kifejezés egyszerűen csak csúnyán hangzik, de nem ellenségesen. Ilyen például a gazdaság, ahol ahelyett, hogy ellenérzésekkel viseltetnénk a globalizációval leírt jelenséggel szemben, sokkal okosabban járunk el, ha a modern gazdaság kihívásainak megpróbálunk megfelelni, és amennyit szükséges, igazítunk magunkon, s alkalmazkodunk a külső világ változásaihoz. De vannak olyan területek is, ahol meggyőződésem szerint kifejezetten ellen kell állnunk a világegyesítés magával sodró hatásának, és szerintem a nyelvünk ügye például ilyen terület.”

3. Nos, nem politikusként, hanem nyelvészként, magam is pontosan így gondolom. Napjainkban, most már csakugyan a XXI. században, teljességgel nélkülözhetetlen a globalizáció, elengedhetetlen az idegen nyelvek, legfőképpen az angol nyelv magas fokú ismerete, s csaknem ugyanolyan mértékben elengedhetetlen a számítógépes kultúrában, illetve az internet világában való nagyfokú jártasság. Ez a kettő többé-kevésbé már azért is összefügg, mert az angol nyelv jelenléte az utóbbiban is szembezőkö. Már maga a számítógép térhódítása is az idegen nyelvek, elsősorban az angol nyelv szerepét állította előtérbe, mivel a technikai kifejezések (akár a „hardware”-rel, akár a „software”-rel kapcsolatos technológiai műszavak) túlnyomó többsége az eredeti angol formában honosodott meg. Az internet, illetve a számítógépen keresztül folyó e-mailezés még hangsúlyosabbá tette e nyelvi mozzanatot. A lényeg tehát az, hogy a globalizáció elengedhetetlen, a vele való szembehelyezkedés igen káros következményekkel járna.

4. Ugyanakkor az is tagadhatatlan, hogy ennek a globalizációnak veszélyei is vannak, s hogy e veszélyek elhárítására fel kell készülnünk. Sokan írnak például a globalizálódásnak arról a veszélyéről, amely az amerikanizálódás folyamatának egyre erősebbé válásával fenyeget. Ennek a veszélynek szemléltetésére idézek egy idegen szavakkal meglehetősen telezsúfolt, de a lényegre jól rátapintó részt a Svájcban élő neves szociológusnak, *Ankerl Gézának* (3) legújabb könyvéből:

„A nem-angol anyanyelveknek a háttérbe szorítása, helyi dialektussá degradálása – a globalizmus (meg)vallásával szembeni »szektásítása« –, a világnyelv által való diszkrét bekerítése lépésről lépésre való marginalizálással történik. Először az angol nyelv a nemzetközi kommunikáció semleges eszközének szűrke bárányszőnyegében mutatkozik be. Előben nincs mögötte semmi anglo-amerikanizmus, nem törekszik kizárólagosságra, nem avatkozik be a társadalmak belső, »lokális« életébe sem. A gyakorlat azon-

ban azt mutatja, hogy először az elitet ragadja el, s végül pedig a mindent birtokló és eltartó, kép- és álmalkotó reklámvilág (dream of americanism) angolosításával a mindennapi élet szomszédságainak falait is olyan nyelvű jelrendszer tapétázza ki, amely az utca embere számára idegen, s amelynek nem ismerését az angol fonokratikus terrorja miatt pirulás nélkül be sem lehet vallani. Mene, tekel, ufarszin! E folyamatnak legperverzebb aspektusa az, hogy e szövegek tényleges megértését az angolszász reklámpar feltörő kosa nem is tartják szükségesnek, sőt még kíváncsiaknak sem. Ugyanis akárcsak a gyógyszerek rejtelmes újlatin neve, a reklámszövegek közvetlen érthetlensége – s tegyük hozzá, sokszor a mögötte megbújó együgyű gyerekeség – éppen az amerikanizmus misztifikálását szolgálja, mintha csak vulgáris ezoterizmusa egy kultúráiást rejtegetne, betudva neki minden urbanus, modern értéket. De e folyamat toxinja megbénítja az őshonos alkotókat. Az anglo-amerikai kivéve, az összes többi kultúrát extradetrónizálja. Önállóságuk elhomályosul, azonosságuk megkopik, »archiválódnak«.

5. E kérdés elemzésébe nem kívánok mélyebben belemenni. Számomra mondandóm szempontjából sokkal fontosabb annak nyomatókos hangsúlyozása, hogy a magyarság mégsem csak tudósokból, gazdasági szakemberekből, bankárokból és egyéb olyan pályán tevékenykedő emberekből áll, akik számára lét-szükséglet a globalizáció, hanem olyanokból is, akiket ez közvetlenül nem, legfeljebb közvetve, hatásaiban érint, mégpedig nem is mindig kedvezően. A világ nyelvei című, nemrégiben megjelent, nemzetközi mércével mérve is rendkívül értékes kötet főszerkesztőjének, Fodor Istvánnak (4) egy néhány évvel ezelőtti cikkéből idézek:

„Az angol szavak gátolatlan beözönlése nyelvünkbe két hátrányos következménnyel járna. Először is megnövelné a régi és a mai beszéd és írás közti különbséget, ami a megértést a műveltebbek számára is nehezíti, másodsor pedig jelentős megértési nehézséget okozna a kevésbé iskolázott rétegekben, tehát a lakosság túlnyomó részében. Az angol nyelv propagálói ne feledkezzenek meg arról, hogy az ország felnőtt lakosságának csak mintegy 12 százaléka ismer valamely idegen nyelvet (kétnyelvű nemzetiségi polgártársaink nélkül), és az iskolázottságnak a jövőben remélhető növekedése ellenére sem fogja meghaladni az idegen nyelvismeret a 25 százalékot majd évtizedek múlva. Márpedig a 75 százalékos többség számára az idegen szavak félreértést, értetlenséget, kiejtési nehézségeket és kiejtési változatokat okoznak.”

Talán mondanom sem kell, Fodor Istvánt sem az vezérelte, hogy az angol nyelv népszerűsítése ellen tiltakozzon, amikor „az angol nyelv propagálói”-hoz intézte szavait, csupán fontosnak tartotta, hogy velük is megismertesse a száraz tényeket. Amúgy nyilván ő is, csakúgy, mint én, örömmel látjuk, tapasztaljuk, hogy az angoltanulási kedv egyre növekszik, maga az angol nyelv pedig egyre népszerűbb nálunk. Hogy ez mennyire létszükséglet számunkra, arról már szóltam. Ez azonban nem változtat azon az általa tudatosított tényen, hogy a nemzetiségeket nem számítva jelenleg az ország népességének 88 %-a semmilyen idegen nyel-

vet nem ismer, s e tekintetben igazán jelentős változásra az elkövetkező negyedszázadban nem is igen van esély. Ebből pedig az következik, hogy nekünk, nyelvészeknek – és orvosoknak, íróknak, tanároknak, politikusoknak, nemzetünk jövőjéért felelős értelmiségieknek – mindent el kell követnünk azért, hogy az anyanyelv s azzal együtt az anyanyelvi és anyanyelvű kultúra is ugyanolyan becsben álljon, legalább ugyanolyan támogatást és ösztönzést kapjon, mint a világgal való kapcsolatainkat erősítő idegennyelv-tudásra, az angol, illetve amerikai angol nyelvben és kultúrában, valamint a számítógép és az internet világában való otthonosságra törekvés. Ha ez elmarad, akkor a kettős kötődés egyik összetevőjének hiányában minden nemes szándék csorbát szenved, zátonyra fut.

6. Mi a teendők, hogy ez ne történjék meg? Hogy erre válaszolhassak, úgy vélem, szólnom kell arról, hogyan függ össze a nyelvhasználat és a nemzeti tudat, illetőleg a nyelv és a nemzet. Azt aligha kell bizonygatnom, hogy e kérdéskör önmagában is olyan gazdag, hogy tüzetes megtárgyalása itt, egyetlen előadásban szinte reménytelen vállalkozás. De nem is ez a célom, hanem a nagy vonalakban való válaszadás. Az előbbieken – Orbán Viktor idézve – már utaltam a magyar nyelv hete mozgalomra. Most Benkő Loránd akadémikusnak (5) egy olyan tanulmányából idézek néhány sort, amely tanulmány eredetileg szintén előadás-ként hangzott el a magyar nyelv hete egyik korábbi országos megnyitóünnepségén:

„Ez az előadás már csak jellegénél fogva sem lehet alkalmas arra, hogy a címében jelzett két alapfogalmat: a nemzetet és az anyanyelvet tudományos elmélyültséggel és részletességgel meghatározhassa. De ez egyébként is hálátlan és részben megoldhatatlan feladatot jelentene, hiszen különösen a nemzetfogalom kifejtésének kísérleteivel, ennek szakirodalmával szinte egy könyvtárat lehetne megtölteni; s rögtön hozzáteszem, anélkül hogy végleges és egyértelműen tisztázott megállapítását birtokolhatnánk... Hogy nemzet és anyanyelv mily szoros kapcsolatban voltak és vannak egymással, azt többek között az is élénken jelzi, hogy a nemzetfogalomnak igen nagyszámú és változóan sokféle kritériumot tartalmazó meghatározási kísérletei között egyetlenegy sincs, amely a közös nyelvet ne említene. Sőt a legtöbb idevágó véleményben korai időktől napjainkig a nyelv szerepel a kritériumfelsorolások élén.”

Nem csoda, hogy a nemzetfogalom kritériumai között mindig, mindenhol ott találjuk az anyanyelvet is. A nemzetközösség tagjai az anyanyelv révén tanulnak meg gondolkodni, elsősorban ennek segítségével ismerik meg az őket környező világot, s ez kíséri végig őket egész életük során, mégpedig úgy, hogy gondolkodásuknak, észjárásuknak gyökerei az anyanyelv jeleihez és szerkezeti formáihoz kötődnek. De az is természetes, hogy ott találunk a kritériumok közt számos egyebet is. Ismét Benkő Loránd (6) tanulmányából idézek:

„A nemzetnek és nyelvének ez a közvetlen kapcsolata persze nem jelenti azt, hogy a nemzet mint történelmi-társadalmi kategória csupán nyelvi alapokra épül. A nemzetfogalom meghatáro-

zásában ugyanis a nyelv mellett más tényezők is lényeges szerepet játszanak, mint például a közös múlt tudata, a történelmi hagyományok, az anyagi műveltség egysége, a szellemi műveltség együttes birtokolt elemei, benne az irodalmi hagyomány, a szokások, viselkedés stb. közössége, a nemzeti érdekekhez fűződő közös viszonyulás, az együttes érzelmi kötődés, a nemzeti lét tudatos vállalása. Szükséges azonban megjegyezni, hogy a nyelvi problematikával ilyen vagy olyan módon, közelebbi vagy távolabbi áttétellel szinte mind érintkeznek. Ez a körülmény a nyelv szerepét a nemzet életében csak még jobban kiemeli.”

Nem kétséges, mind fontos, amit a jeles szerző felsorolt, de a legfontosabb mindezek közül az anyanyelv, amely így vagy úgy az összes többire kiterjed. Hasonlóképpen vélekedik s fogalmaz Balázs Géza (7) is, midőn így ír: „Az anyanyelvek az emberek legfelsőbb meghatározó jegyei; ezek a gondolkodás, a megértés, a világlátás, a kultúra, a kultúrák alapjai.” S nem véletlen, hogy ez a gondolat Balázs Gézának A globalizmus és az anyanyelvek című tanulmányából való, mivel – mint már gondolatmenetem korábbi részében utaltam is rá – éppen a globalizációs folyamatokra gondolva támadhat bennünk kétség, hogy egy olyan nemzetnek, amely az EU-ba való lépés előtt áll, nyelve pedig ráadásul nem indoeurópai nyelv, hanem attól gyökeresen eltérő szerkezetű, vajon nem kell-e olyan káros hatásokkal számolnia, amelyek nyomán utólag már talán szeretné visszacsinálni az egészet, csakhogy akkor már nem lehet. A hírek ugyan, amelyeket halunk, nagyrészt kedvezőek. Külügyminiszterünk, Martonyi János különféle alkalmakkor többször is szólt már arról, hogy pl. a spanyolok, a portugálok, az írek, amióta az Európai Unió tagjává váltak, nemhogy lemondtak volna nemzeti és nyelvi sajátosságaikról, hanem az EU égisze alatt inkább megerősítették ezeket; nagyobb gondot fordítanak e sajátosságok őrzésére, mint korábban. Persze, azt is nemegyszer hangsúlyozta, hogy ez nem magától megy végbe, hanem tudatosan kell törekedni rá.

7. Mivel 1995 óta már Finnország, ez a szintén nem indoeurópai, hanem hozzánk hasonlóan uráli eredetű, illetve nyelvű nép is az EU tagja, kíváncsi lettem arra, vajon nekik ebből a szempontból jót vagy rosszat tett az EU-tagság. Kellő előkészítés után több órát beszélgettem erről Kirsí Rantalával, a Finn Nagykövetség kulturális titkárával, s e beszélgetés nyomán azt mondhatom, a finn nemzeti kultúra inkább megerősödött az utóbbi években, mintsem hogy elsatnyult volna, a finnek nemzeti tudatának pedig nagyon jót tett ez a csatlakozás. Bár egy-két egészen friss híradás szerint valamelyest csökkenőben van a finnek körében az EU népszerűsége (8), mégis kijelenthetjük, hogy finn nyelvrokonaink, mióta az Európai Unió tagjai, büszkéek a finnsegükre, s ennek megfelelően nagyobb gondot fordítanak népi-nemzeti hagyományaikra, népzenejükre, mint korábban. A Kotimaisten kielten tutkimuskeskus nevű intézetnek (magyarul: Hazai nyelvek kutatóközpontja – hazai nyelveknek számít a finn, a svéd, a lapp és a roma) 1998 óta külön van egy olyan szakembere is, aki az EU-tagságból adódó nyelvi problémák felelőse. Munkája rendkívül fontos. Sajnálják, hogy csak az EU-tagság megszerzé-

se után három évvel jutottak el odáig, hogy intézményesen is foglalkozzanak e kérdéssel. Mint mondják, inkább három évvel a tagság elnyerése előtt kellett volna gondolni rá. Örömmel olvasva Dróth Júliának (9) egy e kérdéssel foglalkozó, tanulságos cikkét, azt talán megkockáztathatom, hogy bár e téren tengernyi a feladat, mi már legalább megkezdjük ezt a munkát.

8. Arra, hogy a nemzet és az anyanyelv egymáshoz kötődése milyen szoros, mennyire meghatározó erejű, még egy bizonyítékot hadd mondjak! Alighanem fogalmazhatnék általánosabb érvennyel is, de én most csak magyar szempontból vizsgálom a kérdést. Lehetetlen nem észrevenni, hogy a határokon túli, kisebbségi helyzetben levő magyarság, bár mindenhez szorosan kötődik, ami magyar, legfőképpen az anyanyelve megőrzését tekinteti fő céljának, nemzeti hovatartozása jegyének. Ezért harcol lankadatlanul mindazért, ami az anyanyelvét megőrzi vagy elviszi számára: kétnyelvű helység- és utcanévtábláért, az iskolai osztályzatok anyanyelven való beírásának jogáért, önálló magyar egyetemért, magyar iskolákért, magyar vonatkozású események magyar nyelvű megünnepléséért és ezernyi más dologért, ami az anyanyelvet – s ezen keresztül a magyar nemzethez való tartozást – jelenti számára. Sok-sok határon túli levélírómtól tudom, hogy a Magyar Rádió vagy a Magyar Televízió ott is elérhető műsorai úgy kötik össze őt az anyaországi magyarsággal, mint a köldökzsínór az édesanyját méhében fejlődő gyermekével.

9. Mindezeket végiggondolva, azt hiszem, kimondhatjuk, hogy nyelvünk esélyei és távlatai – amelyeknek ebben az írásban való felvázolására vállalkoztam – egészében véve kedvezőek, még akkor is, ha az idegen nyelvek, főleg az angol, illetve az amerikai angol nyelv hatása az uniós tagság adta új helyzetben még tovább növekszik majd. Növekszik, de ez bennünk, magyarokban, a Sub pondere crescit palma (= Teher alatt nő a pálma) latin bölcsesség igazsága szerint ugyanúgy megerősíti majd a nemzeti összetartozás tudatát s így a kötődést, a ragaszkodást mindahoz, ami magyar, mint ahogy ez az Európai Unió tagjává lett más országokban is történt s történik napjainkban is. Azt pedig természetesnek érzem, hogy a megőrzendőnek ítélt nemzeti sajátosságok között éppen az anyanyelv áll az első helyen, anyanyelvünk, ez a rendkívül rugalmas, gyorsan fejlődő, kreatív nyelv, amelyben már most is óriási alkotó energiák hatnak, s amelyben még további, még nagyobb energiák szunnyadnak. Ahol ez a kreativitás szükségszerűen kisebb – kisebbségi és szórványhelyzetben, noha azért ott is jelen van! –, ott annál nagyobb a nemzeti tudat, amelynek nyelvőrző, nyelvmeztartó szerepéről már szoltam. Ahol viszont a nyelv teremtő, alkotó ereje jobban megmutatkozik, ott a nemzeti önazonosság-tudat látszik jelenleg némileg elgyengültnek, megtépzottnak. Ugyanakkor azonban öröndetes jelek is mutatkoznak. Deme László (10) mutatta ki, hogy anyanyelvi mozgalmaink száma és népszerűsége egyre nő – közejük sorolható a magyar nyelv hete évenkénti rendezvénysorozat, amelyre már utaltam, de ide tartoznak a szép kiejtést terjesztő és népszerűsítő Kazinczy-versenyek, az Édes anyanyelvünk

nyelvhasználati versenyek, a Beszélni nehéz! körök mozgalmá stb. –, azt pedig éppen legújabbán tapasztalhatjuk, hogy a tudományok nyelvére és a szakmai nyelvekre is egyre jobban ráírnyul a figyelem. *Buvári Márta* (11) számolt be arról, hogy 2001 tavaszán megalakult a főleg műszaki szakemberek által létrehozott Mondjuk magyarul! mozgalom, s ugyancsak ez évben, június 12-én tartotta alakuló ülését Nagyváradon, a Királyhágó-meléleti Református Egyházkerület püspöki palotájának dísztermében a Magyar Szakírók Szövetsége, amelynek életre hívása Szabó István Mihály akadémikus nevéhez fűződik. Az, hogy mindezek mellett most egy orvosi nyelvi tanácskozáson vehetünk részt, mégpedig olyanon, amelynek minden valószínűség szerint folytatása is lesz, még külön is megdobogtatja a nyelvész, nyelv-művelő szívét. Ha ehhez hozzászámítjuk azt is, hogy a *Magyar Professzorok Világtanácsának* (12) egy 1999. november 5–6-án Tudomány és anyanyelv címmel megrendezett, kétnapos tanácskozásán közzétett ajánlása nyomán, ennek eredményeként már az elfogadás küszöbén van egy kormányzati jogszabályi rendelkezés, amely igyekszik visszaszorítani, megfékezni az idegen szavaknak, kifejezéseknek és teljesen idegen feliratoknak azt az áradatát, amely a kereskedelmi életet és a gazdasági reklámtevékenységet jellemzi, akkor talán jogosan állapítjuk meg, hogy mindez együtt némi gyógyír nyelvi-nemzeti önértetünknek.

10. Persze pusztán az, hogy gyógyír, még nem elegendő. Ez is fontos, de még fontosabb, hogy mindezeknek a rendezvényeknek, kezdeményezéseknek eredményük is legyen. A többről most nem, csupán erről, az orvosi nyelvi tanácskozásról, annak remélhető folytatásáról szólva hadd idézzem egy néhány éve tett megállapításomat arra vonatkozólag, hogy szerintem a továbbiakban mire van szükség. Abban az írásban, amelyből idézek, először is azt vizsgáltam meg, egységes-e az orvosi nyelv. E kérdésre a válaszom: nem egységes. Másodjára azzal foglalkoztam, mi legyen az orvosi nyelv tengernyi idegen szavával. Erre az a válaszom, hogy az orvosi szakszövegekben még úgy-ahogy elfogadhatók, megtűrhetők az olyan idegen szakszavak és szakkifejezések, mint *apicitis*, *calix renalis*, de a nem orvosokkal folytatott kommunikációban, valamint ismeretterjesztő jellegű írásokban ezeket bizony magyar szavakkal, kifejezésekkel kell felváltani, tehát *foggyökérgyulladás*, *vesekhely*; az olyan műveltségfigtató divatkifejezéseket pedig, mint *long-term terápia* (= hosszú távú kezelés), *jó compliance-ű beteg* (= megfelelően közreműködő beteg), még a szigorúan szakmai szövegekben is ajánlatos kerülni. Akkori írásomat a következőképpen zártam (13):

„*Harmadsorban, egyúttal befejezésül arra a szintén gyakran felvetődő kérdésre válaszolok, hogy szükség van-e az orvosi szakágban valamilyen folyamatos nyelvőrző, nyelv-művelő tevékenységre, olyanra, amelyik az eddig szóba hozott kérdésekkel is foglalkozik, meg talán még egyebekkel is. A válaszom határozott igen. Szerintem nagyon is fontos, hogy az orvosi szaknyelv különféle rendű-rangú helyesírási, szóhasználati, nyelvhelyességi és stílusi kérdéseivel rendszeresen foglalkozzanak a hozzáértő szakem-*

berek. Itt, a Magyar Tudomány szaknyelvi rovatában is, de magukban az orvosi lapokban is. Megvallom, épp azért írok éppen most erről, mert észrevettem, hogy növekszik az érdeklődés az orvosi nyelv iránt. Ne hagyjuk lankadni ezt az érdeklődést! A népi bölcsesség is azt mondja: Addig üsd a vasat, míg meleg! Napjainkban több orvosi szaklap is van Magyarországon. Majdnem mindegyik foglalkozott is már a nyelvhasználat vitás kérdéseivel. Milyen jó volna, ha az ilyen tárgyú közlemények száma megnövekedne, ha az említett lapokban, folyóiratokban szaknyelvi rovatok indulnának!

Mint javíthatatlan optimista azt remélem, hogy a Magyar Tudomány Szakmagyar című, színvonalas rovata is ösztönzést ad ehhez.”

11. Nos, ami a Magyar Tudomány című lap Szakmagyar rovatát illeti, az azóta, föltehetőleg anyagi okokból, megszűnt. De az érdeklődés az orvosi nyelv kérdései iránt nem szűnt meg, az elszánnás pedig, amelyet a jeles szervezők részéről tapasztalunk, továbbra is derűlátásra ad alapot. Szívből kívánok hát az orvosi nyelv helyességéért és tisztaságáért folytatott harc kapitányának és tisztjeinek – hajósnyelven szólva – jó szelet! S mindjárt hozzáteszem, türelmet és kitartást, a nehézségektől vissza nem riadást. Befejezésül s útravalóul *Horatius* (14) sorait ajánlom figyelmükbe:

„*Míg a hajód nyílt tengeren úszik,
megfordulhat a szél, légy résen, vissza ne hajtson.”*

IRODALOM

1. A „Betű- és szóvetés a magyar orvosi irodalomban” című konferencia meghívója.
2. Orbán Viktor miniszterelnök ünnepi köszöntője a magyar nyelv hetének országos megnyitóünnepségén (Debrecen, 20001. április 21.). Édes Anyanyelvünk 2000. 3: 1.
3. Ankerl Géza. Nyugat van, kelet nincs. Osiris Kiadó. 119.
4. Fodor István. Antidemokratikus a nyelvvédelem? Élet és irodalom 1997. június 6.
5. Benkő Loránd. Nemzet és anyanyelve. Magyar Nyelvőr 1989. 262–3.
6. Benkő Loránd. Nemzet és anyanyelve. Magyar Nyelvőr 1989. 263–4.
7. Balázs Géza. A globalizmus és az anyanyelvek. Édes Anyanyelvünk 2001. 2: 6.
8. Népszabadság 2001. július 12.
9. Dróth Júlia. Legyen egységes az Európai Unió magyar nyelvű terminológiája! Magyar Nyelvőr 2000. 3: 287–97.
10. Deme László. Anyanyelvi mozgalmaink és morális hozamuk. Magyar Nyelvőr 1998. 261–99., 390–9.; 1999. 1–8.
11. Buvári Márta. Mondjuk magyarul! Édes Anyanyelvünk 2001. 3: 13.
12. Magyar tudósok anyanyelvünkről. Édes Anyanyelvünk 2000. 1: 12–3.
13. Grétsy László. Az orvosi szaknyelvről – az orvosi szaknyelvért. Magyar Tudomány 1996. 9: 1140–1.
14. Quintus Horatius Flaccus összes versei. Corvina. Budapest, 1961. 87.

GYÖRFFY SÁNDOR

Nem magyarkodunk, hanem magyarul beszélünk

*„Minden szavad, tetted magvetésként
lelkem termő talajára hull.
Könnyeső öntözi, mosolynap érleli,
s az elvetett mag kalászbá borul.*

*Milyen magot szór két fehér kezed:
konkoly vagy búza, amit elvetett?”*

A vetés indítja az életet a földben, a szóvetés a gondolatot a fejekben. A szűk szakmai körben elegendő egy fogalmat vagy tárgyat egy „alig jelzéssel”, rövid utalással nevesíteni, mert a beavatottak „fél szavakból” is értik egymást. A gond akkor kezdődik, amikor kívülről állókkal is szeretnénk ismereteinket megosztani. Nemegyszer fordul elő, hogy a szakmailag jól felkészült előadó magasröptű mondatait utólag le kell fordítani „közérthetőre”. A kertészeti szakma – ezen belül a kertépítés – már nyugalomban lévő egyetemi tanára, Mócsényi Mihály Fordítások, fordítások című írása szerint „a magyarított szakkifejezések többsége hibás”. Példaként említi: német vagy angol szövegben a „gebaute Umwelt”, a „built environment” kifejezésbe ütköztek. Épített környezetet írtak, mondtak. Eszükbe sem jutott, hogy a Bauer nem kő-, hanem földműves, aki nem építi a búzát, az életet, hanem termeli, teremti, miután az anbauen, azaz a vetés (és nem a hozzáépítés) megtörtént.

Írása végén az MTA figyelmébe ajánlja egy, a nyelvi helyeség érdekében tevékenykedő, önálló osztály létrehozását.

„Jegyezzük meg a nagy igazságot: minden nemzet a maga anyanyelvén lett tudóssá, de idegen nyelven sohasem.” Bessenyei György intelmét mintha felednénk és még a nyelvünkkel foglalkozó írásokban is – a megszokott tolvajnyelvet használva – találunk ilyen mondatot: „... a magyar identitásúak kulturális nemzetének identitását hordozó idióma, amelynek arbitrázs-központja Budapest van.” Esetleg a szerző ezzel a szóhasználattal azt kívánta érzékeltetni, hogy „tudományos” csak az lehet, ami egy szűkebb körhöz szól és ott értik ezt a nyelvet.

A mezőgazdaság tudományos tapasztalatokon alapul, és ma sem nélkülözheti a ténylegesen művelők megfigyeléseit. Nem lehet elszakadni az elméletnek a gyakorlattól, és ehhez a közös, érthető anyanyelv használata, élése elengedhetetlen.

A világméreteken való gondolkodás, a számítógépek használata szükségessé teszi a közös nyelv használatát. Az angol nyelv általános ismerete kínálkozik alkalmasnak erre a célra. Az új, magyar nyelven még meg nem formált fogalmak értelmes,

szakszerű megnevezése szükséges, s a gyakorlat csiszolja, alakítja majd az új fogalmak végleges, közhasználatban is érthető nevét.

A közúti jelzőtáblákhoz hasonlóan elképzelhető a jelképek használata, amire már a mezőgazdasági szakirodalomban találunk is próbálkozásokat. A nyelvtanulás az anyánktól tanult szavakkal kezdődik, és az iskolákban folytatódik. Erre az alapra épül a szakmai nyelv, ahol már különbséget kell tenni a „tüske” és a „tövis” között, bár mind a kettő szúr. A „nincsen róza tövis nélkül” – a szaktudomány szerint – nem állja meg a helyét, mert a rózsának a tüskéje – bőrszövetből kialakult képződménye – az, ami szúr, és nem az ágból alakult tövis.

A nyelvművelés mindannyiunk feladata, és azért szükséges minden szakmában megfogalmazni magyarul a mondanivalónkat, hogy anyanyelvünk ne elvállasszon, de összekössön.

Egy olyan rendezvényen – ahol a címben egyetlen magyar szó sem szerepelt – egymás után tartottunk előadást Bertók Lóránd sugárbiológus kutatóval. Így kerültem a közelébe annak a csoportnak, ahol a különböző szakmák képviselői a szakmai nyelv tisztításán fáradoznak. Korábban magam is célul tűztam ki egy szakmai testület elé, hogy kíséreljük meg védeni nyelvünket a káros idegen hatásoktól. A mozgalom Mondjuk magyarul néven elindult. A résztvevők szakmák szerint igyekeznek védeni, csiszolni szóban, írásban a magyar nyelvet.

Ne restelljünk beszédünk közben – még ha kötetlenül is szólunk egy nagyobb létszámú hallgatóság előtt – helyesbíteni, magyarul mondani a megszokásból használt, szűkebb szakmai körökben érthető szavakat.

Írásban tegyük zárójelbe az idegen, de mások által használt kifejezéseket: magam, ha tehetem, a növényeknél felsorolom a tájanként keletkezett, találó elnevezéseket, de zárójelben az azonosításra alkalmas tudományos neveket is leírom.

Nagyon sokat tehet nyelvünkért az írott, sugárzott ismeretterjesztés. A hallható nyelvnél a hangsúlyra, az ütemre is ügyelni kell.

A szakmai nyelvben érdemes visszanyúlni a növénynevek esetében már említett megoldáshoz, az eszközök tájnyelvből szereplő megnevezésére, bár fennáll az a veszély, hogy például az ösztöke, isztike, amelyet mint ekevastisztító eszközt ismerek, az ökrök ösztönzésére valamikor használt, kihegyezett botként értelmeznek, értenek.

A magvetés most újra megtörtént: rajtunk múlik, hogyan növekszik gyümölcsöt, termést hozóvá nyelvművelésünk.

BERTÓK LÓRÁND

Szakmai nyelvünk

Ha egy nemzet elveszti saját nyelvét, eltűnik, beolvad. Korunk, a világgymarmatosítás (globalizáció) kora; ez már tulajdonviszonyai miatt sem kedvez ! -!9!2 nyelv fennmaradásá.+ . Ha így haladunk, rövidesen csak a „bennszülöttek” nyelve lesz a magyar. Ha nem teszünk ellene, akkor a gyárakban, az irodákban, az egyetemeken rövidesen angol lesz a „hivatalos” nyelv.

Sajnos napjainkban már minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy mind a köz- mind a szakmai magyar nyelv igen lepusztult állapotban van. Gyakorlatilag minden szakmai nyelvünk, mind szóhasználatában, mind szerkezetében pongyola, félgyarmati jellegűvé vált, noha erre semmi külső hatás nem kényszerítette használóit. Így ez az „önkéntes gyarmatiság” egyik sajnálatos tüneteént fogható fel. Biztos, hogy ebben nagy szerepe van a számítógépes, korecs nyelv kialakulásának is. Pedig az egyes szakmák már a XIX. század végén és a múlt század első felében megszabadultak a német szakmai kifejezések többségétől és jelentősen magyarodtak. Így például a magyar orvosi nyelv a XIX. század végén sokkal magyarabb volt, mint ma, még „latin szempontból” is. Az újabb kori „angolkór” azonban nemcsak a köznyelvben, de minden szakmai nyelvben is jelentkezik. Ha egy fiatalember hazajön 1-2 éves tanulmányútjáról, már nem tud egy ép magyar mondatot elmondani. Minden második szava idegen, korecs, angol vagy angolosított latin. Sokszor már csak a kötőszavak magyarok.

Elkeserítő kézbe venni egy szakmai rendezvény meghívóját, mert abban már magyar szó az ülés megjelölésében, céljában, lebonyolításrendjében (konferencia, workshop, szimpozium, regisztráció, credit stb.), az előadások címében is alig található. Elgondolkodva a fentiekben megállapítható, hogy ennek a veszedelmes nyelvromlásnak az okai többek között a következők lehetnek. Az első az a tévhit, hogy magyarul nem lehet kifejezni valamit. A második és nem jelentéktelen ok, hogy azt hiszik, ez az „előkelőbb”, a korszerűbb. A harmadik ok egyszerűen a lus-

taság, mert nem keressük a megfelelő magyar kifejezéseket. A negyedik ok pedig az, hogy fogalmunk sincs arról vagy észre sem vesszük, hogy ez a mai nyelvi helyzet nagyobb veszélyt jelent, mint a régebbiek. Pedig lehet ma is tiszta magyar nyelven beszélni és írni, csak először magunkat kell meg- és legyőzni, oda kell figyelni, és tudatában kell lenni annak, hogy a magyar igen gazdag nyelv, amelyen bármit ki lehet fejezni.

Mindent meg kell tenni szakmai nyelvünk visszamagyarosításáért, mert ez nemzeti fennmaradásunk záloga. Minden szakmában össze kell gyűjteni azokat a szakembereket, akiknek fontos a magyar nyelv és hajlandók is érte tenni valamit. Minden szakmai alkalmat meg kell ragadni a helyes magyar beszéd és írás terjesztésére. Sajnos, ma még ott tartunk, hogy azok, akik egyetértenek ezzel a gondolattal és cselekvési tervvel, azok sem tudnak beszélni-írni idegen szavak nélkül, pedig ezek a szavak nem gazdagítják, hanem szegényítik a nyelvet. Így például csak az „információ” szó 29 szép, magyar szót szorít ki nyelvünkéből. Nem beszélve a „már minden magazin, minden fesztivál” jelenségről (pl.: juhászfesztivál, tarhonyafesztivál stb.) és egyéb borzalmakról.

A *Mondjuk Magyarul* mozgalom éppen azért indult el, hogy legalább még ebben az eléggé kései időben igyekezzon felhívni a különböző területeken dolgozó magyar szakemberek figyelmét a felelősségükre anyanyelvünk megmentésének ügyében. Mindnyáján felelősek vagyunk.

Szerencsére egyre többen vannak azok a szakemberek, akik a saját területükön igyekeznek mindent megtenni a szakmai nyelvek visszamagyarosítása érdekében. Hogy csak két példát említsek, a lélektani szaknyelvet Molnos Angéla és lelkes csapata, az orvosi nyelvet pedig Bősze Péter és munkatársai igyekeznek elkorcsosult voltából kiemelni. Mindannyian tudjuk, hogy ez nem könnyű feladat, de menteni kell azt, mit ránk hagytak a századok.

FÁBIÁN PÁL

Fontos-e a magyar orvosi nyelv?

Ahogy a nyelvtudós látja

Konferenciánk második szakaszának összefoglaló címe: „Fontos-e a magyar orvosi nyelv?” – első olvasásra – ártatlan kérdő mondatnak tűnik, amelyre a felelet nem is lehet más, mint ez az egyetlen szó: „Igen.”; vagy kissé bővebben: „Igen, nagyon fontos!” – hogy miért, nyilvánvaló: az orvosi nyelv azért fontos, mert az orvoslás tudománya egyidős az emberiséggel, a magyar orvosi nyelv pedig egyidős a magyarsággal.

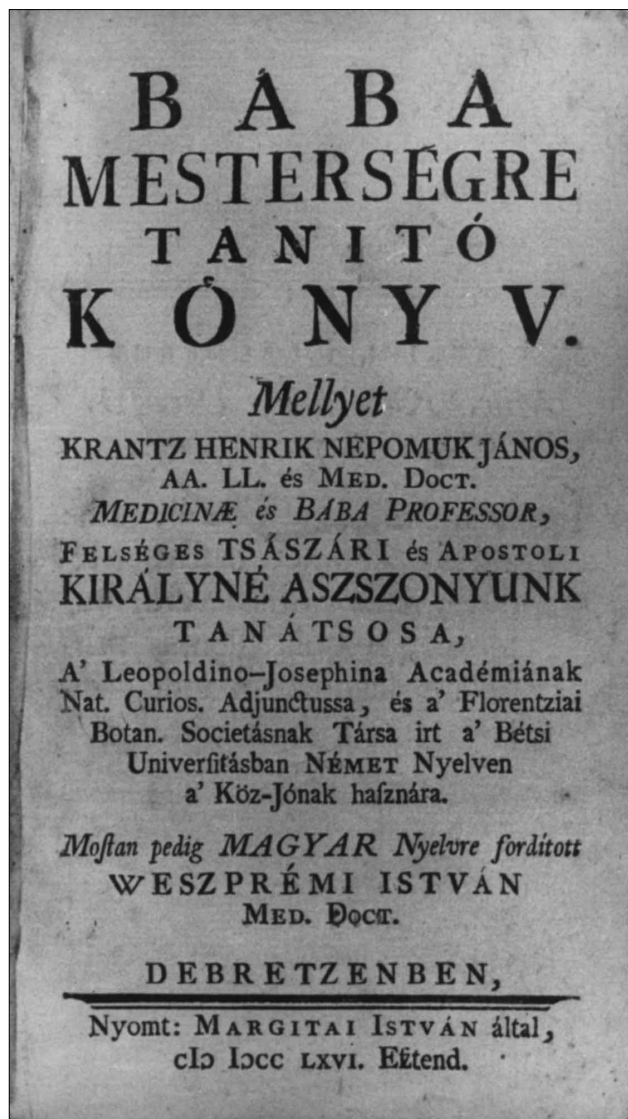
Az idézett kérdő mondatot azonban nemcsak úgy lehet hangsúlyozni, ahogy eddig tettem (tehát a nyomatékot a „fontos-e?” részre téve), hanem így is: „Fontos-e a magyar orvosi nyelv?” – Az így feltett kérdésre már két felelet adható. Egyrészt mondhatnánk (és van, aki mondja is), hogy orvosi nyelvünk magyarsága nem különösen fontos ügy, hisz rendelkezésünkre áll (az egykori latin helyett) a rendkívül fejlett, az egész világon értett angol orvosi nyelv, használjuk mi is azt. Másrészt azonban jogosnak tarthatjuk a hangsúlynak a magyar szóra vetését is; hisz sokszorosán bizonyított már, hogy – Bessenyei Györggyel szólva – „*tsupán idegen nyelven soha még egy Nemzet is a földön, a maga Anya nyelvét, meg vetvén, böltsességre, tudományokra nem emeltethetett*” (Holmi 241).

Én ebben a felfogásban szeretném néhány gondolatomat önök elé terjeszteni.

A világnak nincs olyan nyelve, amelynek történetében ne játszódtak volna le a mi nyelvújításunkhoz hasonló történések. Ha a lényegében nem is, az arányokban nagy különbségek figyelhetők meg ezek között a mozgalmak között; a mi nyelvújításunk nagy, tudatos nyelvformáló munkálkodás eredménye volt. Ennek okait vizsgálva joggal szokás emlékeztetni a nemzeti öntudat ébredésére, a politikai helyzet megváltozására, az ipar, a tudományok fejlődésére stb., ami mind igaz. Ezek mellett, sőt, ezek előtt rá kell világítani anyanyelvünk rendszerére is mint indító okra.

Szavaink nyelvi felépítését vizsgálva kétségtelenül megállapítható, hogy szókincsünkben viszonylag nagy számban találhatók úgynevezett „világos” (azaz motivált) szavak. Ez nem véletlen, hanem abból következik, hogy nyelvi gondolkodásunk (nyelvünk finnugor jellegének, ragozó-ragasztó, vagyis ún. agglutináló voltának következtében) erősen szóelemző. Azokat a szavakat kedveljük, amelyek értelmét ismert szóelemekből (morfémákból) meg tudjuk fejteni, össze tudjuk rakni (pl.: *új-ság-ír-ás, fel-nőtt-ok-tat-ás, seb-ez-het-ellen-ség* stb.), s kevésbé szívesen fogadjuk be a nyelvérzékünk számára „homályos” (azaz motiválatlan) szavakat (pl.: *zsurnalisztika, andragógia, invulnerabilitás* stb.). A felvilágosodás korában (és később is) az új fo-

galmak tömegével együtt természetesen idegen szavak légiója árasztotta el nyelvünket, melyek mind „homályos” elemek voltak a magyar nyelvérzék számára: értelmüket vagy ismerte valaki, vagy nem. A nyelvújítók akkor, amikor a magyar gondolkodás számára akadályt jelentő új (és régebbi) idegen szavak befogadása (illetőleg megtartása) helyett nemzeti nyelvűeket alkottak, belső nyelvi törvénynek, késztetésnek is engedelmesskedtek, s azon túl, hogy meggyorsították az új fogalmak birtokba vételének

folyamatát, továbbra is biztosították szókincsünk „világos” (motivált) jellegét és finnugor alapú rendszerét.

A saját nyelvi szavak mellett szól az a körülmény is, hogy számunkra az idegen nyelvekből való szókölcsönzés mást jelent, mint pl. a francia és az olasz vagy az angol és a német közti szócsere. Ez utóbbiak esetében ugyanis közeli rokon nyelvek adnak egymásnak és vesznek át egymástól szavakat, míg nekünk ilyen nyelvi kapcsolataink nincsenek. Ezért például a román nyelvújítóknak azt az eljárását, hogy sok szót vettek át a szintén újlatin franciából, nem mérhetjük ugyanazzal a mértékkel, mint ha mi is ezt tettük volna. Nem tudván rokon nyelvhez fordulni segítségért, nyelvújítóink kénytelenek voltak anyanyelvünkre hagyatkozni, annak belső lehetőségeivel (szóképzéssel, szóösszetétellel stb.) élni. – Ma sem tehetünk mást, mint hogy kiaknázzuk a nyelvünkben adott lehetőségeket.

A magyar orvosi nyelv – bár joggal beszélhetünk bizonyos fokú önállóságáról – természetesen csak egyike szaknyelveinknek, s mint ilyen tartozik nyelvünk egészébe. Ebből az következik, hogy orvosi nyelvünk állapota, illetőleg az ennek befolyásolására irányuló igyekezetünk sikere vagy kudarca nagymértékben függ nyelvművelésünk egészének sikerétől vagy kudarcától.

Arra, hogy ez így van, mert ez a logikus és természetes, számos példát tudnék idézni nyelvművelésünk történetéből. Sajnos azonban, a nem régmúltból ellenkező előjelű esetre is emlékeztethetek.

A Magyar Tudományos Akadémia elnöke 1976 áprilisában felhívta a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának figyelmét az akkori magyar nyelvben a szükségesnél és kívánatosnál nagyobb mértékben jelentkező idegen szavak kérdésére. Az I. osztály Anyanyelvi Bizottsága tőlem kérte egy helyzetkép kidolgozását. Előterjesztésemet az Anyanyelvi Bizottság után előbb a Nyelvtudományi Bizottság tárgyalta meg, majd a szövegnek további gondos csiszolása után a javaslat az I. Osztály rendezte vitatülés elé került, amelyre a többi akadémiai osztályok képviselői is hivatalosak voltak. (Vö. Magyar Nyelvőr 1977:129–141.)

Most már bevallhatom, ez az ülés súlyos csalódást jelentett számomra (meg a többi magyar nyelvész számára is): az idegen szavak felesleges használata ellen érvelő javaslatunk mondhatni általános közönybe fulladt. *Ádám György* professzor volt – emlékezetem szerint – az egyetlen nem magyar nyelvész, aki a vitában részt vevők közül határozottan mellénk állt.

Azóta – sajnos – bebizonyosodott, hogy hiba volt akkor nem jobban félni az idegen szavaktól: az akkor még inkább csak a divat, a műveltségfitogtatás, a nemtörődomség szintjén mozgó idegen szavak a velük való szembefordulás elmaradása miatt megerősítették létüket nyelvünkben.

S a köznyelvi rétegnél még súlyosabb kár érte a szaknyelveket: az idegen (vagyis angol) nyelven való publikálásnak előbb lehetővé, majd kötelezővé válása a szakírók szóválasztási szokásait – nemzeti nyelvű kifejezési lehetőségek hiányában – automatikusan az angol irányába terelte. Jelenleg itt tartunk, ezen a helyzeten kellene változtatnunk.

De hogyan? Ez itt a kérdés! = That is the question! – ahogy dr. Hamlet PhD (= pí-éjcs-di) mondaná.

Fontosnak tartván orvosi nyelvünk magyarságát, én két dolgot tanácsolnék dr. Hamletünknek.

Először is azt, hogy higgye el: már van (régóta van!) magyar orvosi nyelv, nem most kell a semmiből létrehozni, kitalálni. A feladat nagysága tehát ne hasson szorítva kebelére! Orvosi helyesírási szótárakat lektorálva, illetőleg szerkesztve; orvosi szövegeket magyar nyelvi és helyesírási szempontból gondozva számtalanszor tapasztaltam, hogy a latin vagy angol szó mellett megvan a magyar is, „csak” használni kellene. Ha ezt következetesen tennénk, azonnal jelentős javulást lehetne tapasztalni. – Hadd higgyem, hogy ennyi már a jelenben is, de legalábbis a közeli jövőben elérhető.

Másik óhajom csak a távolabbi jövőben teljesülhet.

Eredményes szaknyelvi munkálkodáshoz nem elég sem az, ha valaki jó nyelvész, sem az ha valaki jó szakember. Mert hiába alkot egy kiváló grammatikus a nyelvtani szabályoknak megfelelő szavakat, ha azok a szakmai igényeket nem elégítik ki; és viszont: a szakmailag találó, de nyelvi szempontból elrettentő szavak szintűgy használhatatlanok. Mivel az orvostudományban jártas nyelvészekkel nem lehet Dunát rekeszteni, és nyelvészkedő orvosoknak is szűkben vagyunk, hosszabb távon csak a két tudományág tudatos és megtervezett összeműködése segíthet. Tudomásom szerint egyetemeinken semmi elvi akadálya sincs például az ún. „áthallgatásnak”, vagyis annak, hogy orvostanhallgatók érvényes kreditpontokat szerezzenek egy külön nekik szervezett bölcsészkarai szaknyelvi szeminárium látogatásával; és nagyon valószínű, hogy a bölcsészhallgatók körében is lenne érdeklődés egy orvosegyetemi szaknyelvi kurzus látogatása iránt. De ha az áthallgatás nem lenne járható út, biztosra vehető, hogy az orvosegyetemi nyelvi lektorátus szívesen beiktatná munkarendjébe a magyar orvosi nyelvvel való foglalkozást is, ha erre biztatást (engedélyt) kap. Ezeket az órákat persze bölcsészek is látogathatnák, akár csak passzióból is.

Bizonyos, hogy távlatilag az ilyen speciális képzésben részesült orvosok, illetőleg bölcsészek lennének a legeredményesebb munkásai az orvosi szaknyelv ügyének. Ehhez azonban – ha egyáltalán sor kerülhet majd az efféle kölcsönös képzésre – sok idő kell. Addig is azonban gondoskodni kell az orvosi folyóiratok és könyvek alapos és szakértő nyelvi és helyesírási lektorálásáról. Ez – ha van rá akarat – már most is megoldható.

Mivel az orvostudomány szüntelenül és nagy léptekkel halad, új magyar szavakra, új kifejezési módokra feltétlenül szükség van és szükség lesz. Orvos kollégáink joggal kérdezhetik tőlünk, nyelvészektől, hogy a magyar nyelvtudománytól meg fogja-e kapni a magyar orvostudomány azt a segítséget, amelyre szüksége van.

Bár nincs rá felhatalmazásom nyelvész barátaimtól, megnyugtathatom önöket: a magyar nyelvészek támogatására bízton számíthatnak.

ÁDÁM GYÖRGY

Fontos-e a magyar orvosi nyelv?

Ahogy az orvos látja

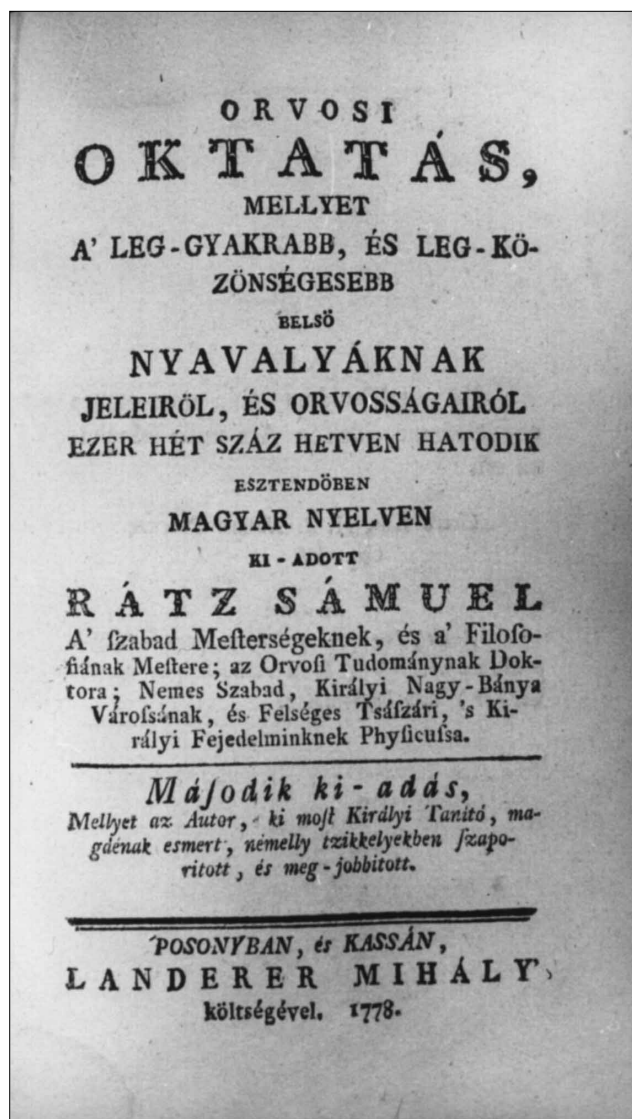
Hozzászólásomat személyes vallomással kezdem: Erdélyből, jobban mondva Nagyváradról, tehát a Partiumból származom, ami annyit jelent, hogy a szűkebb hazámból elkerült nemzedéktársaimmal együtt kisiskolás korom óta belém ivódott a *soknyelvűség* éltető szelleme. Magyar anyanyelvünkkel együtt szinte természetesnek vettük, hogy tudtunk románul, de nem állt távol tőlünk sem az otthon hallott német, sem a román iskolában tanult francia nyelv. Talán éppen ezért már korán szegyennek, sőt, ne-

vetségesnek tartottuk a nyelvek meggondolatlan keverését, az összevissza, zavaros beszédet. Csúfoltuk a „románosan” magyarul beszélőket éppúgy, mint azokat az iskolásokat, akik „franciásan”, vagy éppen „németesen”, tehát szerintünk finnyásan képeskedtek. Természetes igényünk volt a *tiszta, érthető*, makulátlan beszéd, akár a magyarról, akár az akkor tanult idegen nyelvekről volt szó.

Ez a korán rögzült igény később felettébb sürgető követelményként tört a felszínre. Ugyanis szakmai pályafutásom úgy alakult, hogy orvosegyetemi oktatóként elég fiatalon belesodródtam a hatvanas-hetvenes években szinte „divatos” vált *tankönyvírási* áramlatba. Sokan még jól emlékszünk: akkoriban szinte minden magára adó hazai orvosegyetemi tanszék vagy klinika együttese, illetve annak vezetője a diszciplína főkéllégiumi kurzusával párhuzamosan tankönyvet is megjelentetett. Ma már látjuk: a magyar medicina írásos dokumentumainak nagy korszaka volt ez! Az idegen nyelvű könyvek szinte hozzáférhetetlenek, vagy a hallgatóknak megfizethetetlenül drágák voltak egy magyar tankönyv elkészítése rangot és elismerést, sőt, számunkra tekintélyes bevételt is jelentett. Nem vitás, hogy a hazai orvosi szaknyelv fellendülésének időszaka is e negyedszázadra esett!

Jómagam, aki akkortájt sok éven keresztül a Bálint-féle élet-tani tankönyv több kiadásában a neurofiziológiai fejezetek szerzője voltam, a különböző nyelvek és a magyar beszéd logikája iránti érzékenységgemnél fogva nemcsak elkerülhetetlen ösztö-kelésnek, hanem kedvemre való feladatnak is tekintettem a magyar orvosi szóhasználatához természetes módon simuló *magyar szak kifejezések alkotását* és meghonosítását. Később, amikor a tudományegyetemek biológus és pszichológus hallgatói számá-ra magam írtam és szerkesztettem tankönyveket, hivatásomnak tekintettem a magyar és nem magyar agyélettani terminus gon-dos illesztését, helyenként szükségszerű gyomlálását. Ez a szakmai nyelvapolás sok esetben sikeresnek, máskor ered-ménytelennek, sőt, feleslegesnek bizonyult. De nem tudtam és nem is akartam a nyelvgyondozást mellőzni! A neurobiológiában és a lélektanban az angol és – kisebb mértékben – az orosz nyelvhasználat, az agyfiziológia rohamos átalakulása folytán, annyira uralkodóvá vált, hogy az már az érthetőség és a világos okfejtés akadályá lett!

Negyedszázados tankönyvírói tevékenységem alatt mindvé-gig ugyanazokat a beszédgondozási elveket tartottam szem előtt, amelyeket a mai napig vállalak:

1.

Egyértelműen elfogadom és a magyar szaknyelvbe illeszthetőnek tartom a már meghonosodott, avagy bevezetni szándékozott *latin* eredetű kifejezéseket, mert ezeket a „deákos” szavakat a magyar irodalmi nyelv hagyományosan befogadta és befogadja. Ezeket viszont *fonetikus*an kell írni, kivéve a kifejezetten anatómiai, vagy szövettani szakszavakat, kifejezéseket. Tehát: *szimpatikus ideghálózat*, de viszont *truncus sympathicus*.

2.

Találó, rövid, szemléletes kifejezéseket kellett és kell ma is javasolni a bántóan nyelvtörő, szinte kimondhatatlan *angol nyelvű terminusok* helyett. Kevesebb gondot okoztak, de az idegélettanban régebben felbukkantak magyarítandó *orosznyelvű*, helyenként *német* szakszavak is. Ma is meglepéssel tölt el, hogy *néhány tucatnyi* magyar élettani kifejezést javasoltam az idegen nyelvűek helyett, amelyek zöme hamar és *zökkenőmentesen meghonosodott*. A legtöbb esetben, a szakmában ma már senkinek fogalma sincs arról, hogy e szavakat tankönyveimben, előadásaimban következetesen és unos-untalan én használtam először, és ezek mára természetes módon beilleszkedtek a szaknyelvbe. Példaként, íme néhány ezek közül: *be- és ki neuronok* (az *on-off helyett*), *kiváltott potenciál* (*evoked potential helyett*), *bevésés* (*imprinting helyett*), *volt-kelepcse*, ill. *feszültségzár* (*voltage clamp helyett*), és hasonlóak. Az egész *Pavlov-féle feltételes reflex terminológiáját* sikerült erőszakolás nélkül országból magyarítani, bár előttem már voltak próbálkozások ezen a téren (pl. egy Pavlov-válogatás, amelyet *Freisinger Ferenc* fordított).

3.

Voltak és vannak angol szakkifejezések, amelyek esetében *nem sikerült* – legjobb tudásunk és leleményünk mellett sem – megfelelő magyar szavakat találnunk. De ez a „kudarc” a szakönyv- és cikkírók között szinte általános. Ennek jellemző példája, hogy a buzgó és sikeresen magyarító *Bálint Péter* nem talált megfelelő magyar szót kedvenc és állandóan használt kutatási jelensége és módszere, a *veseclearance* jelölésére! A vese glomerulusainak szűrőműködését ma is *clearance-eljárással* mérjük. Ebbe a csoportba tartoznak azok az angolszász irodalomból átvett szavak, amelyek tulajdonképpen a *latinból* származó angolos kifejezések. Ilyenek például az *extrinszik* és az *intrinszik* faktor, a kémiai *transzmitterek* és mások. Nézetem szerint ez a sikertelenség nem „kudarc”! Átvett és nyelvünkbe beilleszkedett, eredetileg idegen nyelvű szavak tömege által is fejlődött, alakult a magyar irodalmi és szaknyelv, ezt minden nyelvészeti irányzat tényként szögezi le.

Különben is: legyünk mértéktartóak és szerények magyarítási buzgalmunkban! Ha előveszünk könyvespolcunkról egy kompetens és átfogó nyelvészeti népszerűsítő munkát, például *A világ nyelvei* című, *Fodor István* által szerkesztett terjedelmes könyvet (1699 oldal, *Akadémiai Kiadó*, 1999), meglepődünk Földünk nyelveinek sokfélesége, keveredése, virágzása és fonyadása olvastán. Ez a kötet 764 nyelvet ír le részletesen, továbbá összesen 6000 (!) beszélt nyelvet, nyelvjárást sorol fel. Elképesztő az emberi beszéd kialakulás, -fejlődés és -átformálódás dinamikája és mozgékony-sága! Ennek a visszafogott, önmérsékletet sugalló nyelvi világképnek a keretébe kell helyeznünk és abban szemlélnünk a számunkra oly megbecsült és gondosan ápolat magyar anyanyelvünket, benne tudományos szaknyelvünket is!

MICHELBERGER PÁL

Nemzeti nyelv a tudományban: múlt-jelen-jövő?

„..... mert minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, idegenén sohasem.”

BESSENYEI GYÖRGY:

EGY MAGYAR TÁRSASÁG IRÁNT VALÓ JÁMBOR SZÁNDÉK

A jelen konferenciára készülve elővettem egy 1999-ben, hasonló témában írt cikkemet. Újra olvasva úgy találtam, hogy talán hasznos lehet az eredeti terjedelemben ismertetni. Az eredeti 5 fejezet mellé beiktattam egy rövid eszmefuttatást a tudományos közélet esetleges változásáról. Kérem önöket, hogy dolgozatomat tekintsek vitaindítónak, és a vita során kíméletlenül kritizálják, szedjék szét ízeire.

A MTESZ felkérésére 1996 júniusában a fenti címmel előadást tartottam a Magyarok milicentenáriumi tudóstalálkozóján. Az előadás alap gondolatait a „Járművek, Mezőgazdasági Gépek” folyóirat egyik szerkesztőbizottsági ülésén, parázs vitában foglalmaztuk meg: nem engedhető meg, hogy anyagi okokból a magyar nyelvű tudományos cikkek, tanulmányok közlése megszűnjék, mert ennek beláthatatlan következményei lehetnek a társadalomban, a magyar nyelv használatában, sőt, a tudományos közéletben is.

Az előadásnak meglepően nagy visszhangja támadt, számosan személyesen kerestek meg, egyik jelentős napilapunk több, hasábos interjút közölt a témáról, a MTESZ konferenciakiadványban jelentette meg az eredeti előadást. Ez a vita nem – de az idézett előadás sem – volt alkalmas arra, hogy sokoldalúan elemezzük ezt a témát, és – valljuk meg – felkészültségünk (nyelvészeti, nyelvtörténeti és tudománytörténeti ismereteink) sem kielégítőek e bonyolult témakör tudományos elemzéséhez. Ezért kérem, hogy az olvasó bocsássa meg egy laikus alább közlendő gondolatait, sőt, remélem, hogy hozzáértő szaktudósok ki javítják tévedéseimet. A témakör szakszerű feldolgozása mind az egyetemes tudománynak, mind a nemzeti nyelvek további életének csak hasznot hozhat.

1. A NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS ÉLET NYELVI TENDENCIÁI

A magamfajta idősebb kutató az utóbbi 30-50 évben alapvető és radikális változásokat tapasztalt a nemzetközi tudományos közéletben. Ezek a változások elsősorban technikai jellegűek (az informatika eszközeinek és módszereinek megállíthatatlan és robbanásszerű elterjedése), de kísérő jelenségként (nem kis rész-

ben az informatikai változások kényszerhatására) radikális nyelvi változások is bekövetkeztek.

A nemzetközi részvételű konferenciákon – a korábban szokásos két-három előadási, illetve vitanyelv helyett – jelenleg szinte kizárólag angol beszédet lehet hallani. A további nyelvek használatát a szakmailag többnyire gyenge színvonalú és igen költséges szinkrontolmácsolás kiszorította. Ezt a tendenciát tovább erősítette, hogy a fiatalabb kutatók ma már világszerte – anyanyelvük mellett – többnyire csak angolul beszélnek.

A nemzetközi tudományos testületekben (bár alapszabályaik szerint esetleg 2-4 hivatalos nyelvet is elfogadnak) munkanyelv-ként szinte kizárólag angolt használnak. Személy szerint 1974-től veszek részt a FISITA (Federation Internat. d' Societé d' Ing. d' Techn. d'Automobil) – francia alapítású, 50 éves szövetség – tanácsának munkájában, de 1980 óta az angol mellett hivatalos francia és német nyelven már senki nem szólalt fel, a kongresszusi előadások szövegét csak angolul lehet benyújtani és az előadást is angolul kell megtartani. A három hivatalos nyelv emelékét az alapszabályon kívül már csak a Szövetség neve, jelszava (Progressions en Commun) és a volt elnökök testületének neve (Comité des Sages) őrzi. Az újabb alapítású tudományos testületek (pl. a holland kezdeményezésű International Association for Vehicle System Dynamics) kezdettől fogva ragaszkodnak az angol nyelv kizárólagos használatához.

A korábban több nyelven is publikáló, nemzetközi szerzőgárdára támaszkodó folyóiratok zömében áttértek az angol használatára. (A Magyar Tudományos Akadémia Actái, például az *Acta Technica Hungarica* korábban angolul, franciául, németül és oroszul fogadott el közleményeket. A 70-es évektől kezdve azonban a nyomdai és lektorálási nehézségekre hivatkozva csak angol kéziratokat fogadunk el közlésre. Két-három évig ez zavarta a szerzőket, ma már azonban teljesen természetesnek tekintik.)

A multinacionális cégek – függetlenül a tulajdonostól és a telephelytől – a műszaki és kereskedelmi életben angolul tárgyalnak és leveleznek. Két jellegzetes példát említhetek a saját szakmai területemről.

Európa egyik legnagyobb haszonjárműgyártója a hollandiai bejegyzésű, de olaszországi központú IVECO. A cég fő tulajdonosa a FIAT-csoport, gyárai Németországban, Franciaországban és Olaszországban vannak. Az igazgatás, a kutatás, a műszaki fejlesztés és a kereskedelmi levelezés nyelve az angol, Torinóban az igazgatóság ülésén csak angolul tárgyalnak, jóllehet az igazgatóság tagjai zömében olaszok.

A KNORR Bremse Ag. telephelyei Európa és Amerika különböző államaiban helyezkednek el, a központ müncheni. A műszaki fejlesztés nyelve természetesen az angol (egészen addig, amíg a kutatási és fejlesztési vezetők értekezletén részt vevő mérnökök közül az egyetlen német és olasz el nem távozik, utána a maradót személy már magyarul is tárgyalhat).

2. AZ EGYSÉGES TUDOMÁNYOS NYELV HATÁSA A TÁRSADALOMRA ÉS A GAZDASÁGRA

Az egységesülő tudományos (és gazdasági, kereskedelmi stb.) nyelv nagymértékben megkönnyíti a társadalmi érintkezést és a tudományos, a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat. Az egységes nyelv – együtt a közlekedés és a hírközlés, informatika rohamos fejlődésével (repülés, E-mail) – látszólag lecsökkenti a glóbusz méreteit. A tévénéző a világ majd minden országában ugyanazt a hirdetést látja és az üzletekben is hasonló az árúkiálat. A nyelvi egységesülés mellett fogyasztásbeli, sőt, gondolkodásbeli egységesülési folyamatok is megindultak. Ezzel párhuzamosan azonban szívósan tovább él a helyi hagyományok, szokások rendszere is, mely élesen megkülönbözteti az egyes régiókat egymástól.

Az egységesülés és különbözőség harca nem dőlt még el. A múltbeli történelmi példák közvetlenül nem érvényesek a jelenre. Az egykori Római Birodalom rákényszerítette egységes nyelvét az alávetett népekre, de a középkorban ez az egységes nyelv differenciálódott, sőt, Bizáncban a latin helyébe ismét a görög nyelv lépett. Nyugat-Európában a latin egyházi, tudományos és államigazgatási nyelvként maradt fenn, lehetővé téve a közigazgatási, illetve államhatárok szinte tetszőleges meghúzását és megteremtve a papok, tudósok, hivatalnokok nemzetiségüktől független érintkezésének lehetőségét. A parasztok, iparosok, kereskedők, szolgák viszont nem tudtak latinul, így őket kizárta a középkor társadalmi érintkezéséből és természetesen a tudományból is.

Vajon korunk új latinja, az angol – amellyel, hogy elősegíti a tudományos, államigazgatási, gazdasági, ipari és kereskedelmi kapcsolatokat – nem zárja-e el – a középkori helyzethez hasonlóan – a széles néprétegeket a tudományos ismeretektől vagy az egyéni kapcsolatteremtéstől más nemzetbeliekkel? Sőt, tovább folytatva a gondolatmenetet: a társadalom szétválása egy angolul beszélő, elit kisebbségre és egy, csak az anyanyelvét ismerő többségre, nem fogja-e ez az utóbbiakat kizárni végső soron a saját sorsuknak irányításából?

Természetesen ez a kérdéskör igen összetett, felkészült szociológusokra vár az egységes kommunikációs nyelv hatásán kívül az informatikai robbanás hatásának az elemzése is, hiszen a jövő társadalmát elsősorban ez utóbbi fogja alakítani.

3. Az egységes tudományos nyelv hatása a nyelvekre

Ha az egységes tudományos nyelv egyúttal egyetlen tudományos nyelvet enged meg, akkor az ettől eltérő nemzeti nyelvek elszegényednek. Megszűnik a nemzeti nyelvű tudományos irodalom,

elszegényedik a tudományos ismeretterjesztő irodalom, leépül az alapfokú és gyengül a középfokú oktatás. (A felsőoktatás feltételezhetően hozzáférhető marad az elit számára angolul). A nemzeti nyelvek szókincse a tudományos kifejezések eltűnése miatt zsugorodik.

A tudományos nyelv kiesése után a nemzeti nyelv további erőzóját a hivatali nyelv elangolosodása, majd a szakmai nyelvek eltűnése fogja fokozni. A nemzeti nyelv visszaszorul a templomba és a konyhába. Ezt a folyamatot egy korábbi beszélgetés során „elcsángósodásnak” neveztem. A kifejezést nem tartom pejoratívnak, mindössze megnevezni akartam egy nyelvi jelenséget, amelyet az idegen nyelvű közegben élő nemzetiségeknek lépten-nyomon tapasztalhattunk. A jelenség nemcsak a magyar népcsoportokat érinti, hanem – fordítva – a Magyarországon élő nemzetiségeket is. A mindennapi és egyházi fogalmakat anyanyelvükön (németül, szlovákul stb.) mondják, az államigazgatási és tudományos kifejezéseket viszont magyarul használják.

A jelenség természetesen a szórványban élőknek figyelhető meg a legpregnansabban: számos, magyarul kitűnően beszélő kollégám – ha az egyetemi tanulmányait külföldön végezte – nem vállalkozik magyar nyelvű tudományos előadásra, szégyelli a nyelvi szegénységét. A nemzetközi kapcsolatok megelégnélése, a gyakoribb hazlátogatások, a magyar nyelvű szakkönyvek külföldre jutása enyhített ezen az 1990 előtti, sok tekintetben tragikus helyzeten.

Az angol kifejezések elterjedése a nemzeti nyelvekben nem rontja okvetlenül a nyelveket. Minden nyelv kölcsönöz és kölcsönzött a szomszédaitól. Talán az angol nyelv az egyik legnagyobb kölcsönző, hiszen kelta gyökerekből nőtt ki germán és latin hatásra, de hajdani gyarmatbirodalmának szinte minden országától is kapott szavakat, kifejezéseket. A magyar nyelvet sem rontja például a „lézer” szó használata, hiszen ez egy lefordíthatatlan betűszó (bár a korábbi időkben a betűszavak, rövidítések lefordítására is találhatunk példát: Kft., Rt. – a német GmbH, illetve AG helyett). A „shop” és a „shoppingolni” torzszülemény pedig 1-2 évtized alatt éppúgy kikopik a magyar nyelvből, mint ahogy gyermekeink már nem értik a tovaris és nacsalniki kifejezéseket, pedig 1-2 évtizedig ezek is divatszók voltak. A történelem nagy léptékben is bizonyítja nyelvünk öntisztulását: a török hódoltság során használt több mint ezer oszmán-török szóból a 20. századra alig néhány tucat maradt meg a magyar nyelvben.

Az egységes tudományos nyelv azonban nem csak a nemzeti nyelvekre hat, hanem rontja az angolt is. A sok, nem angol anyanyelvű tudós közismerten nem angolul beszél, ír, hanem egy ún. „broken English”-t használ. Az angol anyanyelvű tudósokat ez zavarja. Sokszor emlegetik: *„Jó önöknek magyaroknak, az önök nyelvét nem rontja az egész világ. Bezzeg az angolt bárki kerébe törheti.”*

Az amerikaiak, ausztrálok már kevésbé érzékenyek a nyelvi hibákra, hiszen ezeknek az országoknak a lakosai számos nemzet bevándoroltjaiból alakultak ki, és ezért maguk is hajlamosak a tört angolt beszélni. Végül egy megjegyzés az egységes, angol tudományos nyelvről: a középkor latinja az ókori auktorok latin-

jának némileg egyszerűsített, de egységes latinja volt. Az angol nyelv azonban élő, állandóan változó nyelv, s a tudományos nyelv folyamatosan bővül. A tudományos munka hol Európában, hol Amerikában, hol Ázsiában teremt új eredményeket és ezzel új kifejezéseket, nyelvi fordulatokat. Ez az egységesüléssel szemben ható differenciálódási folyamatokat is elindít. A brit, az amerikai és az ausztrál angol már ma sem egységes, még kevésbé tekinthető annak az indiai, a pakisztáni, vagy a dél-afrikai angol. Ez a differenciálódás megállíthatatlan, számos alkalommal személyesen tapasztaltam, hogy az angol és amerikai kollégák nem tudtak megegyezni egy-egy szöveg részletében, pedig anyanyelvük angol volt.

Az angol, a jelenkor új latinja tehát nem töltheti be maradéktalanul a középkor latinjának a szerepét, nem az egyetlen tudományos nyelv, hanem a tudományok közvetítő nyelve.

4. Az egységes tudományos nyelv hatása a tudomány fejlődésére

A tudományos gondolkodásban, felfedezésekben és azok alkalmazásában, elterjedésében a beszélt és írott nyelvnek meghatározó szerepe van. Kétségtelen, hogy anyanyelvén minden kutató árnyaltabban és pontosabban tud fogalmazni, mint idegen nyelven. A középkor latinja ugyan igen egyértelmű fogalmazást tett lehetővé, de a holt nyelv végső soron gátolta a tudomány fejlődését: túlságosan tisztelettel övezte az ókori auktorokat, a tudományos kutatás helyett pedig inkább a reámaradt művek ismeretetésére, magyarázatára szorította a kor tudósát. Nem véletlen, hogy a modern természettudományos gondolkodás azzal a Galileivel kezdődött el, aki fő művét latin helyett olaszul írta. A latin természetesen Galilei után még hosszú ideig létezett mint az egyetemi oktatás és a tudomány nyelve (Newton latinul írta a *Principiát*), sőt, nálunk Magyarországon közigazgatási nyelvként még a múlt században is működött. A 19. és a 20. században azonban kétségtelenül a nemzeti nyelvek kiszorították a klasszikus latint, és a tudományos élet korábban elképzelhetetlen, robanásszerű fejlődését hozták létre. A tudományos ismeretterjesztés, a népszerű folyóiratok a társadalom szinte minden rétegét érdekeltté tették a tudományos kérdések megismerésében, bár ezt a folyamatot időnként meg-megszakítja az áltudományos nézetek felbukkanása, az irracionizmus térhódítása.

Az egységes, angol tudományos nyelv élő nyelv, ezért nem valószínű, hogy a korábbi, a latinnál tapasztalt megmerevedés, stagnálás ismét bekövetkezne. A nem anyanyelvként angolul gondolkodók azonban sosem lesznek képesek olyan árnyalt és pontos fogalmazásra, mint a született angolok. A tudós társadalom két részre fog szakadni: angol anyanyelvű, elit tudósokra és nem angol anyanyelvű, másodrendű tudósokra. Ez eleinte csak a kifejezőkészségen vehető észre (a nemzetközi konferenciák vitáin már ma is tapasztalható ez a nyelvi megosztottság), később azonban ez kihat a gondolkodásra is és végső soron a tudományos eredményekre is. Pedig az elit tudósok nem biztos, hogy tehetségesebbek a másodrendű tudósoknál, csak szerencsésebbek, mert anyanyelvként beszélnek az angolt.

Az egész világ tudományos közléte szempontjából igen káros, ha az angolul nem beszélő széles tömegeket eleve elzárjuk a tudományos karrier lehetőségétől. Senki nem tudja eldönteni, hány Newton vagy Einstein képességű tehetség kallódott, kallódik el, holott a társadalom egyre szaporodó problémáinak megoldásához zseniális tudósokra lenne szükségünk. A falusi, ingerszegény környezetben felnövekvő gyermekek eddig is hátrányban voltak, egy újabb nyelvi gát felépítése szinte teljesen elszigetelné a széles tömegeket a tudománytól. Az egységesülő világban egy egyre inkább megosztott (kettévált) társadalom alakulna ki.

Az egységes tudományos nyelv a tudományos gondolkodást is egysíkúvá torzítja. A nemzeti nyelvek eltérő logikája a problémák tudományos megközelítését többdimenzióssá (térbelivé) teszi, hiszen a nyelvi logika visszatükröződik a tudományos gondolkodás logikájában is. A sok nyelven épülő, építkező tudomány teljesebb rálátást biztosít a társadalomnak a problémákra. (Valami olyasmit jelent a többnyelvűség a tudományban, mint a biodiverzitás az élővilágban.) Néhány gondolattal szeretném alátámasztani a nyelvi sokszínűség hasznát.

Pacsai Imre nyelvész kollégámtól hallottam a különböző nyelvek mellérendelő fogalomalkotásáról. A jelenség legelterjedtebb a kínai nyelvben, és nyilván a képirás egyszerűbb jeleinek összeírásával alkotott bonyolultabb fogalmak megnevezésére szolgál. (A mellérendelő fogalomalkotás kisebb mértékben természetesen más nyelvekben is megtalálható, például a magyar „test” + „vér” „testvér”, vagy a latin „res” + „publica” „respublica”.) Az új, összetett fogalom természetesen kapcsolatban áll összetevőivel, de nem azok egyszerű összege, hanem valamilyen más, esetleg magasabb rendű fogalom. A kínai filozófia tömörsége és gondolati gazdagsága nagy mértékben e mellérendelő szerkezetnek köszönhető.

A magyar nyelv kibontó jellegű, az indogermán nyelvek a fogalom magját ragadják meg. Ez tükröződik a névhasználatban (magyar: családnév utána keresztnév; európai nyelvek fordítva), a postai címezésben (magyar: földrész, ország, tartomány, város, utca; európai nyelvek fordítva). A számítógépes keresőprogramok – talán nem véletlenül – kibontó jellegűek, a nagyobb dobozból haladnak kibontással egyre beljebb, a mag felé. Az internet működése – mivel a mindenkori szabad utakat használja fel – már ettől eltérő logikát mutat.

A mássalhangzós íráskor (pl. az eredeti, pontozatlan héber és arab) az írástudókat sokszor rejtvényfejtésre készítetik. Az ilyen írást olvasni tudó személyek általában mélyebben gondolkodóvá válnak, hiszen az olvasás csak a teljes szövegösszefüggés megértése útján lehetséges. (A magyar nyelvben pl. a gr betűcsoport – így, a magánhangzók helyének és magasságának jelölése nélkül – jelölheti az egér, az ígérő, az agár, a Gerő és még legalább 40 eltérő jelentésű szót.) Nem véletlen szerintem, hogy számos Nobel-díjas tudós zsidó vallású (vagy származású) volt, és így fiatal korában anyanyelvén kívül (amely adott esetben akár a magyar is lehetett), megismerkedett a héber írással is és az ezzel együtt járó, elmélyültebb gondolkodással. (Az arab tudomány hasonlóan gazdag teljesítményt mutatott fel a középkorban, bár

ennek a nyelven és íráson kívül egyéb, itt nem részletezhető okai is voltak.)

5. Az egységes tudományos nyelv hatása a tudományos közéletre

A tudományos diszciplínák osztódásával és mélyülésével az egy tudós által átfogható tudományos terület egyre szűkül. A szűk szakterületeken kialakuló szakzsargon egyre kevesebben értik, így egyre nehezebb (és sajnos, egyre ritkább) a különböző tudományterületeken dolgozók közötti érintkezés. Tovább fokozná a nehézségeket, ha a nemzeti nyelvek teljesen kiszorulnának a tudományos diszciplínákból és mindenkinek a közvetítő nyelvként használt angol kellene beszélnie s angolul kellene vitatkoznia. Az egyes tudósok a saját területükön feltehetőleg jól ismerik az angol szakkifejezéseket, de nem várható el tőlük ez más tudományterületeken.

A tudós természetszerűleg laikus a saját szakterületétől idegen tudományokban, de anyanyelvén nyilván könnyebben tájékozódik és tart kapcsolatot más tudósokkal, mint a tanult második nyelven, melynek alapszókincsén kívül a tudományterületi szakzsargonjait is el kellene sajátítania. Sajnos, annyi tudományterületet kell nyelvileg áttekinteni, ahány tudományterület között érdemi kapcsolat alakul ki. Ez pedig minden tudós egyéni életútjának függvénye. A nehézség oly mértékű lenne a nemzeti nyelvek kiszorulásával, hogy a tudományterületek teljes elszigetelődése is bekövetkezhetne a nem angol anyanyelvű országokban, és végső soron a tudományos kölcsönhatások csak néhány (angolul beszélő) országban termékenyítenék meg a tudományos kutatásokat, tovább erősítve a 4. fejezetben leírt negatív hatásokat.

6. Hogyan tovább?

Fejezzük be a példákat és az elmélkedést, térjünk vissza a címben felvetett kérdésre! Mi történjen a jövőben? Tudjuk-e befolyásolni a jövőt, vagy kialakul egy új „középkor”, latin helyett angol tudományos nyelvvel? (Ami miatt természetesen a társadalom kettészakad elitekre és a TV képernyőjét bámuló passzív tömegekre.)

Úgy vélem nem ez az út. (Az elit sem egyértelműen elit, a „tudományos angol” sem a született angol nyelve, és remélhetőleg a társadalom zöme sem elégszik meg a TV képernyőjével.)

Az „Európai Rektor Konferencia” valamelyik ülésén az egyik holland egyetem rektora javasolta, hogy Európában minden

egyetemet végzett polgár váljék háromnyelvűvé, eredeti anyanyelve mellé tanulja meg a három európai nyelvcsalád (latin, germán, szláv) két, a saját anyanyelvétől különböző tagjának a nyelvét. Eltekintve attól, hogy Európában létezik még finnugor, török, kelta, baszk, örmény és grúz nyelvcsalád is, az alapgondolat jó: a soknyelvűség a tudományos és a mindennapi életben is előnyös. A többnyelvűség legkitűnőbb példáit Izraelben, a Technionban láttam.

A Technion (a Haifai Műegyetem) alapítói a század elején Németországból és az Osztrák–Magyar Monarchiából származó tudósok voltak és ennek megfelelően az első oktatási nyelv a német volt. A 30-as években – érthető okokból – áttértek az angolra, majd Izrael hivatalos megalakulása után az ivritre (modern héber): ma is ez a hivatalos oktatási nyelv. De minden oktató, akivel találkoztam, tudott angolul, majdnem mindenki tudott oroszul és természetesen a legtöbb professzor (beleértve a rektort is) tudott magyarul. A Technion ezzel a soknyelvűségével ma a világ legjobb egyetemei közé tartozik. A Technionon végzett mérnököket szívesen fogadják a legjobb amerikai egyetemeken is doktoranduszként és természetesen mi is szívesen végzünk közös kutatást a technionbeli kollégákkal.

Arra kérem az olvasót, ne értsen félre. Nagyon hasznos az angol mint tudományos közvetítő nyelv. Mindent elkövettem annak érdekében, hogy a Budapesti Műszaki Egyetemen angolul is folyjék mérnökképzés (ez magyar és külföldi hallgatóknak egyaránt hozzáférhető), de azért is küzdöttem, hogy a magyar és az angol mellett legyen francia, német és orosz nyelvű mérnökképzés is, elsősorban a magyar hallgatók nyelvi felkészítésének érdekében. Az angol nyelvű képzés több mint tízéves, a francia, a német és az orosz nyelvű képzés öt éves tapasztalatai kedvezőek: érdeklődő hallgatók minden évfolyamon akadnak. Oktatóink aktívan használják az idegen nyelveket, kapcsolataink a külföldi társegyetemekkel igen szorosak, és eddig még anyagilag is fenn tudtuk tartani az idegen nyelvű képzést, jóllehet a Művelődési tárca az orosz nyelvű robottechnikai képzéshez adott pénzügyi kereten kívül semmilyen anyagi vagy erkölcsi támogatást nem nyújtott.

A jövőendő Európában (ha az egyesült Európa nem kíván az USA epigonja lenni) a többnyelvűség és többkultúráság jelentheti a többletet. Ehhez az ötnyelvű mérnökképzés talán egy szerény hozzájárulás az egyébként minden jövőendő magyar mérnöknek kötelező két nyelvvizsga mellett.

Az orvosi szavak írásának általános szempontjai és lehetőségei

1. ALAPGONDOLATOK

Talán provokációnak is nevezhető – és bevallom: valamelyest annak is számom –, hogy az orvosi szakszavak írásával foglalkozó előadásomban először az általános, nem szakmai jellegű helyesírás jelentőségére hívom föl a figyelmet. Erre két jó okom is van!

Az első egyszerűen csupán az, hogy a különféle írásos szakmai megnyilvánulások (tehát a nyomtatott cikkek, tanulmányok vagy épp reklámanyagok mellett külön hangsúlyosan gondolkodom például az interneten megjelenő szakmai szövegekre is) alapvetően magyarul fogalmaztatnak meg, ám megdöbbentő módon a hibák túlnyomó többsége nem is szakmai nyelvi probléma, hanem – és bármily ijesztő, ezt ki kell mondanunk – elemi, sokszor gyermekded helyesírási tévedés. Úgy vélem, ez a jelenség a magát értelmiséginek tekintő orvostársadalom szégyenletes hibája! (Felmentést ugyan számunkra nem ad a tény, de a helyzet súlyosságát jól mutatja: a szakfordítást és nyelvi, illetve szaknyelvi lektorálást vállaló cégek honlapjait az interneten fölülte megdöbbenéssel állapíthatja meg bárki, hogy magukon, ezeken a honlapokon is nyüzsgögnék a primitívnél primitívebb hibák!!!)

A másik ok, amely miatt az általános magyar helyesírás szabályainak fontosságára kell gondolnunk az, hogy csak ezek ismeretének szilárd alapjaira építhetjük szakmai helyesírásunk elveit és gyakorlatát. Jusson eszünkbe: „*A magyar helyesírás szabályai*” most is érvényes, tizenegyedik változata maga is foglalkozik például az idegen szavak anyanyelvi környezetbe illesztésével. Ezek megkerülhetetlen ismeretek.

Külön nehézséget okoz az a tény, hogy az egyszerű helyesírási kérdéseket sok esetben nehéz vagy éppenséggel lehetetlen a stílus gondoktól elválasztani. Jól példázza ezt a szaknyelvvvel is foglalkozó *Lenhossék Mihály* 26 pontból álló tanácssorozata, melyben vegyesen találkozunk helyesírási és stílus kérdésekkel, illetve az idegen szakszavak használatának problematikájával.

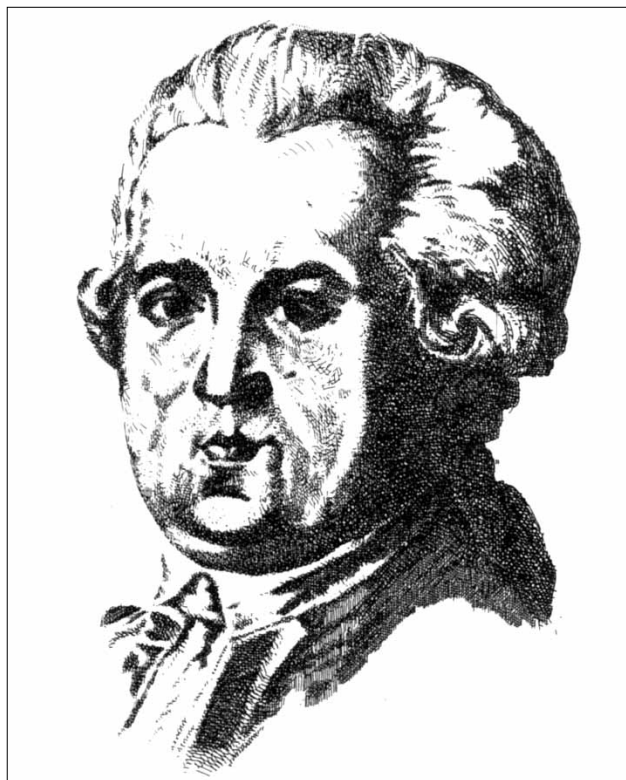
Az orvosi szavak írásának az általános szempontjai – amelyek alapján saját helyesírásunkat kialakíthatnánk: márpedig ez a feladat bizony ránk, szakmabéliekre és a minket segítő nyelvészekre vár! – mindig is a viták középpontjában álltak. Itt csak utalok *Tóth Mária* 1987-ben született bölcsészdoktori disszertációjára, „*Az orvosi szakszókincs fejlődésének története az orvosi helyesírás tükrében*” című munkára, mely alapos, teljes képet ad az immár évszázados „szaknyelvkorörténetről”: mindenkinek ajánlható, értékes, érdekes és elgondolkasztató áttekintés ez a tanulmány!

Én most ilyen mély elemzésbe nem kezdek bele, csak néhány, gyakran problémát okozó, vitákat gerjesztő kérdést említek meg.

2. MAGYARUL VAGY IDEGEN SZÓVAL?

Örök kérdése az orvosi szaknyelvhasználatnak, hogy mikor jogos, helyes egy-egy idegen szót, kifejezést használni (és itt már rég nem csupán a latin nyelvről van szó: gondoljunk a töményen angolból közkeletűvé vált szakszóra), és mikor szükséges, illeendő vagy épp helyesebb valamelyik magyar megfelelőt alkalmazni. Mint mindenben, úgy itt is a legfontosabbnak az „arany középút” elvét tartom. Bár a más szakmákkal való (kriminalisztika, jog) együttműködés olykor-olykor megköveteli, hogy még egy adott egyetemi tankönyvben is szerepeljen a „felső ürös visszer” kifejezés, ennek mindennapos használata a „vena cava superior” helyett nemcsak hogy gyakorlatilag elvárhatatlan az orvostársadalomtól, de a magyar változat a mai orvosi nyelvhasználatban ráadásul kicsit komikus csengésű – arról nem is szól-

RÁCZ SÁMUEL (1744–1807)

va, hogy bizonyos esetekben egyenesen zavaró, hiszen a VCS-szindrómát mindenki így ismeri, s nem FÜV-szindrómaként...

Amit lehet, természetesen írunk magyarul – de helyesen! Elkeserítő „kontrollált, randomizált” vizsgálatokról hallani: az angol tükörfordítás – ha bele is gondolunk abba, hogy mit írunk le – nem egyszerűen ronda, hanem értelmetlen is. Itt „kontrollós, véletlen besorolásos” vizsgálatokról van szó: hatalmas ám a különbség! Másik kedves példáról, az „EBM” angol betűszó helyes magyarításáról külön nem szólok: erről rendkívül alaposan, kristálytisztá logikával írt már dr. Varga Zoltán kollégánk.

Ide tartozó kérdés – számomra talán a legizgalmasabb – a valószínűleg lefordíthatatlan idegen szakszavak használata. Hepar helyett természetesen írjuk azt, hogy máj – de ki tudná a *decompensatio* szót a maga jelentéstani teljességében magyarul mondani? Bizony, nehéz feladvány ez, hiszen e szakszóban nem csupán egy állapotról (elégtelenség) utalunk, hanem egy azt megelőző, hosszabb folyamatra és annak jelenlegi állására is. A kimerülés szavunk viszont jelentéskörét tekintve meglehetősen kötött a nyelvünkben: egyszerűen furán hangzik az, hogy „szívkimerültség”.

Próbálkozni, kísérletezni, szavakat, kifejezéseket teremteni persze lehet, sőt, kell: ne felejtsük el, hogy maga *Bugát Pál* is szavak tömegét találta ki, s ezeknek csupán töredéke maradt meg számunkra is hasznos szóként – mégis ezek a szavak adják a mai magyar orvosi szaknyelv alapjait.

3. MAGYAROSAN VAGY LATINOSAN?

Ez a másik idült és örökzöld szaknyelvi kérdés, és ez már valóban szigorúan helyesírási témakör. Egyszerűen arról van szó, hogy az idegen szavak írását „*A magyar helyesírás szabályai*” érvényes kiadása elég világosan szabályozza. Emellett rendelkezésünkre áll a köznapian zöld könyvként emlegetett, az Akadémia által is elfogadott „*Orvosi helyesírási szótár*”. Akár jónak tartjuk ezeket, akár nem: jelenleg e műveket kell helyesírásunk alapforrásainak tekintenünk, és ki kell mondani: aki nem ezt tartja szem előtt, az helyesírási hibát követ el!

Mindez viszont semmiképpen sem jelenti, nem jelentheti, hogy nincs jogunk, módunk – és főleg okunk – beszélgetni, vitatkozni ezekről a kérdésekről. A helyesírás – és ez áll a szaknyelvi helyesírásra is – nem kőbe vésett törvények gyűjteménye, hanem egy, a nyelvvel párhuzamosan fejlődő, változó, csiszoló, alakuló rendszer, amelynek legfőbb célja nem bármiféle dogmák védelme, hanem egymás minél pontosabb megértése, a világos gondolat rögzítés és -átadás! Ezért sokszor esetlegesnek is

tűnhetnek a szabályok: nem az a fontos, hogy milyen módon írunk le valamit, hanem az, hogy egyformán tegyük ezt, közös, kompromisszumokkal meghozott döntéseink után. (Jól példázza mindezt a következő. A Brencsán-féle *Orvosi szótár* 1979-es kiadása még a helyesírási alapelvek között azt írja: „*A magyar és idegen szóból álló szóösszetételt mindig kötőjellel kapcsoljuk össze.*” Ma ez helyesírási hibának számít a fentebb említett két szakkönyv szerint, de fontos azt is tudni, hogy a Brencsán-szótár három évvel későbbi kiadása már szintén a mai elvet, az egybeírást támogatja! Az egységesség jelentőségét külön kiemeli az a tény is, hogy az interneten való keresgéléskor a számítógép karaktereket ismer fel csupán, és nem nagyon „töri a fejét” azon, hogy esetleg más helyesírás szerint írtuk be a kulcsszót.)

Fontos tehát azon is elgondolkoznunk, hogy melyek azok a szakszavak, amelyek közismertségük folytán már kiérdemelték, hogy magyar leírással emeljük be őket anyanyelvünkbe, idegen eredetű magyar szóként. A „*diabétesz*” ezt már elérte: csak így írható le (kifejezésekben továbbra is a hagyományos írásmód a helyes: „*diabetes mellitus*”). Személy szerint az a véleményem, hogy egy latinosan, idegenesen írt szakszó akkor lépi át a magyar nyelvbe helyezhetőség határát, amikor már rendszeresen magyar képzőkkel látjuk el: ez az adott szó „élettörténetének” – úgy vélem – kritikus pillanata.

4. A JÖVŐ

Már az előbbiekből is következik, hogy sok feladatunk van szaknyelvünk ápolása terén. Az „*Orvosi helyesírási szótár*” folyamatosan avul el: tömérdek szó vált egészen közismertté, átírhatóvá, közben új szakszavak ezrei születtek meg, és eddig sohasem látott mértékben burjánzanak a szaknyelvi rövidítések. Ezek gyűjtése, rendezése, leírásuk, használatuk tisztázása a rohamosan fejlődő orvostudományt követve alapvető munkánk kell, hogy legyen.

De rengeteg más problémás feladat is megoldásra vár még. Csupán néhány érdekes témát említek: az onkogének nevezékternének rendezése, a vírusok neveinek leírása, használata, az együttgondolkodás a társtudományok szaknyelveinek szakértőivel (kémia, biokémia, zoológia, fizika stb.).

Ezekkel a kérdésekkel minél előbb és minél alaposabban kell foglalkoznunk, ha nemcsak orvosok, hanem egyúttal magyar szaknyelvet használó orvosok is akarunk lenni.

Márpedig ennek a rendezvénynek, és az induló orvosi szaknyelvi lapnak éppen ez a célja!

DONÁTH TIBOR

Gondolatok a magyar anatómiai nevezéktanról

Bevezetőm alapgondolata: nem olyan régen, csak néhány évtizede döbrent rá az ember, hogy az élet fennmaradásához a Földön elengedhetetlen a körülöttünk levő világ és a benne élő növények, állatok védelme, a környezetvédelem. Mindezen törekvések mára már egy világprogram részeivé váltak.

De az életen túl az ember teremtette kultúrát is védeni kell, ennek pedig a legfőbb támasza a nyelv. Így jutunk el oda, hogy a kultúra megőrzéséért minden nemzet elsőrendű feladata nyelvének védelme, annak állandó ápolása és fejlesztése.

Ma a magyar szaknyelvről, a magyar orvosi szaknyelvről gondolkodunk közösen, ami azért elsőrendű fontosságú, mert annak magyarsága például szolgálhat a köznyelv számára, elősegítve új fogalmak magyar megfelelőinek meghonosodását.

Előljáróban szögezzük le, hogy az anatómiai nevek és az azokból képzett fogalmak az orvosi szaknyelv döntő részét képezik. Minthogy a nevezéktan a priori latin, illetve görög szakszavakból áll, érthető, hogy a múltban az orvosi nyelv a latin volt.

Már a XV–XVI. században voltak törekvések a nyelvvezetnek nacionalizálására, de ez mindig nagy ellenállásba ütközött. 1585-ben *Etienne Gourmelen*, a párizsi orvosi fakultás dékánja, megakartá akadályozni *Ambroise Paré* (korának és talán a sebészetnek legnagyobb alakja) „Sebészet” című könyvének megjelenését, mert a szerző munkáját latin helyett a „vulgáris” francia nyelven írta meg. *Nota bene: Hippokratész és Galénosz* sem latinul, hanem anyanyelvükön, görögül írtak.

Magyarországon az orvosi oktatás messzire nyúlik a múltba vissza, de a tanítás nyelve akkoriban kizárólag a latin volt. A szaknyelv és a tanítás elválaszthatatlan fogalmak, és minthogy az oktatás nyelve idegen volt, nem születhetett hazai szaknyelv sem.

A XIV–XV. század hazai egyetemein, Budán, Pécsen, Pozsonyban a papok, szerzetesek latinul tanítanak. A mohácsi vész ezt a kultúrát elpusztítja és orvosaink a diplomájukat külföldi egyetemeken nyerik el, ahol a szaknyelv a latin, esetleg a német. A magyarországi orvosképzésről az 1723. évi országgyűlés fogad el határozatot és *Mária Terézia* 1769-ben hozzájárul egy önálló, nagyszombati orvoskar létesítéséhez. Itt az elsők között az anatómiai tanszék is megalakul, ahol a tanítás *Albini* és *Winslow* latinul írt tankönyvei alapján természetesen latinul folyik, így magyar orvosi szaknyelv sem születhet.

A XVIII. század nyolcvanas éveiben *II. József* erőszakos németesítési törekvései következtében az egyetemeken a német lett a tanítás nyelve, és mind a tankönyvek, mind a szakpublikációk

németül íródtak. A németet preferáló, 1784. évi nyelvrendelet reakciójaként kezdett kibontakozni a magyar nemzeti nyelv ápolásának mozgalma, és megújult a nyelvújításra törekvés. *Rácz Sámuel*, aki az élettan és egyidejűleg az anatómia tanára is, a magyar nyelvű tankönyv-, és szakirodalom megalapítója; az 1772-ben Budán megjelenő munka címe: *Az emberi élet általános ismeretét tanító könyv*.

Ezzel kezdetét veszi a magyar nyelv fejlesztése és az önálló magyar orvosi szaknyelv kialakítása, ami annyira eredményes, hogy mintegy száz év alatt csaknem 10 000-rel gyarapítja a magyar nyelv szó- és kifejezőkészségét. A nyelvújító mozgalom (olyan elődök nyomán, mint *Apáczai Csere János*, *Geleji Katona István*, *Dugonics*, *Baróti Szabó*, *Barczafalvi*, *Csokonai*, *Bessenyei*) felismerte, hogy az adott helyzetben a nyelvművelés a Habsburgok németesítési törekvéseivel szemben egyúttal nemzetmentés is, és a nemzeti öntudat ébrentartása, illetve a magyar tudomány fellendítése csak a nemzeti nyelv fejlesztésével érhető el. E téren úttörő munkát végzett *Bugát Pál*, aki 1828-ban megjelent *Hempel-fordításában* sok száz új magyar anatómiai szakszót használ, amelyek megértését segítő a könyvhöz külön függelékkel illeszt az alábbi címmel: *Bonctudománybeli műszótár, meg azon ritkább szavaknak deák-magyar, ill. magyar-deák szótára, melyek ezen munkában előfordulnak*.

Meglepődünk, ha belelapozunk a 85 oldalas latin–magyar szótárba. Ez a munka a magyar anatómiai szókincs eredő forrása.

Néhány példát kiragadva: *acetabulum* – *ízüapa*, *alveolus* – *fogmeder*, *aponeurosis* – *bőnye*, *bronchi* – *hörgők*, *dentitio* – *fogváltás*. Mesteri szóalkotások, melyek mai magyar szakszókincsünk törzsanyagát adják. Természetesen nem mindegyik magyarárt került át a nyelvi gyakorlatba. Egyesek erőltetettek, esetenként mosolyra készíthetők voltak, mint például a *trachea* – *gőgsíp*, *pancreas* – *husmind*, *fluxus menstruus* – *hódcsur* szóalkotások. De *Bugát* dolgozik, és 1843-ban kiadja a már 40 000 magyar szakszót tartalmazó *Természettudományi Szóhalmaz* című könyvét. Ebben a műben az úttörő munka a bonctani, orvosi műszavak megalkotása, minthogy a természettudomány más területeiről, mint az ásványtan, a növénytan, a gyógyszerészet már álltak rendelkezésre magyar szakszavak, melyeket munkájába beépített.

Bugát fáradhatatlan törekvései nem maradtak eredmény nélkül, amit bizonyít az első magyar nyelvű orvosi folyóirat, a *Markusovszky* által 1857-ben alapított *Orvosi Hetilap* írásainak nyelvezete.

György Lajos (1995) az Orvosi Hetilap 1859-es III. évfolyamát átnézve, az orvosi közleményekben gyakorlatilag nem talál idegen szavakat: *a betegség, a kórbonctani elváltozás, az anatómiai struktúra* magyar szakszóval szerepel, melyet zárójelben követ a latin megfelelő. Néhány példa: *bélgurdély (diverticulum), behüvelyződés (invaginatio), túltengés (hypertrophia), hólyagfenék (fundus vesicae)*.

A magyar orvosi szaknyelv ilyen mértékű felvirágoztatása kétségkívül Markusovszky érdeme, aki a nemzeti irányt a folyóirat megalapításakor elsőrendű célnak tűzte ki.

Hasonló utakon indult el a második magyar orvosi folyóirat, az 1860-ban alapított *Gyógyászat* című hetilap.

A kilencszázas évek elejétől kezdődően sajnos mindkét folyóirat fokozatosan csak a latin kifejezéseket használta, és miként azt György Lajos, az 1901-es Orvosi Hetilap átnézésekor megállapította, az olyan elfogadott magyar szakfogalmak, mint a *gümőkór, a megelőzés, a fertőzés* már alig szerepelnek.

Nyelvi tekintetben a mai orvosi szaklapjainkat a káosz jellemzi. Mind a szakfogalom nyelvi meghatározásában, mind ortográfiájában (egy azon dolgozaton belül is) olyan összevisszaság uralkodik, amely feltétlenül megszüntetendő. N. Sándor László (1977) tanulmányában e jelenséget „szerkesztői megalkuvással” próbálja magyarázni. Mindenesetre a nyelvi lektorálás elmaradása a dolgozatot és tágabb értelemben a folyóiratot tekintve feltétlenül értékrombolás.

Az anatómia tudománya jó példa arra, hogy hogyan kell annak szaknyelvét, szakszavait ápolni, rendszerezni, nemzetközileg egységessé tenni. A XIX. század végi anatómiai terminológiai káoszból, a szinonimák tengeréből, a több mint 50 000-es szakszótömegből 1895-ben, Baselben egy 5000 latin szakszóból álló szójegyzéket állítottak össze, mely mint *Basel Nomina Anatomica* (BNA) szolgált hivatalos alapul a világ szakemberei számára. Jóllehet, az elmúlt 100 évben többféle szakszólístával próbálkoztak – így készült 1935-ben a *jénai Nomina Anatomica* (JNA), 1950-ben a *birminghami revízió* (BR), majd 1955-ben a párizsi *Nomina Anatomica* (PNA) és azóta is számos módosítás történt –, ma is valamennyinek az alapjául a BNA szolgál. A szakszólísta nemzetközi elfogadottságát 1950–1991 között egy angol vezetésű, 13 tagú nemzetközi szakbizottság, az IANC (melynek e sorok írója is tagja volt), 1991-től pedig egy amerikai vezetésű, 23 tagú szakbizottság, az FCAT biztosítja.

Megvan tehát a szaknyelvhez szükséges latin szakszógyűjtemény, és ennek mára elkészült az angol megfelelője is. Így tehát

a nemzetközi szakirodalomban módunk van akár a latin, akár az angol szakkifejezéseket alkalmazni.

Most következik a mi sürgős feladatunk, a hazai szakszógyűjtemény megteremtése, ami a közben 5000-ról 7000-re duzzadt latin, illetve angol szakszógyűjtemény magyarítását jelenti. Magam, aki most egy „*Négynyelvű anatómiai szótár*” című összeállítás elkészítését fejeztem be, felelősen állítom, hogy a hivatalos latin szakkifejezések magyar kiváltói csaknem valamennyien megvannak a magyar nyelv kincsestárában (pl. a *pedunculus cerebellaris inferior* magyar kifejezéssel: *alsó kisagykar*). Fontos, hogy a gyakorlatban kell a hozzáállásunkat megváltoztatnunk (például *pneumothorax therapia* helyett *légmellkezelést*, vagy *cytologiai methodica* helyett *sejtteni módszert* mondjunk, illetve írjunk).

Egy másik oldalról közelítve, a magyar orvosi szaknyelv megteremtésén és használatára buzdításán munkálkodva érdemes felvetni az *eponimák*, a szerzői névvel jelölt fogalmak létjogosultságát a szakszavak alkalmazása során. A klinikumban az elsőként leíró szerző nevével jelzett betegségek, tünetek, tünetegyüttesek, szindrómák közötti eligazodást külön szótárak segítik elő. Az anatómusok is már az első hivatalos listába, a BNA-ba számos eponimát vettek fel, amelyek használatát sajnálatosan később törölték. 1999 óta az új lista, a *Terminologia Anatomica* (TA) már ismét 300 eponimát tekint nemzetközileg elfogadottnak.

Mit jelent ez a hazai szaknyelv tekintetében? Azt, hogy sok esetben a bonyolult latin szakkifejezés helyett egy szerzői névvel ellátott magyar szakkifejezést használhatunk. Például a *gyri temporales transversi* helyett *Heschl-tekervények*, a *plicae circulares intestini tenuis* helyett *Kerckring-redők*, vagy egy még komplikáltabb latin szerkezet, a *canaliculus osseus nervi petrosi mionoris* helyett *Arnold-csatorna* írható, mondható. Más szóval az összetett latin szakkifejezéseket egy nemzetközileg elfogadott, világos eponimával váltjuk ki.

Végezetül a fent leírt gondolatokat három pontban összegezném.

1. Új, magyar szakszóalkotásnál három szempont tartandó szem előtt:

- a) szemantikai azonosság (*corpus luteum: sárgatest*),
- b) nyelvi elfogadhatóság (*rotatio: forgómozgás*),
- c) pedagógiai prakticitás (*cavum tympani: dobüreg*).

2. A magyar orvosi szakszavak használatával megszűnik az ortográfiai bizonytalankodás.

3. Minden megjelentetésre benyújtott orvosi szakanyag esetében a szakmai értékelés mellett történjen *nyelvi értékelés*, és a jó példát elsősorban az egyetemi tankönyvek szolgáltatassák!

Híd a szerző és az olvasó között: a szaklapszerkesztő nyelvi felelőssége, kételyei és teendői

1. BEVEZETÉS

1.1 Ki a felelős a szaklapok nyelvi minőségéért?

„A magyar nyelvű szakirodalom nélkül nyelvünk szegényedik” (1). Fehér János professzor e szavakat a 2000 szeptemberében lezajlott budapesti „Újságírás és könyvkiadás az orvostudományban” címmel rendezett konferencián mondta érvként arra a kérdésre, szükség van-e magyar nyelvű orvosi publikálásra. Kijelentésével egyetértek, ugyanakkor az a benyomásom, hogy az orvosi publikációk nyelve az utóbbi években is egyre szegényedett és szürkült, pedig egyelőre létezik magyar nyelvű szakirodalom.

Ki tehet valamit azért, hogy a sorvadás folyamatát megállítsuk, vagy épp visszafordítsuk? Véleményem szerint a publikálási folyamat három fő láncszemének – a szerzőnek, a szerkesztőnek és az olvasónak – egyaránt van rá lehetősége. Mindhármuknak megvan hozzá a maga eszköze. Az olvasónak joga és lehetősége – talán kötelessége is lenne? – olvasói levelekben felróni a médiumoknak az észlelt hibákat. A szerző és a szerkesztő lehetőségeit az alábbiakban próbálom meg ismertetni.

1.2 Előadásom célja

A konferencia céljával összhangban azt kívánom összegezni, hogyan járulhat hozzá a szaklapszerkesztő ahhoz, hogy a magyar orvosi publikációk nyelve ne sorvadjon, szürküljön, sőt, lehetőleg a szakcikkek is legyenek – amennyire a tudományos műfajok lehetővé teszik – nyelvileg változatosak, élvezetesek, de legálábbis egyértelműek, világosak, szép stílusúak.

Megpróbálom vázolni a szaklapszerkesztő teendőit, a szerző és a szerkesztő munkakapcsolatának egyes pontjait, kettőjük nyelvi felelősségének határait. Mindezt annak a fényében teszem, hogy a publikálási folyamat harmadik láncszeme, az olvasó szakmai és nyelvi szempontból egyaránt elégedett lehessen a szakkiadványokkal, és olyan nyelvi igényességet tapasztaljon általuk, amely hatást gyakorol rá, és rajta keresztül a szakmai kommunikáció minőségére.

2. A NYELVI FELELŐSSÉG

A média kritikai megközelítésének szakemberei elsősorban a tömeg tájékoztatási eszközökkel foglalkoznak. Megállapításaik azonban nagyrészt az orvosi szakmédiaira is vonatkoztathatóak, hiszen ezek szakemberei is egy teljes populációhoz, a Magyarországon közel negyvenezer főből álló orvosi társadalomhoz szólnak.

Deme László A tömeg tájékoztató eszközök nyelvi felelőssége című tanulmányában (2) ezt a költői kérdést teszi fel: „*Miért nem elégedtem meg tanulmányom címének megválasztásakor a »nyelvi képlete« megjelöléssel, miért ez a jelzős szerkezet került a végére: »nyelvi felelőssége«?*” Válaszában hangsúlyozza: a tömeg tájékoztatásnak felmérhetetlenül nagy a befolyása a tömegek nyelvérzékének és nyelvhasználati kultúrájának alakulására. A médiumok „szentesítik és terjesztik” a nyelvi szokásokat, fordulatokat, elemeket, így alapvető hatásuk van a nyelvhasználatra.

Balázs Géza kommunikációelméleti és nyelvi írásaiban feltehető gondolatai sorából az alábbi emelném ki: „*A médiakommunikátorok nemcsak a közölt tartalom, hanem a nyelvi forma szempontjából is »kapuőr« szerepet töltenek be. Rajtuk is áll, hogy egy új szó, egy – esetleg idegen eredetű – kifejezés bekerül-e a köz tudatba*” (3).

A nyelvész szaktekintélyek tehát a médiakommunikátorok nyelvi felelősségéről és kapuőr szerepéről beszélnek. Mi a helyzet ma az orvosi szakfolyóiratok esetében ezen a téren?

3. A SZERKESZTŐ SZEMÉLYISÉGE ÉS MUNKÁJA

3.1 Ki és mi a szerkesztő?

Erre a kérdésre hadd ne én válaszoljak, hiszen nálam sokkal bölcsőbbek próbálták már meghatározni a szerkesztő szerepét. Ebben a 3.1-es pontban minden gondolat az aranytollas publicistától, a Déry Tibor-, Szabó Zoltán-, Magyar Lajos-, Opus- és Kisebbségekért díjjal kitüntetett Bodor Páltól származik (4).

A szerkesztő – a szerzőhöz hasonlóan – személyességét, leleményét, komponáló képességét, ötletességét, arányérzékét veti latba. A szerkesztő: egyben az edző, a gyűrő, a szellemi-politikai menedzser; de még a hangszerelés is rátartozik, s övé a pult és a karmesteri pálca is. Szerepe kissé emlékeztet a reneszánsz festőművész mestereinek iskolavezető szerepére, amikor azok hosszú éveken át maguk talán nem is festettek, csak tanítottak, korrigáltak, naponta körbejárták a műhely minden festőállványát, és oktattak, javítottak.

A szerkesztő szerepe hasonlít a színházi rendező (vagy a karmester) munkakörére, helyzetére. Akkor is nélkülözhetetlen, ha az együttes csupa fényes tehetségből áll, ha a választott darab remekmű, ha a színpad és a nézőtér csodás.

Tudjuk, ugyanabból az anyagból („nyersanyagból”) a jó szerkesztő jó lapot, a rossz szerkesztő rosszat szerkeszt. Magyarán: a

szerkesztő nem azonos a kész cikkeket átjavító, meghúzó, lap-számokra és oldalakra koncipiáló-elhelyező úrral-hölgygel, aki úgy ül, magányosan, a fülkéjében, mint a bizalmi rendész a Nemzeti Bank pánccéltérképében. A jó szerkesztőnek egyáltalán nemcsak a kéziratral van dolga, kapcsolata.

A jó szerkesztő: ihletadó is. Stratéga. Maga előtt látja azt is, hogy milyen lesz a lap akkor, amikor ő már nem lesz.

3.2 A szaklapszerkesztő sokrétű felelőssége

A szerkesztő munkája rendkívül összetett, két alapvető célja azonban röviden megfogalmazható: az egyik a tudományos információ hitelességének biztosítása (független szaklektor bevonásával), a másik az információ befogadásának megkönnyítése az olvasó számára (5). A szerkesztő felelőssége ezen kívül egyebekre is kiterjed (lásd az 1. keretben). A felsoroltak fontossági sorrendjén (ha van ilyen egyáltalán) lehet vitatkozni, a tudományos folyóirat szerkesztőjétől azonban kétségkívül leginkább a közreadott információk hitelessége kérhető számon. A feladat az elektronikus publikálás elterjedésével – ahogy Szabó T. Attila nevezi, a cybertérben gomolygó tudással és elektronikus özönvízzel – egyre nagyobb felelősséget ró szerkesztőre és szaklektorra egyaránt (6). E cikkben azonban nem ezzel kívánok foglalkozni.

Az alábbiakban arról esik majd szó, hogy mi a helyzet a szerkesztő másik fő feladatával, „az információ befogadásának megkönnyítésével”. Hová helyezzük a szerkesztő felelősségei sorában a nyelvit? Jó helyen van a sor utolsó helyén?

1. KERET

A szaklapszerkesztő felelősségének területei

Tudományos felelősség

A közreadott tudományos információ hitelességének biztosítása, a betegek személyiségi jogainak védelme, az ismételt közlések kivédése, érdeklődések feltüntetése stb. (tudományos őrszem).

Lapszerkesztői („újságkészítői”) felelősség

A lap egyes számainak összeállítása: a tájékoztatás kötelessége, az információk megszerzése és továbbadása az olvasónak.

Alkotói felelősség

Minél jobb lapszámot alkotni a rendelkezésre álló anyagból. Teljessé tenni, szükség esetén kiegészíteni (például fényképpel, kommentárral, karikatúrával stb.) az anyagot.

„Tulajdonosi” felelősség

A lap életben tartásának felelőssége (nem „klasszikus” szerkesztői funkció, a mai Magyarországon azonban aligha nélkülözhető).

Hirdetéspolitikai felelősség

A lapszámok hirdetési kedv szerinti összeállításának elkerülése, az egyes hirdetések helye a lapon belül, az olvasó befolyásolásának megítélése (etikai őrszem).

Nyelvi felelősség

Az információ befogadásának megkönnyítése az olvasó számára (nyelvi őrszem).

3.3 A szerző és a szerkesztő munkakapcsolata

Sok publikáló orvoskolléga számára talán nem is világos, hogy a szerkesztő neki segítőtársa, amint talán az sem, hogyan segítheti őt. A két szakember közös célja, hogy az írást minél többen elolvassák. Ennek szerzői oldala, hogy a cikk szakmai szempontból felkeltse az orvosok érdeklődését. Épp ilyen fontos a másik oldal: a mondanivaló úgy legyen megfogalmazva, hogy az olvasásába minél kevesebb olvasónak törjön bele a bicskaja.

Tapasztalataim szerint a szerzők nagy része viszonylag könnyen elfogadja a szerkesztő tudományos felelősségből adódó ténykedését: kérésére – amelyet sok esetben lektori véleménynyel támaszt alá, de akár a lektorálás előtt is – átdolgozzák az írásukat, elfogadják a szerkesztő esetleges átrendezését, pontosítják az irodalomjegyzéket stb. Elfogadják tehát, hogy a szerkesztő szakmai-tudományos munkája által közleményük értékesebbé válhat.

Más azonban a helyzet, ha a tudományos tartalomról a gördülékenyebb, egyértelműbb, tömörebb, magyarosabb fogalmazásra, azaz a szavak és a mondatok szintjén – vagy épp a helyesírás terén – végrehajtandó beavatkozásokra terelődik a szó. Itt mint ha intim zónához érnénk. A szerzők talán úgy érzik, ezen a téren a szerkesztő nem segíteni akar nekik, hanem megnyírbalni alkotói szabadságukat.

A dolog persze kétélű, hiszen igaz: nincs ma Magyarországon fóruma, intézménye a szerkesztőképzésnek. Aki orvosszaklapszerkesztői pozícióban dolgozik, az többnyire elsősorban orvos és csak másodsorban szerkesztő, így szorgalmán (önképzés), tehetségén és az erre a munkára fordítható idején múlik, hogy valóban tud-e segíteni. A szerkesztői kinevezés nincs feltételhez kötve, így a szerkesztők hitelét orvosszakmai tekintélyük hivatott biztosítani, holott ez a fajta tudás ebben a pozícióban – bár kétségkívül fontos – nem elégséges. A szerkesztőknek tehát képzésre és továbbképzésre van szükségük, hogy betölthessék sokrétű funkciójukat.

4. AZ ORVOSI SZAKLAPOK SZERZŐINEK ÉS OLVASÓINAK NYELVI IGÉNYESSÉGE

4.1 A „tisztességes” nyelvhasználat: a szellemi higiénia alapfeltétele

„Már a papíron jól sikló golyóstollal is sokkal trehányabban írtunk, mint eleink a lúdtollal. A számítógépes írás viszont – hála a helyesírás-ellenőrző programoknak is – a hibátlanosság benyomását kelti akkor is, ha a szöveg valójában nyelvtanilag megformálatlan, ki-munkálatlan. A kiadók viszont, amit a technikába kénytelenek fektetni, leginkább a szöveggondozáson spórolják meg. Félek tehát, hogy a sok szép könyvbe sok kesze-kusza szöveg is bele fog kerülni. A nyelvi igénytelenség tekintetében ugyanis semmilyen fordulat jeleit nem látom egyelőre. Márpedig a tisztességes nyelvhasználat nem öncél, hanem a szellemi higiénia alapfeltétele” (7).

Zappe László e sorokat az idei ünnepi könyvhét kapcsán vetette papírra, vagyis nem a szakkiadványokkal kapcsolatban. A számítógépes kultúra, az időhiány, az „SMS-hatás” alól azonban a szakcikk szerzői sem tudják kivonni magukat. Ha nyelvtanilag

esetleg nem a legigényesebb írás kerül ki a kezükből, az biztosan nem tudatos. Mint ahogy az írásaik nyelvi szerkesztése – az „írásmesterség” szabályainak alkalmazása – sem az.

4.2 Tudatosan alkalmazza-e a nyelvi elemeket a szerző?

A válasszal kezdem: a többség nem. A válaszhoz nem bizonyítékok, hanem dedukció útján jutottam el: az orvosegyetemen nem tanítanak írásmesterséget, jó, ha a szakdolgozat írásához irodalomkeresési és néhány szerkesztési jó tanácsot kapnak a hallgatók. Utána pedig aligha akad idejük a nyelvi önképzésre. Publikálni viszont muszáj a szakmai előrehaladáshoz, így kinek-kinek a tehetsége szerint születnek az írásai. Deme László mondta egyszer: először a festőművészek is rajzot és anatómiát tanulnak. Mi, orvosok, csupán anatómiát – aki „rajzolni” is óhajt, saját tehetsége szerint teheti. A publikációs kényszer miatt kénytelenek vagyunk olyan területen alkotni, amelynek fogásait, szabályait, stíluselemeit, műfaji jegyeit sohasem, betűvetési (helyesírási) szabályait pedig régen tanultuk.

4.3 Tudatosan figyel-e az olvasó a szakcikk nyelvére?

„Egy általunk végzett olvasói felmérésből kitűnt, hogy a legtöbb olvasó kevésbé olvas tudatosan, nem keresi azokat a formai jegyeket, amelyek meggyőzik őt arról, hogy a közölt információ releváns és hiteles. Talán kényelemből, sokan megelégszenek azzal, hogy elfogadják a folyóirat hitelessége zálogaként pusztán a szerzők vagy a főszerkesztő nevét” – írta nemrég az egyik rangos magyar orvosi szaklap főszerkesztő-helyettese (5). Márpedig a szaklap olvasójának a hiteles információ a lényeg, amelyből tanulhat, s ha még ennek jegyeit sem részesíti kitüntetett figyelemben, vajon a nyelv, a stílus, a szóhasználat, a helyesírás mennyire érdeklí?

Arra, hogy az olvasó tudatosan figyelje a cikk nyelvi stílusjegyeit – jó esetben – nincs is szükség. Ahogy a jó bírő sem tűnik fel a sportesemények közönségének, az a legjobb, ha az olvasóban sem tudatosul, hogy a szerző–szerkesztő-páros munkájának köszönhetően milyen könnyedén fogadta magába a leírtakat. Rossz esetben viszont a legbriliánsabb gondolat is megbukhat azon, hogy a körülményes fogalmazás miatt az olvasó idő előtt feladja a küzdelmet.

A mai szakkiadványokban igenis bőven akad nyelvi kifogásolnivaló (8). Ebben a helyzetben az olvasóknak sokkal több helyreigazítást kérő, igényességet sürgető olvasói levelet kellene a szerkesztőségekbe, kiadóknak postázniuk, a szerkesztőknek pedig lapjukban megjelentetniük. Mivel ez nem így van, az olvasók többsége, gondolom, beletörődik a szakmédiумok jelenlegi nyelvi igényességi szintjébe, és csupán a szakmai információkra koncentrálnak.

5. A JELENLEGI ÁLLAPOT KÖVETKEZMÉNYEI

A tudományos folyóiratok szerzői tehát nem tudatosan alkalmaznak a nyelvi elemeket, olvasóik többsége pedig nem keresi tudato-

san a magas nyelvi színvonal jegyeit. Ehhez hozzátehetjük, hogy intézmény, fórum híján a legigényesebb szerkesztők is csak önerőből és a saját lelkiismeretük diktálta mélységben szerezhetik meg a szerkesztői pozíció betöltéséhez szükséges tudást. Tehát a publikálási lánc mindhárom szeme tudna tenni annak érdekében, hogy a szakcikk nyelvi színvonala jobb és kiegyensúlyozottabb legyen.

Kétségtelen azonban, hogy a három láncszem közül a szerkesztő az, akinek a legtöbbet kellene tennie ezen a téren. Ő felel azért, hogy a sok, szép könyvbe, folyóiratba valóban bekerüljenek azok a bizonyos kesze-kusza mondatok. A felkérésre írt cikkét, előadás-összefoglalóját – ahogy a napi gyakorlatból jól ismerjük – az utolsó pillanat után leadó szerző sebtében írt mondatainak ráncba szedése még a legjobb nyelvérzékű, legtekintélyesebb szerkesztőnek is gondot okozhat az időhiány miatt. Ha a szöveggondozás – ez esetben „technikai okok” miatt – elmarad, annak általában nincs következménye. Ha valaki egy-egy kiragadott példát egy-egy kisebb szakterület folyóiratában szóvá is tesz (9), annak hatása mérhetetlenül kicsi. A szöveggondozás elmaradásával kimunkálatlan szöveg kerül az olvasóhoz, aki nem is sejti, hogy egy kidolgozottabb változattal mennyivel jobban járt volna. Ezért ritka kivételtől eltekintve nem is teszi szóvá, hogy kár érte. A szerkesztő már a következő munkán töri a fejét, a szerző pedig nem kap kellő visszajelzést. Zappe László aggályát – „a nyelvi igénytelenség tekintetében semmiféle fordulat jeleit nem látom” (7) – tehát egyelőre én is csak megerősíteni tudom.

6. A SZAKLAPSZERKESZTŐ DILEMMÁI ÉS TEENDŐI

6.1 A szaklapszerkesztő dilemmái

Egy nyelv stílusrétegeinek meghatározó része a mindenki számára közös („nemzeti”) nyelv, illetve ennek központi rétege, a köznyelv. Az egyes stílusrétegekben (szépirodalmi, tudományos, hivatali, szónoki stb.) dolgozó alkotók ebből a közös tárházból válogatnak ki bizonyos elemeket gondolataik kifejezéséhez, másokat pedig tudatosan mellőznek (10). A tudományos stílusrétegre az alábbiak jellemzőek: az értelmi jellegű kifejezőmód (az érzelmi és a festői hatású nyelvi elemek mérsékelt felhasználása), a szigorúan egyértelmű terminológia, a műszavak (terminus technicusok) nagy száma, az elvont szavak (például: jelenség, állapot, előfordulás) gyakorisága, a képszerűség nyelvi elemeinek ritkasága, a világos megértést gátló archaizmusok kerülése. Fontos szerep jut viszont a kötőszóknak és az utalószóknak (10).

Mindebből arra következtethetünk, hogy a tudományos művek általában világos, ám száraz stílusú írások. Általában talán igen, de nem mindig. Kérdés, mit tehet (tegyen) a szerkesztő, ha a tudományos szempontból nem kifogásolható munkát a szerző:

- nem világos formában;
- szárazon vagy túl bonyolultan fogalmazva;
- a szárazságot csökkentő, ám stílusidegen elemekkel megtűzdelve;
- magyartalan kifejezésekkel élve;
- felesleges idegen szavakat alkalmazva írja meg?

Röviden: mire és meddig terjed ki a szerkesztő szabadsága? Mi legyen fontosabb számára: a szerző tisztelete, vagy inkább az olvasó kiszolgálása? Mire jogosítja fel a tudatos „nyelvörködés”? Egyáltalán létezik-e az orvosi szaknyelvnek normája, és ha igen, ismerete elvárható-e minden szerzőtől, olvasótól, és főleg: szerkesztőtől?

6.2 A tudományos nyelvi norma

A tudományos publikálás során sem teszünk mást, mint a kommunikáció bármely más területén: az azonos anyanyelvet beszélők számára egységes eszköztárat, a nyelvet felhasználva közöljük egymással gondolatainkat (11). Ahogy minden belső nyelvi változatnak – például a társalgásnak, a hivatalinak vagy a publicisztikainak – megvannak a saját szokásai és használati szabályai, úgy a tudományosnak is. A nyelvészek ezt normának nevezik (11). Balázs Géza írja róla (3): „*A tömegkommunikációs munkában mindig kell lennie egy olyan nyelvhasználati szintnek, amely mintegy zsinórmértékül szolgál, azaz minta, etalon, norma, hagyomány, sztenderd. Ez az érvényesítendő norma nem valamiféle merev várfal, hanem széles mezsgye, amely többféle stílust, többféle változatot is magába foglal; olyan nyelvhasználat, amely senkit sem sért, amelyet a lehető legtöbbször értenek és elfogadnak, és amely kellőképpen nyitott és rugalmas ahhoz, hogy a nyelvközlősség napról napra újradefiniálhassa, módosíthassa.*”

A norma ismerete tehát abban segíti a szerzőt, hogy az igéyes nyelvhasználati szinten fejezze ki magát, a szerkesztőt abban, hogy ha ettől eltérőt észlel, azt korrigálja a publikálás előtt, az olvasót pedig abban, hogy felismerje, ha ez mégsem sikerül. Attól tartok, hogy mi, orvosok inkább csak sejtjük ezeket a normákat, mint ismerjük. Tanulmányaink során nem erre helyeztük a hangsúlyt, és ez nem is vethető a szemünkre. A sorok között olvasva csipegettünk fel némi effajta tudást az egyetemi tankönyvekből és a szakfolyóiratokból. Viszont sehol nem olvashattunk róluk összefoglalóan. Létezik akadémiai állásfoglalás az orvosi helyesírás ügyében (12), amely nagyon jó iránymutatás lehetne néhány kérdésben (messze nem mindenben), tapasztalatom szerint azonban ezt még a szakkiadók munkatársai közül sem mindenki ismeri, nemhogy a szerzők és az olvasók. Az orvosi szaknyelvi kérdéseknek alig van – a most induló *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóirat sikerében bízva mondjuk úgy: volt eddig – irodalma. A megjelent cikkeket eddig a legkülönfélébb lapokból kellett összegyűjteni.

Az egyértelmű és közismert norma (szaknyelvi irányelv) hiányának következménye, hogy minden egyes megjelenő sor (a hibás, továbbá a nem hibás, de vacak is) a norma részévé válhat, hiszen amit látunk és hallunk, az hatással van ránk. Ez is rámutat a szerkesztő felelősségére.

6.3 A szaklapszerkesztő teendői

6.3.1 A minimális cél

Az orvosi publikációk nyelvhasználatának utóbbi években egyre inkább tapasztalható szegényedése és szürkülése elleni beavatkozásnak véleményem szerint legalább három területre kellene

kiterjednie. Az e három területen elért haladás lehetne a minimális célja azoknak, akik tudatos tevékenységet szeretnének kifejteni e szép és fontos területen.

6.3.1.1 A szóbeli és írásbeli kommunikáció nyelvhasználatának szétválasztása

A vizitek, konzultációk, szakmai megbeszélések, konferenciák résztvevőinek stílusát meghatározza a kicserélendő információk nagy mennyiségéhez képest aránytalanul kevés idő. Mindegyikünk siet, várják a betegek, a kongresszusi előadónak pedig megszabják a rendelkezésére álló időt.

Az orvosi szaknyelv stílusbeli problémáinak egyik gyökerét abban látom, hogy a gyors szakmai információcsere stílusa annyira „belénk ivódik”, hogy a cikkszerzők többsége írásban sem tud szabadulni tőle. Ott is elköveti azokat a hibákat, amelyek a betegágy mellett fel sem tűnnek: nem fordít kellő figyelmet a szavakra, a ragozásra, a szófűzésre, holott az írásnak elvileg nincsenek időbeli korlátjai.

A probléma nem kizárólag az orvosi szaknyelvre jellemző. „*Az utóbbi néhány évtized túlnyomórészt negatívnak tekinthető irányzata a kétfajta – szóbeli és írásbeli – kommunikáció stílusának a közeledése*” – írta a kommunikáció szakértője 1997-es könyvében (11). Magam kitartok szerkesztői pályafutásom elején leírt véleményem mellett (8): annak, aki úgy érzi, hogy gondolatai, munkájának eredményei ország-világ, sőt, az utókor érdeklődésére is számot tarthatnak, és ezért írásba kívánja foglalni azokat, arra kell törekednie, hogy az ne csak szakmailag legyen kifogástalan.

Teendőink egyik fő elemének érzem tehát, hogy a szóbeli és írásbeli kommunikációs irányzatot elválasszuk, úgy, hogy a szóbelin belül is két kategóriát különítsünk el: a betegágy melletti gyors információcsere és a hallgatósághoz szóló előadásokét. Az írásbeli és az előadás kategóriába tartozó szóbeli műfajok nyelvi normájának érezhetően magasabb színvonalúnak kellene lennie az egymás közötti információcsereénél.

6.3.1.2 A szöveggondozás iránti igény növelése

Arra, hogy a szöveggondozást sokan milyen felesleges tevékenységnek érzik, jó példát szolgáltatnak a kongresszusi előadások kivonataiból összeállított kiadványok. Ezek szövegeit az ország legkülönbözőbb pontjain dolgozó orvosok írják, egyetlen kongresszus kapcsán egy ilyen lapszámban akár több száz absztrakt is megjelenhet. Stílusukat, írásmódjukat és nyelvhasználatukat tekintve egytől egyik eltérőek. A kongresszus szervezője legtöbbször az utolsó pillanatban adja át a szerkesztőnek az összegyűjtött absztraktsokrot, azzal a kéréssel, hogy gyorsan adja nyomdába, különben lekési a kiadvány a kongresszusi megnyitót. Szöveggondozásra, korrektúrára sem idő nincs, sem – legalábbis sok szervező szerint – szükség.

Diurnus szerint „*Lapot csinálni: szellemi iparosmunka is. Szerencsétlen, ép nyelvérzékű lapolvasó már annak is örül, ha szellemi zuhanyozórózsájából nem gondolati-nyelvi szenny zúdul rá*” (4). A szerkesztőnek tehát jó iparos módjára kell keresnie és

kijavítania a szövegben a lehetséges hibákat, itt ráncba szedni, ott elsimítani a mondatokat, egy-egy szót kicserélni, egységesíteni az írásmódot az egész kiadványban, egy-egy mondatot áthelyezni, szórendjét úgy cserélni, hogy a megfelelő helyre kerüljön a hangsúly – mindezt persze úgy, hogy a tudományos tartalom semmiképp ne sérüljön. Meg kell tanulnia, hogy vizsgálni kell minden egyes szót, azután minden egyes mondatot, bekezdést, végül az egész cikket egyben. Ezt természetesen megteheti a szerző is – ha van rá ideje, kedve és tehetsége: a szerkesztő ilyenkor örömmel állapítja meg, hogy alig akadt tennivalója. A folyamat elnagyolt részleteit a 2. keretben foglaltam össze.

Teendőink második fő elemének gondolom tehát, hogy a szakkiadványok szerkesztőiben tudatosítsuk: ahogy a tudományos minőség, ugyanúgy a nyelvi minőség, a szöveggondozás rovására sem lehet spórolni, sem az idővel, sem a pénzzel (ez utóbbi alatt azt értem, hogy korrektort kell alkalmazni, és olvasószerkesztőt is, ha időhiány miatt a lapszerkesztő ezt a feladatot nem tudja ellátni).

6.3.1.3 A képzés és továbbképzés fórumának megteremtése

Hiába a nagy tekintélyű, hozzáértő szerkesztő, ha nem tud minden cikket saját maga rendbe tenni – a tudományos szemponton kívül – nyelvi szempontból is. Saját magának is szüksége van a továbbképzésre, és ha vannak munkatársai, őket is képeznie

2. KERET

A szerkesztő munkája a szöveggel

■ Szavak, kifejezések szintje

Valóban azt fejezi ki a szó, amit a szerző kívánt? Beleillik a szövegkörnyezetbe? Nem ismétlődik túl sokszor? Nincs nem oda illő mellékjelentése? Nem tereli el az olvasó figyelmét? Helyesen írta le a szerző? Nincs helyette jobb, többet mondó, kifejezőbb, magyarosabb, tömörebb, egyszerűbb? Egységes a szavak írásmódja az egész cikkben, fejezetben, kiadványon belül? A névelőket megfelelően alkalmazták, a mértékegységeket, rövidítéseket helyesen írták le? Jól kapcsolták a ragokat a szavakhoz, rövidítésekhez?

■ Mondatok, bekezdések szintje

Logikus a mondatfűzés? Nem túl bonyolult a kifejezésmód? A hangsúly valóban azokra a szavakra kerül, amelyekre a szerző szánta? Nincsenek benne felesleges részletek? Nincs túl sok gondolat egyetlen mondatba zsúfolva? Gördülékenyek a mondatok, megfelelő a szórendjük? Megfelelő a szövegdinamika? Nem hiányzik belőle valamilyen információ, kötőszó, utalás?

■ A teljes cikk szintje

Logikusan következnek egymásból a cikk egyes részei (van „íve” a mondanivalónak)? Világosan kiderül az elején az írás célja, és a végén világos választ kapunk a tisztázni kívánt kérdésre? Nincsenek benne az írás műfajához nem illő elemek, frázisok, közkeletűek? Nem túl hivataloskodó, tudományoskodó a fogalmazás? Ellenállt-e a nyelvi divatoknak?

kell. Ha ez az irodalom nehézkes hozzáférhetősége és a megfelelő fórum hiánya miatt nehezen kivitelezhető, az mindenképpen hátráltatja a folyamatot.

Teendőink harmadik elemének tehát annak a fórumnak a megteremtését gondolom, amely az orvos-szerkesztők képzését és továbbképzését szolgálja, természetesen nemcsak a nyelvi felolvasás terén.

6.3.2 További lehetőségek

Természetesen sok egyéb eszköz is segíthetné a nyelvi színvonal emelését, amelyek megteremtését nevezhetnénk maximális célnak. Ezek megvalósulását azonban, úgy gondolom, ma felesleges sürgetni, mert csupán a minimális céllal kapcsolatban leírtaknál is hosszabb idő alatt és csak rengeteg energiával érhetnénk el. Ilyen például az Orvosi helyesírási szótár frissítése és bővítése (az 1992-es kiadásból például teljes egészében hiányoznak a szókapcsolatok), a szakfordítóképzés egységesítése és javítása, hogy a fordítások minőségében is előrelépést érjünk el, vagy a szakszerkesztői munkakör vizsgához kötése, és még bizonyára sorolhatnánk.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

7.1 A szerkesztő: a legerősebb láncszem

A nyelv fontos eszköz a szerző számára: e nélkül nem tudja megosztani a tudását az olvasóval. A szerkesztő a kettőjüket összekötő „híd”, aki – sok más tevékenysége mellett nyelvi is – olyan pluszt tud hozzáadni az írásokhoz, amelyet a szerző nem, vagy azért, mert a cikk írója a szakmai tartalomra koncentrál, vagy azért, mert csak a saját cikkét látja, a szerkesztő viszont az egész kiadványt. A szerepek tehát kiegészítik egymást.

Az olvasó szempontjából ugyanígy érvényes a gondolat. A szerző fontos számára, mert az ő tudására kíváncsi, a szerkesztő pedig garantálja neki mindazt, amit az 1. keretben felsoroltam, így többek között azt is, hogy világos, gördülékeny, „könnyen emészthető” mondatokban kapja az információkat.

A publikálási folyamat három láncszeme (szerző, szerkesztő, olvasó) közül a szerkesztőtől várható el a nyelvi norma legalaposabb ismerete, és ha valóban komolyan kívánjuk venni, hogy szaknyelvünk ne sorvadjon, akkor valamilyen módot kell rá találnunk, hogy a normát a szerkesztők ne pusztán sejtthessék.

Ami a szerző és a szerkesztő munkakapcsolatát illeti: egyrészt azon kell dolgoznunk, hogy a szerzők mind jobban felismerjék: a szerkesztők nemcsak tudományos szempontból, hanem nyelvi is segítő társaik. A másik oldalon a szerkesztők képzésének és továbbképzésének fórumait, intézményeit is hasznos lenne mihamarabb létrehozni.

Az olvasókban tudatosítani kell, hogy maguk is elősegíthetik a kedvező változást: szembesíteniük kell a médiát azzal, ha akár tudományos, akár nyelvi szempontból bírálható színvonalat tapasztalnak.

A három láncszem közül a szerkesztő szerepe még egy szempontból kiemelkedő: míg a szerző és az olvasó elsősorban gyógyít, és csak másodsorban ír vagy olvas, addig a szerkesztő ma-

gára vállalja a lapkészítés gyötrelmeit és szépségeit, no meg sokféle felelősségét. Neki kell az edzőnek, a karmesternek, a legerősebb láncszemnek lennie. Ő teheti a legtöbbet azért, hogy az orvosi szakirodalomban is egyre több olyan alkotás szülessen, amelyre érvényesek Diurnus szavai (4): „A betű nem tud mosolyogni, az írás igen”.

IRODALOM

1. Fehér János. Az orvosi szakirodalom nyelve a történelem folyamán. *Med Sci Monit* 2000;6(S5):9.
2. Deme László. A tömegtájékoztató eszközök nyelvi felelőssége. In: Terestyéni T (ed). *Médiakritika*. Osiris, Budapest 1997.
3. Balázs Géza. A média nyelvhasználatának néhány jellegzetessége. In: Terestyéni T (ed). *Médiakritika*. Osiris, Budapest 1997.
4. Diurnus (Bodor Pál). A kíváncsiság mestersége. HQD, Pilisszentiván, 1999.
5. Németh Éva. Elvek és remények. *LAM* 2000;10(11–12):908–910.
6. Szabó T Attila. A tudományos cikkek elbírálásának buktatói. Gátörök az özőnvízben. *Magyar Tudomány* 1997;42:1084–1088.
7. Zappe László. Olvasás – írás. *Népszabadság*, 2001. július 7.
8. Varga Zoltán. Az orvosi szakcikkek stílusáról és helyesírásáról. *LAM* 1995;5(4):347–351.
9. Sarkady László. Az oesophagus birtokos esete. *Fül-, Orr-, Gégegyógyászat* 2001(47);2:69.
10. Bencédy József. *Sajtónyelv*. Sajtóház, Budapest, 2000.
11. Szabó Katalin. *Kommunikáció felsőfokon*. Kossuth, Budapest, 1997.
12. Halász Béla, Lőrincze Lajos, Keresztury Dezső. Akadémiai állásfoglalás az orvosi helyesírás ügyében. In: Fábíán P, Magasi P (Eds). *Orvosi helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó, Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest, 1992.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönöm dr. Matos Lajos (Fővárosi Szent János Kórház), dr. Gottwald Gizella (Literatura Medica Kiadó) és dr. Wacha Balázs (MTA Nyelvtudományi Intézet) segítségét a kézirat elkészítésében.

Kolposzkópiával kapcsolatos kifejezések

BŐSZE PÉTER

SZERKESZTŐSÉGI BEVEZETÉS

Célunk, hogy az orvosi tevékenység egyes szakterületeinek kisebb részeihez tartozó kifejezéseket, fogalmakat csoportosítva, egy csokorba összeszedve tárgyaljuk, áttekintsük, és az ezeknek megfelelő magyar kifejezésekre akár javaslatot, javaslatokat is tegyünk. Most, a legelső alkalommal, a kolposzkópiával kapcsolatos elnevezéseket gyűjtöttük össze, a teljesség igénye nélkül. Az alábbiakban közreadottak a „Nőgyógyászati Onkológia” című folyóiratban már megjelentek. Újraélesztésüket a nagyobb nyilvánosság miatt tartjuk fontosnak. Ismételten hangsúlyozzuk, hogy minden javaslat megvitatást igényel, és egy-egy szó vagy kifejezés csak az általános elfogadása után tekinthető használatra jogosultnak, esetleg kifejezetten alkalmazandónak. Tisztelettel ké-

rünk tehát mindenkit, orvosokat, nyelvészeket és mindenki mást, aki ebben a témakörben jártas, hogy tegyen javaslatotokat, mondja el véleményét és segítsen a közös gondolkodásban.

Kolposzkópiával kapcsolatos kifejezések, megnevezések

A kolposzkópos elváltozások elnevezései körül még sok ellentmondás van. Kezdetben a német és a latin kifejezések terjedtek el, és ezeket csak az utóbbi évtizedekben váltották fel az angol megjelölések.

A „kolposzkópia” szó magyarra fordítása nehézkesnek tűnik, a szerzőnek nem sikerült egy megfelelő szót találni. A kolposzkópiában használatos angol szakkifejezések javasolt magyar megfelelőit az alábbi táblázatban foglaljuk össze.

ANGOL SZAKKIFEJEZÉS (RÖVIDÍTÉS)

Colposcopy
Satisfactory
Unsatisfactory
Colposcope
Colpophotography
Microcolposcopy
Cervicography
Cervicogram
Speculoscopy
Specialist
Ectocervix
Cervical canal, endocervix
Saline test
Acetic-acid test
Schiller-test/Iodine test
Cytology
Pap-test
(HSIL) high-grade squamous intraepithelial lesion
(LSIL) low-grade squamous intraepithelial lesion
(ASCUS) atypical squamous cell of undetermined significance
Original squamous epithelium
Columnar epithelium
Dysplasia
Cervical intraepithelial neoplasia (CIN)

Carcinoma in situ (CIS)

MAGYAR MEGFELELŐ (RÖVIDÍTÉS)

Kolposzkópia
Értékelhető
Értékelhetetlen
Kolposzkóp
Kolposzkópos fényképezés
Mikrokolposzkópia
Fényképes méhnyakvizsgálat, méhnyakképvizsgálat
Méhnyakkép
Tükrös megtekintés, tükrövizsgálat
Kolposzkópos szakember, kolposzkópos
Méhnyakfelszín
Nyakcsatorna
Sóoldatos próba/vizsgálat, sóoldatvizsgálat, sóoldatpróba
Ecetsavas próba/vizsgálat, ecetsavpróba/ecetsavvizsgálat
Schiller-próba, jódpróba, Lugol-vizsgálat/próba
Sejtkenetvizsgálat, kenetvizsgálat, sejtkenet, sejttan
Papanicolaou-kenet
(NLBE) Nagykokázatú laphámon belüli elváltozás, nagykokázatú laphámbeli elváltozás
(KLBE) Kiskokázatú laphámon belüli elváltozás, kiskokázatú laphámbeli elváltozás
(BKSzL) Bizonytalan kokázatú szabálytalan laphámsejt
Szabályos laphám, eredeti laphám
Hengerhám
Hámkórosodás, kóros hám
A méhnyakrák megelőző állapota, méhnyakrák előtti állapot, méhnyakrákelőző állapot, rák előtti állapot
Laphámon belüli rák, laphámban elhelyezkedő rák, (lap)hám-beli rák,

Microinvasive carcinoma	Mikrorák, mikroszkópos rák
Adenocarcinoma in situ (AIS)	Mirigyhámbeli rák, mirigyhámban elhelyezkedő rák
Metaplasia	Szövetátalakulás
Exophytic condyloma	Hegyes függőly
Flat condyloma	Lapos függőly
Atrophy	Sorvadás
Ulcer	Fekély
Erosion	Kimaródás, hámfosztott terület, hámhiány
Ectopium	Hengerhámosodás
Villus	Boholy
Crypt	Járat
Glandular opening	Mirigynyílás
Cyst	Tömlő
Naboth cysts	Naboth-tömlők/tüszők
Lump	Csomó
Papilla	Szemölcs
Micropapillary	Mikroszemölcsös
Plakk	Körülírt felrakódás
Patch	Folt
Dot	Pötty
Petechia	Pontbevérzés, pontszerű bevérzés
Asperity	Egyenetlenség
Transformation zone (TZ)	Átalakulási sáv (ÁS)
Atypical transformation zone	Kóros átalakulási sáv (KÁS)
Abnormal transformation zone (ATZ)	Kóros átalakulási sáv (KÁS)
Squamo-columnar junction (SCJ)	Laphám–hengerhám-átmenet
Abnormal colposcopic findings	Kóros kolposzkópos elváltozások
Iodine negative epithelium	Jódnegatív laphám
Acetowhite epithelium	Ecetsavfehér laphám
Dense acetowhite epithelium	Vaskos ecetsavfehér laphám
Flat/microconvulated acetowhite epithelium	Lapos/egyenetlen ecetsavfehér laphám
Punctuation (punctuation)	Pontozottság
Fine/coarse punctuation	Finom/durva pontozottság
Mosaic (pattern)	Mozaikosság
Fine/coars mosaic (pattern)	Finom/durva mozaikosság
Atypical vessels	Kóros érrajzat
Intercapillary distance	Hajszálértávolság, hajszálértáv, hajszálerek közötti távolság
Leukoplakia	Fehérfolt
Thin/thick leukoplakia	Vékony/vastag fehérfolt
Excisional therapy	Kimetszéses kezelés
Conisation	Kúpkimetszés
Cold-knife, cold-knife conisation	Szike, szikekúpkimetszés, szikekivágás
Loop excision (diathermy loop)	Hurokkimetszés
Large excision of the TZ (LETZ)	Az átváltozási sáv hurokkimetszése
LEEP (loop electrosurgical excision procedure)	Hurokkimetszés
Colposcopically directed biopsy	Kolposzkóppal irányított kimetszés
See and treat	„Lásd és kezel” (elv)
Ablative (destructive) therapy	Szövetroncsoló/szövetpusztításos kezelés
Laser vapourisation	Lézergőzölögtetési kezelés
Cryosurgery	Fagyasztásos műtét/kezelés/beavatkozás, fagykezelés, fagyroncsolás, fagyasztás
Electrocautery	Elektromos égetés
Surgical margin	Sebszél, sebészi szél

Egy izgalmas gyógyszerleírás

GRÉTSY ZSOMBOR

Egy bizonyos cég bizonyos készítményének a dobozba tömködött gyógyszerleírásában – többek között – a következők olvashatóak.

Adagolását és alkalmazásának időtartamát az orvos állapítja meg. A terhesség első harmadában-, valamint a szoptatás időszakájában nem alkalmazható. Az egyidejűleg alkalmazni kívánt egyéb gyógyszerekről a kezelőorvost tájékoztatni kell. Ugyancsak tájékoztatni kell az orvost a fennálló egyéb betegségekről is. Alkalmazásának első szakaszában – egyénenként meghatározandó ideig – baleseti veszéllyel járó munkát végezni tilos. Alkalmazásának tartama alatt tilos szeszes-italt fogyasztani!

Teljesen ne elemezzük ki a szöveget, de azért a legdurvább hibákat nézzük át! (Ezeket húztam alá.)

1. ALÁHÚZÁS

Az orvos inkább előír, de sok más, értelmes megfogalmazás is lehetséges. Az „állapítja meg” azt sugallja, hogy a kedves beteg már rég adagol és alkalmaz, s az orvos ezt utólag kinyomozza, megállapítja. Furcsa, árnyalt stiláris hibáról van tehát szó.

2. ALÁHÚZÁS

A „harmadában” szó után vajon miért van kötőjel? A szöveg írójára mihez akarná hozzákapcsolni a szót? Ez csúnyán értelmetlen hiba.

3. ALÁHÚZÁS

Pongyola szóismétlés: két szóval arrébb megint alkalmazás szerepel. (A teljes leírásban pedig még jó párszor olvashatjuk a szót... Kár.)

4. ALÁHÚZÁS

Ugyan ki „kíván” gyógyszert szedni vagy adni betegének? Úgy vélem, csak a Münchhausen-szindrómások és a gyógyszerfüggők

esetében helyes a megfogalmazás. Ez bizony nagyon komikus, bántó stílushiba.

5. ALÁHÚZÁS

Én mint orvos azt gondolom, nincs már rá szükségem, hogy a betegem a gyógyszerekről tájékoztasson: sok évig tanultam róluk. A gyógyszereszedés ténye viszont nagyon is érdekel!

6. ALÁHÚZÁS

A „tájékoztatás” szóismétlés – ez stílustalan, és megint merem állítani: a betegségekről is eleget tudok ahhoz, hogy ne a páciens informáljon róluk.

7. ALÁHÚZÁS

Gondolatjel kéne ide, de csak egy kötőjelre futotta, pedig a kötő nem ugyanaz!

8. ALÁHÚZÁS

A „baleseti veszéllyel járó munka” magyarul „veszélyes munka” – terjedős, bikkfanyelvezetű megfogalmazás. („A szöveg nyelvezete bikkfastílusban nyerte el megfogalmazásának végső formába öntését”)

9. ALÁHÚZÁS

Azt, hogy „szeszesital”, még úgy-ahogy meg tudnám indokolni a helyesírási szabályzat alapján, de a helyes forma (Magyar helyesírási szótár, Akadémiai Kiadó, 1999.) ez: „szeszes ital”. Hogy hogyan került oda a kötőjel? A szövegíró bizonytalanságának biztos tünete: se egybe, se külön nem merte leírni a szót.

Sajnálatos, hogy nem egy direkt kipécézett gyógyszerleírásról van szó. Szomorú, de ez az átlagos helyesírási-stiláris színvonal. Magam arra is kíváncsi lennék, hogy az itt bemutatott példa „alkotója” ráismer-e saját „művére”...

ESZPERENTE

A feladat a következő: a megadott orvosi-egészségügyi kifejezéseket minél ötletesebben fogalmazza meg eszperente nyelven, azaz csak „E” magánhangzót használva. Következzék pár példa!

FOGZÁS kezdetlegesen fejlett embercsemete keserves rettenete, mert szerve, mellyel eledelet szeldel s reszel serken...

HIPOCHONDER ezen ember szenved s szenvedleg, ellenben nem beteg...

HASMENÉSES bele rettenetesen hevesen termel s ereszt el kellemetlen testeket s nedveket...

A példák után néhány jóval nehezebb, szintén „eszperentésítendő” szó, kifejezés:

**HIDEGRÁZÁS, ORVOS, FEJFÁJÁS,
TÜDŐRÁK, INTENZÍV OSZTÁLY.**

Izgatottan várjuk a minél ötletesebb, találóbb eszperente megfogalmazásokat. Mind a példaszavakkal, mind a megadott öt szóval, illetve kifejezéssel lehet játszani. Ha el is küldik nekünk a „találmányokat”, a legérdekesebbeket, a legsikerültebbeket, a leghumorosabbakat természetesen közzé is tesszük. Az ilyen játék kiválóan fejleszti a fogalmazási készséget, a szókincset: hasznos szórakozás!

A megoldásokat várva kemény fejtörést és vidám perceket kívánunk!

ORVOSI NÖVÉNYEK

Itt a feladat egyszerű gyűjtőmunka, mely azért segíti a rég megtanult, talán utoljára csak az egyetemen hallott ismeretek felelevenítését. Olyan orvosi-orvosbiológiai szavakat, szakkifejezéseket keresünk, amelyek valamilyen növénnel vagy növényi dologgal kapcsolatosak. Ötvennél biztosan több ilyen is van. Most csak néhány jut az eszembe:

RÓZSAHIMLŐ

JÁVORFA -
SZIRUP-BETEGSÉG

HAJHAGYMA

SZEMÁRPA

BOCHDALEK-FÉLE
VIRÁGKOSÁR

RIZSLÉSZÉKLET

MÁLNANYELV

TOBOZMIRIGY

CSALÁNKIÜTÉS

Kedves, játékos kedvű olvasó, önnek hány jut még az eszébe a következő napokban, hetekben?

Ha lehet, küldje el orvosi növényeit: kedves kis összeállítás lesz belőle!

A lappal kapcsolatos néhány megjegyzés

Az alapító-főszerkesztő kötelességének érzi, hogy őszinte tisztelettel fejezze ki köszönetét a Magyar Tudományos Akadémia Orvostudományi Osztályának, a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv és Irodalom Tudományok Osztályának, a Magyar Orvosi Kamarának és a Magyar Szakírók Szövetségének, amiért támogatják ezt a folyóiratot, és vállalják, hogy a *Magyar Orvosi Nyelv* gondozásukban jelenjék meg. Ez egyértelműen bizonyítja, hogy a magyar orvosi nyelv kérdése nemcsak egy szűk kört, illetve szakmát érint, hanem minden jóérzésű magyar ember közös ügye is. Ismételten köszönet ért!

Joggal lenne várható egy, a magyar nyelvvel foglalkozó folyóirattól, hogy tiszta magyar nyelven közöljön mindent. Ez azonban nem valósítható meg, mert tiszteletben kell tartani a közlemények íróinak akaratát és álláspontját. Természetesen, ha lehet, mindig javasolni fogunk „helyettesítő” magyar kifejezéseket és fogalmazási módokat. Ezek azonban csak akkor kerülhetnek a közleménybe, ha azzal a szerző egyetért, azt elfogadja.

A végletek a nyelvápolási, nyelv-visszaállítási és -újítási törekvésekben is károsak. A nyelv testet öltött gondolat, amely a beszédben és írásban válik kapcsolatteremtővé és tölti be gondolatátvivő szerepét. Az erőszakos, elsietett magyarítás a megértés rovására mehet, ami káros. A szócsiszolás időt igényel, és ezt a *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóiratnak is figyelembe kell vennie. Hiszem azonban, hogy a magyar nyelv használata az orvosi irodalomban is előbb-utóbb tért hódít.

Bósze Péter

Ebben, az első – s mint azt a köszöntőmben említettem: különleges – lapszámban az előadók hozzánk előre eljuttatott írásait a kisebb elütések kijavításától eltekintve teljesen eredeti formában közöljük. Apró hibák óhatatlanul, minden írásműben felbukkanhatnak, bármennyire gondos is a szöveg írója. Ez így természetes – nincs tökéletes emberi munka. Áll ez persze a szerkesztőre, a lektorra, a korrektorra is: a legnagyobb odafigyelés ellenére elnézhet egy-egy hibát, vagy éppen – jó szándékkal – hibát csempészhethet az egyébként tökéletes szövegbe. Természe-

sen e tekintetben a szerkesztő felelőssége különösen nagy. Tehát: minden ilyen esetben jogos a szerző neheztelése; kérjük, tegye is szavá a lap készítőinek minden melléfogását: vállaljuk a felelősséget, válaszolunk, visszajelzünk, s megkövetjük a szerzőt e folyóirat hasábjain!

A későbbiekben is csupán a szerzőkkel egyeztetett módosításokkal, javítási javaslatokkal változtatjuk meg a szövegeket – vitatható, vitatott esetekben legfeljebb szerkesztői megjegyzésként teszünk említést a kérdéses szóról, kifejezésről, szerkezetről. Alapelvünk, hogy e folyóiratban mindenki a saját belátása, tudása, akarata szerint, a szerzőisége legnagyobb tiszteletben tartása mellett, de a szavak, a vélemények leírásával járó óriási felelőssége tudatában s e felelősség tudatos szem előtt tartásával fogalmazza meg gondolatait, észrevételeit, tanácsait. Mi magunk a helyesírást tekintve a *magyar helyesírás szabályai* jelenleg érvényes, tizenegyedik kiadását, a *magyar helyesírási szótár*at (Akadémiai Kiadó, 1999.) és az MTA által is elfogadott *Orvosi helyesírási szótár*at (Akadémiai Kiadó, 1992.) tekintjük mérvadónak a szövegeket illetően. (Ez utóbbi kiadvány máris sok vitára adhat lehetőséget – de ez is célja lapunknak!)

Fontosnak tartjuk megemlíteni a következőt. Alapos megfontolások, hosszabb megbeszélések és több orvos, illetve nyelvész véleményének megkérdezése után arra a megállapodásra jutottunk, hogy az ebben a folyóiratban megjelenő írások, vélemények, cikkek szerzőinek csak a vezeték- és a keresztnévét tüntetjük föl, elhagyva a rangokat, a doktori címeket és minden egyebet. Ezzel a – talán szokatlan – szerkesztési megoldással az a célunk, hogy érzékeltsünk valamiféle *anyanyelvi demokracizmust, nyelvi egyenlőséget*, hiszen mindannyiunk anyanyelve a magyar, mindannyian magyarul (is) használjuk az orvosi szaknyelvet és mindannyiunkat ugyanaz a nemes szándék vezérel: a szaknyelv védelme, ápolása, építése, csiszolása.

Végezetül még annyit: minden közlendőt, írást, olvasói levelet, véleményt tisztelettel és kíváncsian várunk, bármilyen formában: postán, elektronikus levélben, távmásolón – kinek hogy a legkényelmesebb, a legmegszokottabb.

Tisztelettel búcsúzom, a következő számig!

Grétsy Zsombor

E SZÁMUNK KÖZREMŰKÖDŐI

DR. ÁDÁM GYÖRGY	akadémikus, egyetemi tanár, ELTE
DR. BERTÓK LÓRÁND	egyetemi tanár, Országos Sugárbiológiai és Sugáregészségügyi Kutató Intézet
DR. BÓSZÉ PÉTER	egyetemi tanár, Fővárosi Szent István Kórház, az Európai Nőgyógyászati Rák Akadémia elnöke
DR. BRENCSÁN JÁNOS	könyvkiadó, a Brencsán orvosi szótár szerzője
DR. DONÁTH TIBOR	egyetemi tanár, Semmelweis Egyetem Általános-tudományi Kar
DR. ECKHARDT SÁNDOR	akadémikus, egyetemi tanár, Országos Onkológiai Intézet
DR. EGYED JENŐ	egyetemi tanár, igazgató, Országos Szülészeti és Nőgyógyászati Intézet
DR. FÁBIÁN PÁL	egyetemi tanár, ELTE BTK, Mai Magyar Nyelvi Tanszék
DR. FEHÉR JÁNOS	egyetemi tanár, Semmelweis Egyetem Általános-tudományi Kar, az Orvosi Hetilap főszerkesztője
DR. GÁTI ISTVÁN	akadémikus, egyetemi tanár, Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Kar
DR. GRÉTSY LÁSZLÓ	egyetemi tanár, az MTA közgyűlési doktor képviselője
DR. GRÉTSY ZSOMBOR	orvos, az MTA Magyar Nyelvtudományi Társaságának tagja, a Magyar Szemiotikai Társaság tagja
DR. GYÖRFFY SÁNDOR	kertészmérnök, szaktanácsadó
DR. HORVÁTH ATTILA	egyetemi tanár, klinikaigazgató, Semmelweis Egyetem Általános-tudományi Kar
DR. JÁSZBERÉNYI CSABA JÓZSEF	egyetemi magántanár, tudományos tanácsadó, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
DR. JUHÁSZ-NAGY SÁNDOR	akadémikus, egyetemi tanár, Semmelweis Egyetem Általános-tudományi Kar
DR. KESZLER BORBÁLA	egyetemi tanár, ELTE BTK, az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának elnöke
DR. KIEFER FERENC	akadémikus, egyetemi tanár, az MTA Nyelv és Irodalom Tudományok Osztályának elnöke
DR. KUPCSULIK PÉTER	egyetemi tanár, Semmelweis Egyetem Általános-tudományi Kar, a Magyar Orvosi Kamara elnöke
DR. LAPIS KÁROLY	akadémikus, egyetemi tanár, Semmelweis Egyetem Általános-tudományi Kar
DR. MICHELBERGER PÁL	akadémikus, egyetemi tanár, BME, a MTESZ elnöke
DR. PALKOVITS IMRE	akadémikus, egyetemi tanár, intézetigazgató, Semmelweis Egyetem Általános-tudományi Kar
DR. PÁLINKÁS JÓZSEF	akadémikus, oktatási miniszter
DR. SZABÓ ISTVÁN MIHÁLY	akadémikus, egyetemi tanár, Magyar Szakírók Szövetsége
DR. TELEGDY GYULA	akadémikus, az MTA Orvostudományi Osztályának elnöke, egyetemi tanár, intézetigazgató, SZOTE
DR. VARGA CSABA	belgyógyász, USA
DR. VARGA ZOLTÁN	főszerkesztő-helyettes, LAM; felelős szerkesztő, BMJ Magyar Kiadás
DR. VIZI E. SZILVESZTER	akadémikus, az MTA elnöke, egyetemi tanár, intézetigazgató

